ÇİZGİLERLE

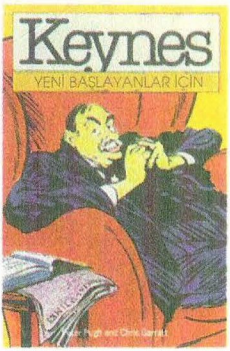
Felsefe

YENİ BAŞLAYANLAR İÇİN

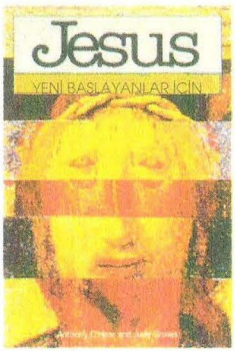

Richard Osborne

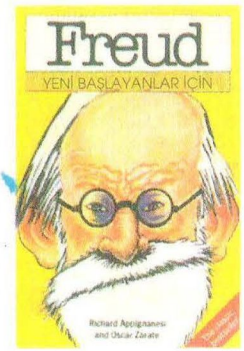
Milliyet
YAYINLARI

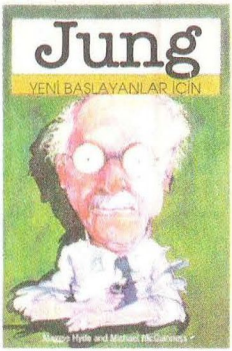
"Akıllıca ve iyi araştırılmış..."
Financial Times

"Çok, ama çok ilginç"
Lord Longford

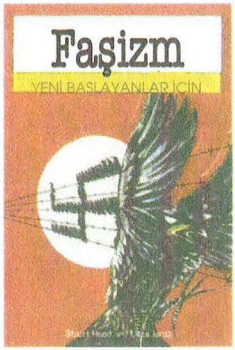
"Fazlasıyla etkiyeyici..."
The Guardian

"Akıllıca ve kurnazca"
The Guardian

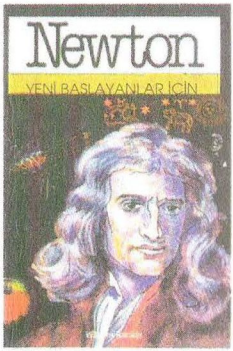
"Büyüleyici bir kişilik analizi..."
Sunday Times

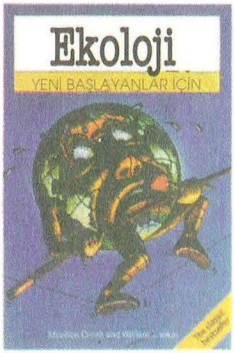
"Faşizme yeni bir bakış..."
The Observer

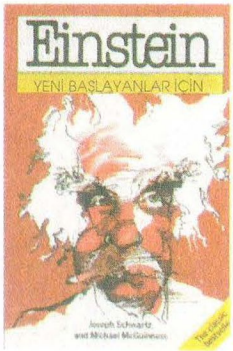
"Politik ve duygusal bir yazın."
The Guardian

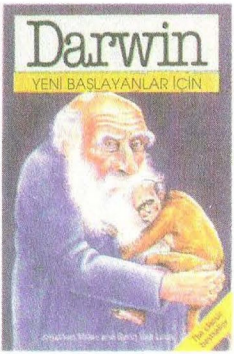
"Ciddi bir bilgi, daha iyisi elinizin altında"
New Scientist

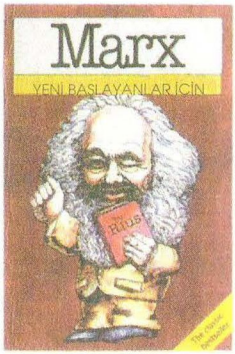
"Sıradışı bir kaynak..."
New Society

"İlham verici."
Washington Post

"Gerçek bir eser."
New Scientist

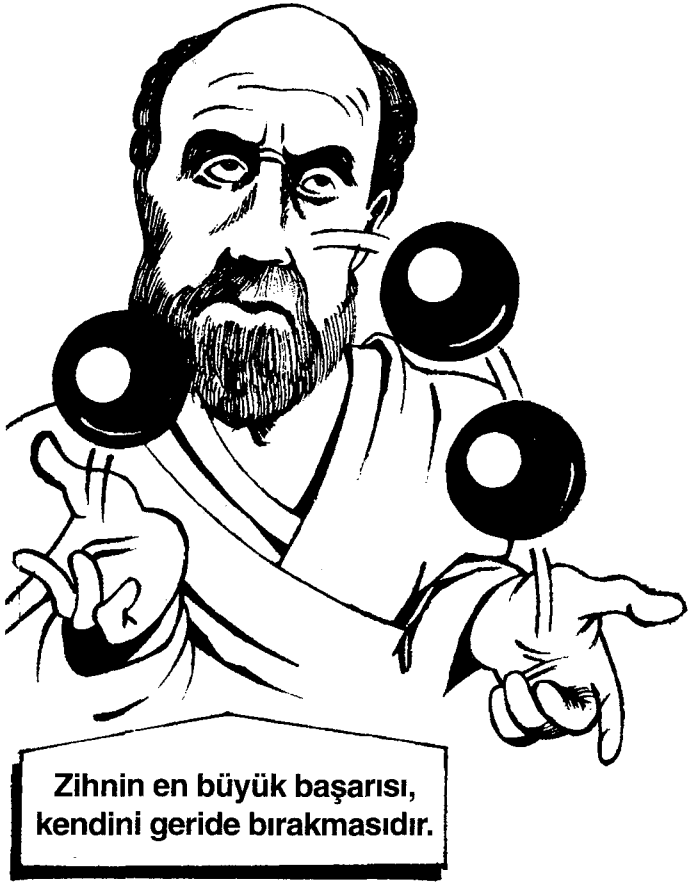
"Bilgi dolu."
The Times

ÇİZGİLERLE

Felsefe

YENİ BAŞLAYANLAR İÇİN

Richard Osborne

Milliyet
YAYINLARI

YENİ BAŞLAYANLAR İÇİN

FELSEFE

Orijinal adı:
PHILOSOPHIE

© Türkiye Yayın Hakları:
AD Yayıncılık A.Ş.
Kesim Telif Hakları Ajansı aracılığıyla,
Text Copyright © Richard OSBORNE,
İllüstrasyon Copyright © Ralph EDNEY'den alınmıştır.

1. Baskı:
Mart 1996
ISBN 975-325-084-3

Yazan:
Richard OSBORNE
Çeviri:
Doğan ŞAHİNER

Yayın Yönetmeni:
Yalvaç URAL
Sorumlu Müdür:
Necati GÜNGÖR

Kapak Tasarım ve Uygulama:
Ali Sina ÖZÜSTÜN
Grafik Uygulama:
Doğan ŞAHİNER

Sayfa Düzeni:
Doğan ŞAHİNER
Düzelti:
Tekin ERGUN

Basıldığı Yer:
Doğan Yayın Holding A.Ş.
Doğan Medya Center, Bağcılar 34554-İSTANBUL
Tel.: 0.212.505 61 11, Fax.: 0.212.505 61 31

Neden felsefe kimilerine başağrısı verir, kimilerinin kafasını karıştırır, kimilerine de yıkıcı ve tehlikeli gözükür?

Neden birçokları felsefenin kendi yaşamıyla bir ilgisinin olmadığını düşünür?

Nedir felsefe acaba?

Bu sorulardan bazılarına yanıt vermeye çalışalım

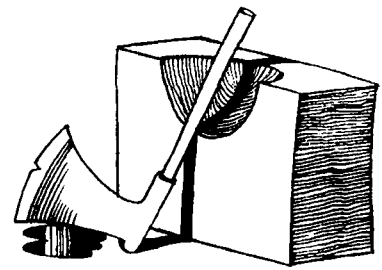
Bazı filozoflar, doğal olarak, felsefenin tarihini genel bir açıdan ele almanın olanaksız olduğunu ve böyle yapmaya çalışmanın felsefeyi bozacağını ileri sürerler. Ama bir filozofun dediği gibi, kötü bir şey yapmak hiçbir şey yapmamaktan iyidir.

ÖYLEYSE NEDİR FELSEFE? BU KONUDA BİR FİKİR BİRLİĞİ OLMADIĞI İÇİN, BU SORUYLA İŞE BAŞLAMAK YANLIŞ OLACAK GİBİ.
AMA O ZAMAN—

FELSEFELERİN ÇOĞU
YANLIŞ SORUYLA YA DA **YANLIŞ YANITLA** İŞE BAŞLAR

Yunancada felsefe "bilgelik sevgisi" anlamına gelir. Bu akla uygun bir tanım gibi görünse de bizi pek uzağa götürmüyor, çünkü tarih boyunca "bilgelik"in ne olduğu konusunda da şiddetli tartışmalar yapılmıştır.

Marx ve başkaları felsefenin ölümünü ilan ettiler. (Mesleği felsefe olanlar için güç bir durum.) Gramsci adlı bir İtalyan herkesin bir tür filozof olduğunu söyledi.

Çok daha önce Platon dünyayı filozofların yönetmesinin iyi olacağını söylemişti. Oysa kimi filozoflara göre felsefe hiçbir şeyin anlamının olmadığını öğretir –bu durumda yönetmek epey güç bir iş olmalı.

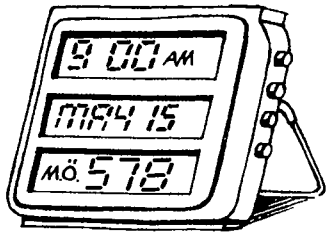
KARIŞIK MI?

Yola devam etmek için Bertrand Russell'ın bir tanımını alalım:

MODERN ANALİTİK FİLOZOFLARIN TİPİK FELSEFE TANIMI BU
AMA FELSEFE ZATEN FİLOZOFLARIN YAPTIĞI ŞEY DEĞİL Mİ?
BİLMİYORUM — BEN FİLOZOF DEĞİLİM HENÜZ
BÜTÜN FİLOZOFLAR ERKEK, DEĞİL Mİ?
EMİN DEĞİLİM... BUNU HİÇ DÜŞÜNMEMİŞTİM
DEMEK Kİ GERÇEKTEN FİLOZOF DEĞİLSİN
YANİ SEN FELSEFENİN NE OLDUĞUNU BİLİYOR MUSUN?
BİLDİĞİM KADARIYLA, DÜŞÜNME ÜZERİNE DÜŞÜNMEK DEMEK
NASIL YANİ?
ŞEY, BİR ŞEYİ –DİYELİM BİRANIN FİYATINI– NASIL BİLDİĞİNİ DÜŞÜNÜRSEN, NASIL DÜŞÜNDÜĞÜN ÜZERİNE DÜŞÜNDÜĞÜNÜ FARKEDERSİN
DOĞRU GİBİ GÖRÜNÜYOR. AMA BUNU DAHA DİKKATLİ İNCELEMEM LAZIM. SIRF SEN SÖYLEDİN DİYE KABUL EDEMEM
AFERİN SANA. AMA EN AZINDAN, BUNUN BİR BAŞLANGIÇ NOKTASI OLABİLECEĞİNİ KABUL ET

Felsefenin ne zaman başladığı konusunda fikir birliği var gibi gözükmesi gariptir. . .

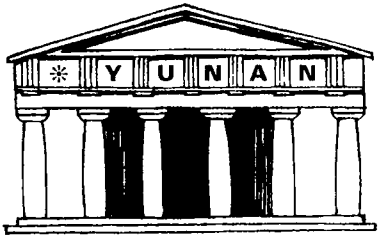
NEDEN O ZAMAN? —Alman filozof Karl Jaspers'ı dinleyelim:

Dünya tarihinin ekseni, Çin'de Konfüçyüs ve Lao-Tse'nin, Hindistan'da Upanişad'lar ve Buda'nın, İran'da Zerdüşt'ün, Filistin'de Tevrat'ta anlatılan peygamberlerin ve Yunanistan'da Homeros, Trajedi yazarları ve filozofların yaşadığı M.Ö. 800-200 arasının düşünsel ortamında, M.Ö. 5. yüzyıldan geçiyor gibidir.

O dönemde büyük bir entelektüel heyecan vardı

. . . Felsefenin nerede başladığı konusunda da fikir birliği vardır. . .

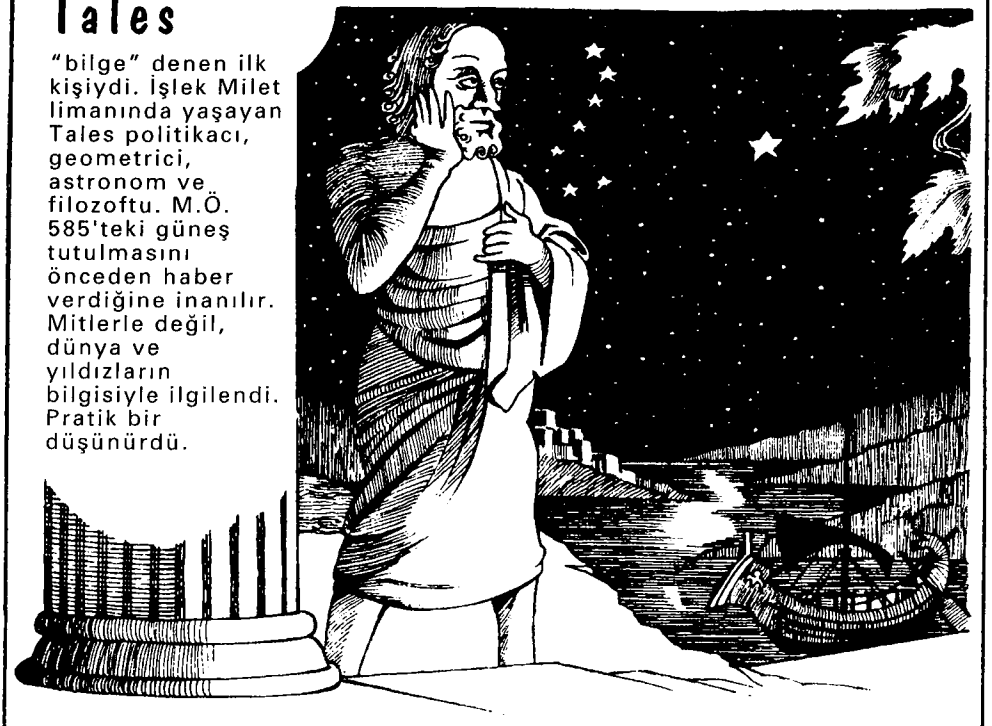
NEDEN ***YUNANİSTAN?***

M.Ö. 6. yüzyılda Yunanistan'daki şehir-devletler gittikçe gelişen ticaret merkezleriydiler. Yunanlılar dramatik sanatları ve dünyada şansın değil zorunluluğun geçerli olduğu yolundaki inançları sayesinde gelişmekteydiler. Aynı zamanda demokrasinin temel yapısını inşa ediyorlardı. Daha önceki Minos uygarlığının gözüpek denizcilik ruhunu miras almışlardı. Denizlerin ötesindeki birçok yere gittiler. Kesin betimlemeler yapmaya elverişli bir dilleri vardı. Mısırlılardan geometriyi, Anadolu'da yaşayanlardan da yıldızları okumayı ve takvimi öğrenmişlerdi. Ne var ki tarihin bu erken dönemleri pek iyi bilinmemektedir.

FELSEFEYİ BAŞLATMA SUÇUNU BİRİNE YÜKLEMEMİZ GEREKİRSE, TALES'İ SEÇEBİLİRİZ

Tales

"bilge" denen ilk kişiydi. İşlek Milet limanında yaşayan Tales politikacı, geometrici, astronom ve filozoftu. M.Ö. 585'teki güneş tutulmasını önceden haber verdiğine inanılır. Mitlerle değil, dünya ve yıldızların bilgisiyle ilgilendi. Pratik bir düşünürdü.

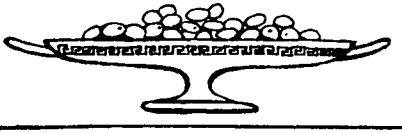

TALES GİBİ YUNANLILARI BENZERSİZ YAPAN ŞEY, BİLİMLE BÜYÜYÜ BİRBİRİNDEN AYIRMAYA ÇALIŞMALARI VE TANRI'YI DÜŞÜNMEK ZORUNDA OLMADAN DÜNYAYI DÜŞÜNMEYE CESARET ETMELERİYDİ.

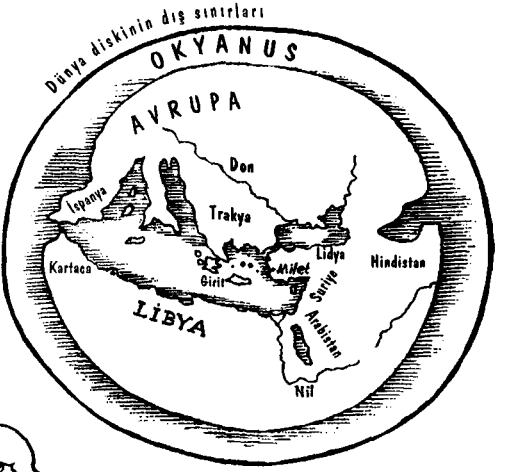
Tales'in günümüzde sudan gözüken sorusu aslında YENİ bir düşünce tarzının işaretiydi

Bu ilk filozofların aradıkları, **şeylerin birliğiydi.**

Anaksimander

M.Ö. 540 dolaylarında yaşayan Anaksimander de aynı gelenektendi. Dünyanın uzayda serbestçe asılı durduğunu savundu. Bütün canlıların sudan geldiğini ve insanın balıktan türediğini söyledi. Dünyadaki farklı öğeler arasında denge kuran tek bir töz ve bir doğa yasası bulunduğunu ileri sürdü.

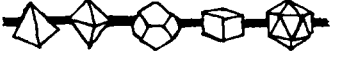
Milet'li kâşif-tacirler için dünyanın ilk haritasını yapan da Anaksimander'di.

Pitagor

hem bilimadamı hem de mistik olmak gibi garip bir bileşimi gerçekleştirmişti

Samos'ta doğdu, Polikrates'in diktatörlüğünden hoşlanmadığı için önce Mısır'a gitti, ardından İtalya'ya yerleşti. (O zamanlar Akdeniz bir Yunan gölüydü.) Burada kendi matematik-metafizik felsefesi (Ne?!?) temelinde bir okul kurdu. Pitagor evrense uyumdan sözediyordu. Bu uyum, nesneler arasındaki *ilişki olarak* anlaşılan sayılara dayanmaktaydı. Örneğin, o ve öğrencileri, bir lir telinin boyunu yarı yarıya kısaltınca bir oktav daha tiz ses verdiğini keşfettiler. Bütün armonilerin tam sayıların bir oranıyla ifade edilebileceğine inanıyorlardı. Bu armoni görüşünü her şeyi kapsayacak şekilde genelleştirdiler.
Pitagor düzgün katı cisimlerin geometrisini de araştırdı.

Bugün de onun adıyla anılan teoremi keşfetti.

Tümdengelimsel akıl yürütmeyi sistematik bir şekilde uygulayan ilk kişiydi.
Tümdengelimsel akıl yürütme: Apaçık bir öncülden yola çıkıp mantıksal adımlarla ilerleyerek apaçık olmayan bir sonuca ulaşma.

BU, BİLİME BÜYÜK BİR İVME VERDİ. NE VAR Kİ APAÇIK DOĞRULARIN NELER OLDUĞUNU ARAŞTIRMAK FİLOZOFLARI ÇAĞLAR BOYUNCA MEŞGUL ETTİ.

SAYILARIN EVRENDE OYNADIĞI ROLÜN NE KADAR ÖNEMLİ OLDUĞUNU GÖSTEREN PİTAGOR BUNUNLA YETİNMEYEREK ŞÖYLE DEDİ:

RUH ÖLÜMSÜZ BİR ŞEYDİR VE BAŞKA ŞEYLERE DÖNÜŞÜR. VAROLUŞ KAZANAN HER ŞEY, BELLİ BİR DÖNGÜ İÇİNDE YENİDEN DOĞAR. HİÇBİR ŞEY BÜTÜNÜYLE YENİ DEĞİLDİR

Pitagor'un matematikte gerçekleştirdiği ilerlemeler onu sayıların gücünü abartmaya götürdü. Oniki yüzlü düzgün cisimlerin bütün evrenin yapısını oluşturduğuna inanıyordu. Müzikteki buluşlarını kürelerin armonisiyle ilgili evrensel bir kuram haline getirdi.

PİTAGOR MATEMATİĞİN GÜZELLİK VE KESİNLİĞİNDEN BÜYÜLENEN SON FİLOZOF DEĞİLDİ

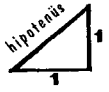
Kendine bağlı bir tarikat kurdu. Bu tarikatın karmaşık ve keyfi gözüken şöyle tabuları vardı:

Fasulye yememek,
Bütün bir hayvan kellesinden et yememek,
Dördül ölçüyle yapılmış şeyler üzerine oturmamak

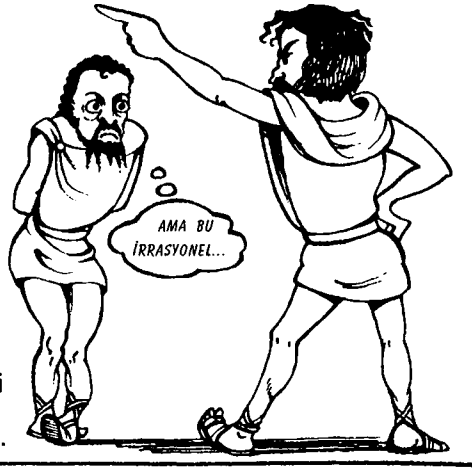
ESKİ YUNANLILARIN BATIL İNANÇLARA VE AKIL DIŞILIĞA NE KADAR YATKIN OLDUKLARININ BİR ÖRNEĞİ Mİ?

YOKSA FİLOZOFLARIN BİLGİYİ KAPALI BİR ÇEVRE İÇİNDE TUTMA EĞİLİMİNDE OLDUKLARININ BİR GÖSTERGESİ Mİ?

Tarikatın bir üyesi olan Hippasos, fasulye yediği için değil ama, tarikatın en sıkı korunan sırrı konusunda baklayı ağzından çıkardığı için üyelikten atıldı. Bu sır, şu üçgende

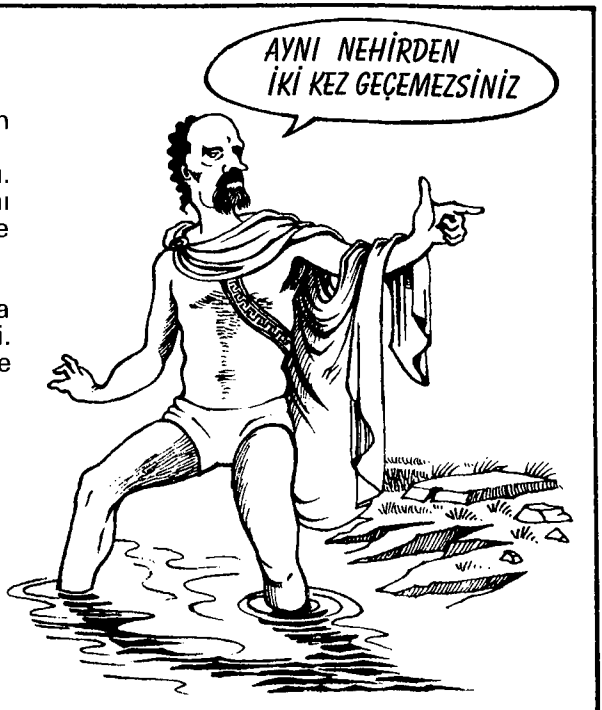

hipotenüsün irrasyonel bir sayıyla ifade edilmesi, yani tam sayıların bir oranı uzunluğunda olmamasıydı.

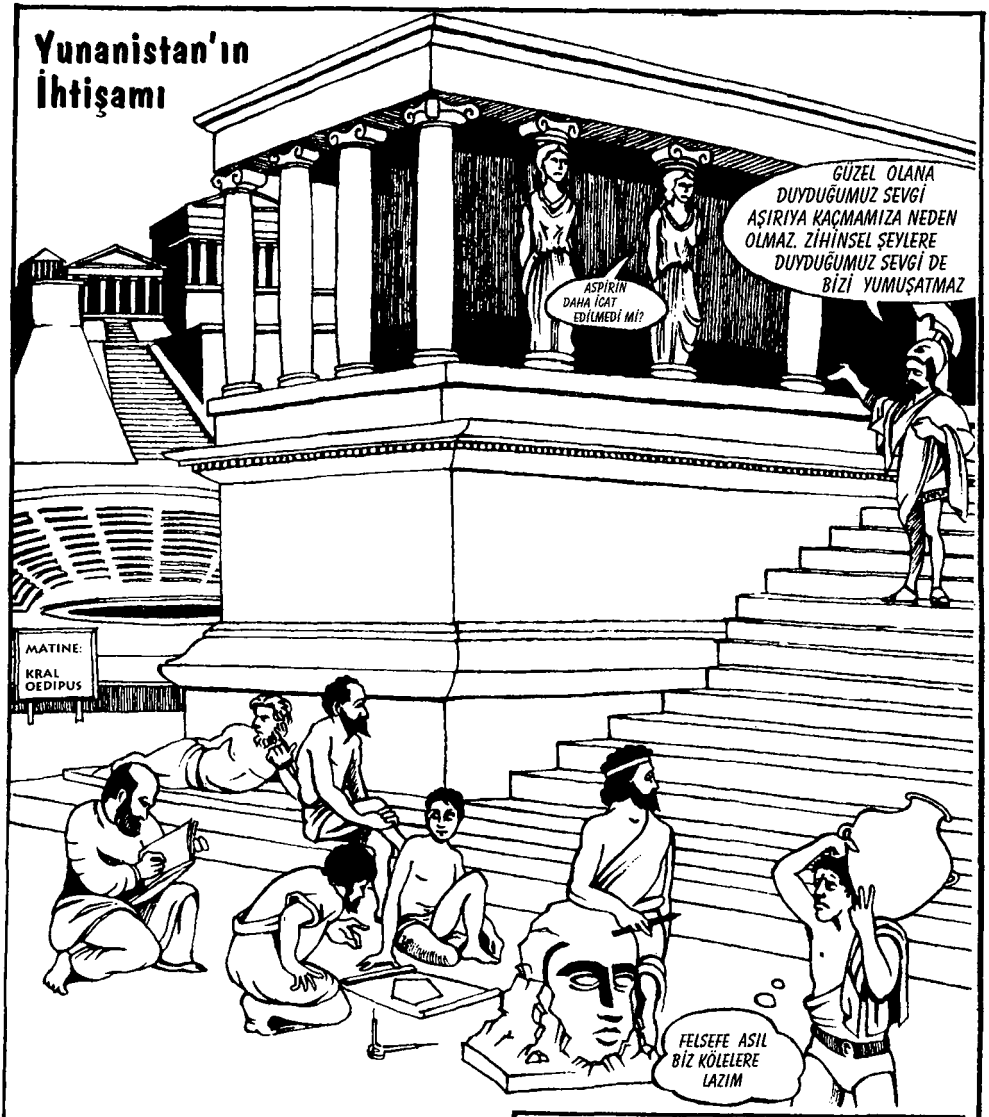
Herakleitos

M.Ö. 500 dolaylarında yaşayan Herakleitos her şeyin akış halinde olduğunu söylüyordu. Ama dünyada denge olmasını sağlayan evrensel bir adalete de inanıyordu. Bu çok karmaşık bir fikirdi! Herkesin aradığı temel öğe konusunda Herakleitos'un seçimi ATEŞti. Ona göre evrenin merkezinde hiçbir zaman sönmeyen bir ateş vardı...

MODERN BİLİMSEL FİKİRLERİN BİR BAŞKA ÖNGÖRÜLÜŞÜ

Yunanistan'ın İhtişamı

Eski Yunanistan'da olağanüstü bir kültür çeşitliliği vardı. Tutkulu ve araştırıcı Yunanlılar, toplumların gelişmesine çok büyük katkılarda bulunan fikir ve sanat yapıtları ürettiler. Perikles gibi devlet adamları, Öripides gibi trajedi yazarları, Fidyas gibi heykeltraşlar, tarihçiler, müzisyenler, seramikçiler, ressamlar, Safo gibi lirik ozanlar, Aristofanes gibi satir yazarları, mimarlar, matematikçiler ve filozoflar yetiştirdiler.

AMA YENİ ORTAYA ÇIKAN DEMOKRASİLERİN KÖLELİĞE DAYANDIĞINI DA UNUTMAMAK GEREKİR. NEREDEYSE HİÇBİR YURTTAŞLIK HAKKINA SAHİP OLMAYAN KADINLAR, ÇOCUKLAR, YUNANLILARIN "BARBAR" DEDİĞİ YABANCILAR VE KÖLELER DIŞARIDA BIRAKILDIĞINDA, NÜFUSUN ANCAK ALTIDA BİRİ ŞEHİR DEVLETLERİNİN YURTTAŞI KONUMUNDAYDI. BU DURUM YUNANLILARIN ETİK VE POLİTİK FELSEFELER GELİŞTİRME ÇABALARINI BALTALIYORDU.

Empedokles

SONRA AGRACAS'LI GARİP EMPEDOKLES VARDI
TUNÇTAN BİR SU SAATİYLE DENEYLER YAPARDI

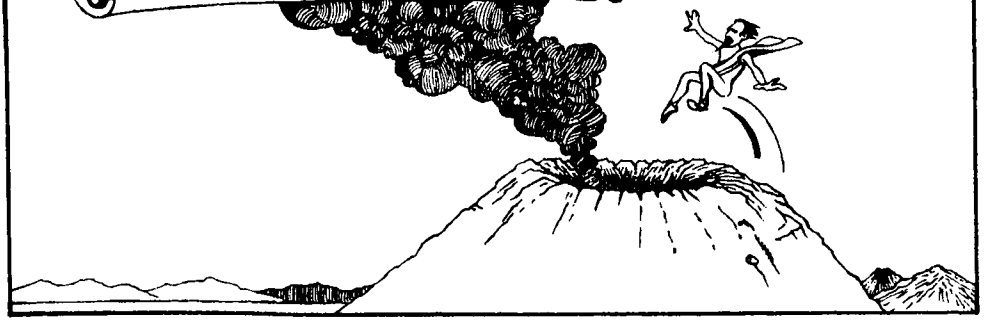
KEŞFETTİ HAVAYI, YAZDI ESERLERİNİ NAZIM
DEDİ Kİ TANRIYIM—O NEDENLE DE VARIM

HER ŞEYİN DÖRT ÖĞEDEN OLUŞTUĞUNU SAVUNDU
DÜNYANIN TOP GİBİ YUVARLAK OLDUĞUNU BULDU

SEVGİ VE NEFRETTİ ONA GÖREDEĞİŞİMİN NEDENİ
VE YAŞANANLAR TARİHSEL DÖNGÜLERDEN İBARETTİ

TANRI OLDUĞUNU KANITLAMASI İSTENİNCE
TOPLANAN KALABALIĞI ŞÖYLE BİR SÖZDÜ ÖNCE

SONRA BÜYÜK EMPEDOKLES, O ATEŞLİ İNSAN
ATLADI ETNA'NIN KRATERİNE, KAVRULDU BÜTÜNÜYLE

Atomcular

(M.Ö. 420 dolayları)

Leukippos ve Demokritus

Parmenides'ten temel elementer parçacıklar fikrini, Herakleitos'tan da sonsuz hareket fikrini aldılar. Her şeyin, bölünmesi olanaksız, küçük, katı parçacıklardan (atomlardan) oluştuğunu savundular.

Atomlar görülemeyecek kadar küçüktü ve her tarafta rasgele dolaşıyorlardı.

Dünyanın durmadan değişmesi, kendileri hiç değişmeyen atomların sürekli yan yana gelerek farklı biçimler oluşturmasının sonucuydu.

Bu kuram, kimyacı Dalton'a (M.S. 1800) gelene kadar önemli bir ilerleme göstermedi.

DEMOKRİTUS, ÖRNEĞİN ELMANIN KESİLEBİLMESİNİN, ATOMLAR ARASINDA BOŞLUK BULUNMASI SAYESİNDE MÜMKÜN OLDUĞUNU SÖYLÜYORDU. KURAMI BÖYLE PRATİK FİKİRLERİN VE TEMEL ÖĞELER KONUSUNDAKİ SOYUT DÜŞÜNCE GELENEĞİNİN BİR KARIŞIMIYDI

Büyük değişiklik: SOFİSTLER

Daha önceki Yunan filozofları birlik ve farklılık içindeki evrenle ilgilenir ve büyük sorular sorarken, SOFİSTLER daha çok insanın kendisiyle, insanın nasıl davrandığı konusuyla ilgilendiler. Büyük bir gerçeğin peşine düşmek yerine, insanların karşılarına çıkan durumlardan en iyi nasıl yararlanabileceklerini araştırdılar. İnsanlara iyi konuşmayı, iyi yazmayı, paradokslar ve çarpıtılmış akıl yürütmeler kullanarak mahkemede davalarını başarılı bir şekilde savunmayı öğrettiler. Bu yüzden, onları siniklik gibi kötü alışkanlıklar aşılamakla suçlayan Atinalılarla başları derde girdi.

Sokrates

(M.Ö. 470-399)

Başta insanlar Sokrates'in de sofist olduğunu sandılar. Oysa o sofistlerin en büyük hasmıydı.

Kendisi hiçbir şey yazmamasına karşın, general Ksenofon ve filozof Platon'un yazdıklarında Sokrates'in çok canlı bir tablosunu buluruz.

Kılıksız, çıplak ayaklı, tıknaz Sokrates savaştaki cesaretiyle de tanınmıştı. Pazar yerinde tartışmalar yapmaktan hoşlanırdı.

Sokrates'le birlikte etik sorunu artık bilimsel bir şekilde ele alınmaz oldu. Sokrates ahlakla, yani haklı, doğru ve iyi olanın araştırılmasıyla çok ilgiliydi.

Felsefeyi sofistler gibi bir meslek olarak değil, bir yaşam tarzı olarak görüyordu.

İnsanı günahkâr yapanın bilgi yoksunluğu olduğunu ileri sürdü. Bilen kişi günah işlemezdi. Ona göre bilgi erdem, kötülüğün başlıca nedeni ise cehaletti. Bu, Hıristiyanlığınkinden çok farklı bir etik anlayışıydı.

Delfi kâhini "Kimse Sokrates'ten daha bilgili değildir" dediğinde, Sokrates bunu, bilgeliğinin zavallıca olduğunu bilenler arasında en bilge kişi olduğu şeklinde yorumladı.

Kendini tembelleri rahatsız edip kıpırdamalarını sağlayan bir Tavrusinek gibi görüyordu.

Diyalektik

Sokrates'in araştırma yöntemi soru ve yanıtlara dayanıyordu. Kendini gerçeğin ebesi gibi görüyor ve mantıksal bir yolla, adım adım ve çoğu zaman alaylı bir üslupla hasmının gerçeği itiraf etmesini sağlıyordu.
James Joyce onun bu yöntemi karısı Ksantippe'den öğrendiğini iddia eder.

Sokrates'in diyalektiğinin ve alaylarının amacı, temelsiz iddiaları aklın ışığına tutmak ve insanın kendi doğasının bilgisine doğru ilerlemekti. Gerçeğe ulaşma olasılığı konusunda sinik değildi ama bunun ancak çok çalışarak gerçekleştirilebileceğine inanıyordu.

Platon (M.Ö. 428 -354)

Atina'nın önde gelen ailelerinden birinin oğlu olarak dünyaya gelen Platon, çok sevdiği Sokrates'in ölüme mahkûm edilmesi üzerine Atina'yı terketti. Ama sonra geri dönüp Akademi'yi kurdu.

Akademi, üniversitelerin ilk örneğiydi. Burada aritmetik, geometri, astronomi ve armoni öğretiliyordu. Bilimsel araçlar ve bir kütüphane de bulunuyordu. Amaç, insanların zihnini aklın ışığında kendi başına düşünebilmesi için eğitmekti. Kullanılan yöntem, öğrencilerin denetim altında araştırmalar yapmasıydı. Gerçek bir diyalektik süreç halinde gelişen eğitim, öğretmenle öğrencinin ortak çabasını gerektiriyordu. Okulun en parlak öğrencisi, burada 20 yılını geçiren **Aristoteles**'ti.

İDEALAR KURAMI

Platon, örneğin "at" genel adının, belli bir ata değil, bütün atlara gönderme yaptığını söylüyordu. Ona göre, zaman ve uzamın dışında, ideal bir at vardı. Bu at ideası gerçekti, tek tek atlarsa görünüşten ibaretti.
İLK BAKIŞTA MASUM GİBİ GÖZÜKEN BU GÖZLEM, FİLOZOFLAR ARASINDA, PARHENON TAPINAĞINDAN ALDIKLARINDAN DAHA FAZLA SAĞDUYU KAYBINA YOLAÇACAKTI.
Platon, görünüşle gerçeklik arasındaki farkı göstermek için ünlü MAĞARA BENZETMESİNİ kullanıyordu.

İNSANLAR BİR MAĞARADA ZİNCİRLENMİŞLERDİR. YALNIZCA MAĞARA DUVARINA VURAN GÖLGELERİ GÖRÜR VE BUNLARI GERÇEK ZANNEDERLER

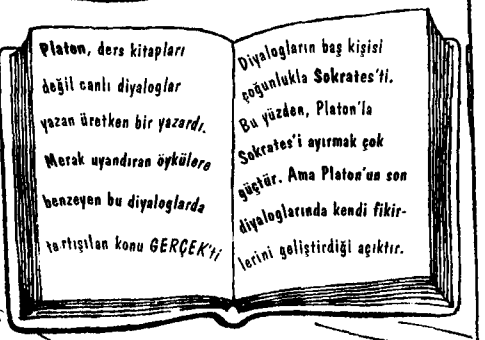
ARALARINDAN BİRİ ZİNCİRLERİNDEN KURTULMAYI BAŞARIR. MAĞARANIN DIŞINA ÇIKIP GERÇEK DÜNYAYI GÖRÜR

GERİ DÖNDÜĞÜNDE, IŞIKTAN GÖZLERİ KAMAŞTIĞI İÇİN, ESKİSİNDEN DAHA APTAL GÖZÜKMEKTEDİR

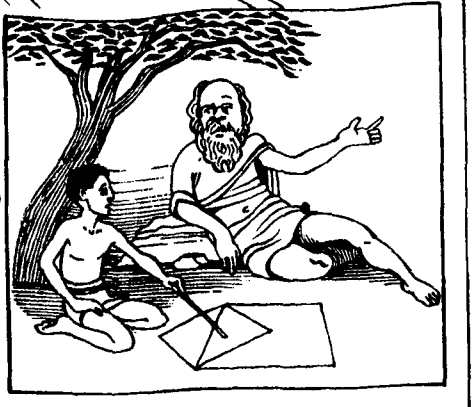
AKIL VE GERÇEK

DÜNYAYI İYİ'Yİ TEMSİL EDEN GÜNIŞIĞINDA GÖREN KİŞİ FİLOZOFTUR

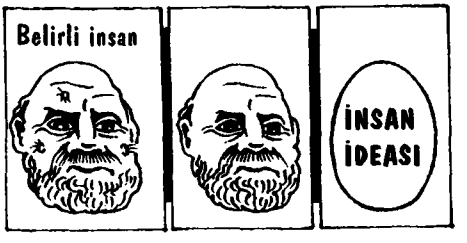

BELLEK YİTİMİNDEN KURTULMA

Platon'un öğretim kuramına göre, bilgi anımsamaydı (ya da bellek yitiminden kurtulma). Ruh ya da zihin daha önce bir dizi (cisimleştiği ya da cisimleşmediği) durumdan geçmişti. Zihnin bu önceki döngülerinden edindiği bilgi, uyandırılmayı beklemekteydi. Örneğin,Sokrates ebe rolüyle ortaya çıkıp, hiç öğrenim görmemiş bir gencin, verili bir karenin iki katı büyüklükte bir kareyi çizebileceğini gösteriyordu.

üçüncü İNSAN sorunu

Belirli bir insanla Platon'un insan ideası (ya da formu) arasına daha az belirli –örneğin sivilceleri olmayan– üçüncü bir insan yerleştirilebilir. Ama o zaman da bu insanla idea arasına dördüncü bir insan yerleştirilebilir ve bu sonsuza kadar gider...

Platon için büyük soru, **BİLGİ NEDİR** sorusuydu.

Bilgi duyu algısı mıdır?

Hayır—yalnızca duyulara (yani görünümlere) dayanmak, Protagoras'tan öteye gitmemek demekti.

Bilgi bütünüyle zihinsel midir?

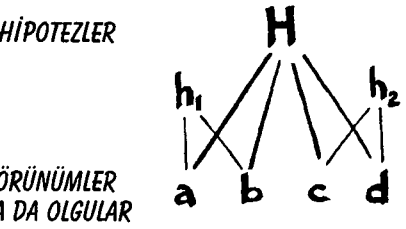
Hayır—çünkü öyle olsaydı hata yapmak mümkün olmazdı.

Öyleyse bilgi, bütünsel bir duyunun (yani ruh ya da zihnin) rehberliğinde, algılayanla algılanan arasındaki bir etkileşimdi. Kimlik, farklılık, varoluş ve sayı gibi şeyleri kavrayan ruhtu.

Platon hipotez ve tümdengelim kuramını iyileştirdi.

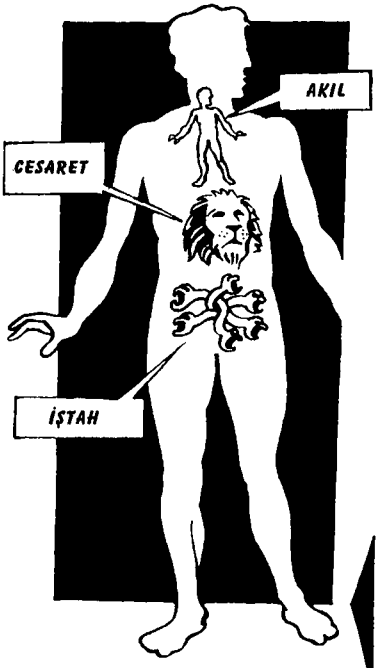
Hipotezlerin olguları açıklaması (yani "görünüşü kurtarması") gerektiğini gösterdi. Eğer bir hipotez bir olguyu açıklayamıyorsa, başka bir hipoteze gereksinim var demekti.

Her zaman daha kapsamlı, daha iyi, daha genel bir hipotez aranmalıydı. Bu arayışın en son amacı, İYİ'yi açıklayan dev bir **H** bulmaktı.

h_1 yalnızca a ve b'yi, h_2 de yalnızca c ve d'yi açıklamaktadır. H ise dördünü birden açıklar ve dolayısıyla h_1 ve h_2'yi geçersiz kılar.

Platon'un Politika Kuramı

"Devlet" adlı yapıtında Platon ideal şehir-devletin başlıca özelliklerini sergiledi. Böylece bütün ütopyacıların büyükbabası oldu. Sparta'nın katı toplum modelinden çok etkilenmişti.

3 sınıf saptadı

SEÇKİN KORUYUCULAR
ASKERLER
KİTLELER

Ve 3 yönetim biçimi saptadı

MONARŞİ	
OLİGARŞİ	(AZINLIĞIN YÖNETİMİ)
DEMOKRASİ	

İnsanların bir sınıftan diğerine geçmesine bir ölçüde izin vermekle birlikte, kölelik düzenine karşı çıkmadı. Seçkinlerin eğitimine çok önem veriyordu. Bu dünya ideal olmadığı için, BİR ile ÇOK'un yönetimini, yani monarşi ile demokrasinin bir karışımını önerdi.

Bireyin ruhu üçe ayrılıyor ve bu yapı kendini devlet içinde de gösteriyordu:

AKIL	CESARET	İŞTAH
SEÇKİNLER	ASKERLER	KİTLELER

PLATON İDEALİZMİN BABASI, DİNİN AMCAŞI VE HEMEN HEMEN BÜTÜN GÜÇLÜ KURAMSAL DÜŞÜNCE SİSTEMLERİNİN DEDESİ OLDU. MÜKEMMELLİK ARADIĞI İÇİN, TEKİLLİKLERİN DAĞINIK DÜNYASINDAN UZAKLAŞIP DÜŞÜNCENİN SOYUT, İDEAL DÜNYASINA YÖNELDİ. İDEALİST OLMAKLA BİRLİKTE GÜÇLÜ BİR DÜŞÜNÜRDÜ VE BU ÇELİŞKİ ONUN BÜTÜN YAPITLARINDA HİSSEDİLMEKTEYDİ.

Aristoteles

Büyük Yunan filozoflarının sonuncusu ve en etkilisiydi. M.Ö. 384'te Trakya'daki Stagira'da doğdu. Saray doktoru olan babası onu Platon'un Akademi'sine gönderdi.

Matematikte C, diğer konularda A düzeyinde bir öğrenciydi. Doğa tarihi alanında Akademi'nin yıldızıydı. Birçok yeri gezdi ve kendi fikirlerini geliştirip sistematikleştirmeye başladı. Doğanın incelenmesine ampirik yaklaşımıyla Platon'un idealizmine meydan okudu. Lesbos adasında deniz biyolojisi konusunda araştırmalar yaptı.

Aristoteles 335'te Atina'da kendi okulunu yani Lise'yi kurdu. Bu okul, bir sistematik araştırma merkezi olması bakımından Akademi'yi çok aşıyordu. Aristoteles derslerini öğrencileriyle birlikte yürüyerek verirdi. Bu yüzden Lise'nin öğrencilerine "gezginler" (peripatetikler) dendi.

İskender'in 323'te ölmesinden sonra Atinalılar Makedonya'ya başkaldırdılar. İskender'e öğretmenlik yaptığı için Aristoteles'i hainlikle suçladılar. Aristoteles baldıran zehiri içmek istemediği için sessizce Atina'yı terketti ve iki yıl sonra da öldü.

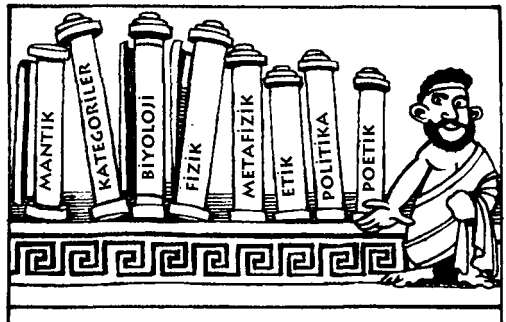

*ORTAÇAĞDA KİLİSE HOCALARI ARİSTOTELES'İ NEREDEYSE ÇOKTANRILI BİR AZİZ MERTEBESİNE YÜKSELTTİLER. ONUN HEM HIRİSTİYAN HEM DE İSLAM İNANCINA UYAN BİRÇOK FİKRİ ÇAĞLAR BOYUNCA DOGMA OLARAK KABUL EDİLDİ VE HEMEN HEMEN **2000 YIL** BOYUNCA HİÇ DEĞİŞMEDİ.*

Sonraki kuşakların onu yanılmaz bir otorite gibi görmesinin sorumluluğu elbette Aristoteles'e yüklenemez.

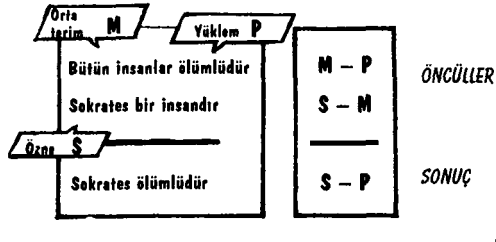
Aristoteles ardında bir sürü yapıt bıraktı. Bunların çoğu, belli konularda yapılmış titiz incelemelerdi. Platon gibi eğlenceli bir yazar değildi. Kilise alimlerinden saygı gördü ama Rönesansta aşağılandı ve "sıkıcı profesör" damgasını yedi. Bununla birlikte, kapsam ve çoğu zaman da kesinlik bakımından Platon'u aşıyordu. Araştırma konularını bölümlere ve alt bölümlere ayırarak bilgiyi sınıflandırma çabasına giren ilk kişi oldu.

Rodos'lu Andronikus M.Ö. 50 dolaylarında Aristoteles'in yazılarını sıraya koydu. Yazılardan bazılarını "Fizik" cildinden sonraya yerleştirdi ve bunlara META-FİZİK (fizikten sonra) adını verdi.

Mantık

Aristoteles bütün akıl yürütmelerin temel taşının TASIM olduğunu söylüyordu

Bütün olanaklı tasımların listesini yaptı ve hangilerinin geçerli hangilerinin geçersiz olduğunu gösterdi.

Ona göre mantık, bilgiyi ararken kullanılacak, bilenmesi gereken bir araçtı

EULER VE DAHA SONRA **BOOLE** VE **LEWIS CARROL** GİBİ MATEMATİKÇİLER MANTIK ARAŞTIRMALARINI ÖNEMLİ ÖLÇÜDE İLERLETTİLER. **RUSSELL** VE **WHITEHEAD** GİBİ MODERN FİLOZOFLAR DA MANTIKSAL TUTARLILIĞA DAYANAN BÜTÜNSEL BİR AKIL YÜRÜTME DİLİ GELİŞTİRDİLER.

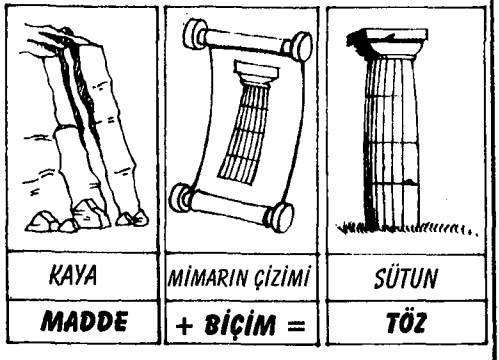
Kategoriler

Mantık konusundaki araştırmaları Aristoteles'i dilin yapısını incelemeye yöneltti. Ona göre, sözcüklerin anlamlarının bilgisi ile bu sözcüklerle oluşturulan yargıların bilgisi arasında bir ayrım vardı. Dilde ortaya çıkan, birbirinden farklı on genel durum saptadı ve bunlara KATEGORİLER adını verdi. Kategoriler sözcüklerin kendi başlarına ifade ettikleri şeylerdi.

Metafizik

Aristoteles'in metafizik konusundaki çabası, Platon'un biçimlerine rakip bir kuram geliştirmeye yönelikti. Platon gibi o da Protagoras gibilerinin sofistik görececiliğine karşıydı ama Biçimlerin harekete ve değişime neden olmadıklarını, üstelik gerçek ve bilinebilir olanın anlaşılmasını da sağlamadıklarını düşünüyordu. Ona göre Töz, Madde ile Biçimin bir bileşimiydi.

Değişimi **gerçeklik** ve **olabilirlik** terimleriyle açıklıyordu. Töz "olabilir" nitelikler taşıyor ve bu nitelikler tözde gerçek haline geliyordu. Buna göre, petrolün yanıcı olduğunu söylemek, onun içinde yanma olabilirliğinin var olduğunu söylemek demektir, ama bu olabilirliği gerçeğe dönüştürmek için dışarıdan ateş uygulanması gerekir.

Dinamik "Oluş" terimine Platon'un zaman dışı "Varlık" teriminden daha fazla önem veren bu görüşte Aristoteles'in biyolojiye eğilimi kendini gösteriyordu.

Ne var ki Aristoteles kuramında bunun ötesine geçti. Ona göre taşın yere düşmesinin dört nedeni vardı:

MADDİ	1 Taşın kendisi
BİÇİMSEL	2 Yerin özelliği
ETKİSEL	3 İtiş
EREKSEL	4 Taşın en alçak düzeye erişme arzusu

Aristoteles "Doğa bir amaç olmadan harekete geçmez" diyordu. Bu görüş biyoloji ve etikte çok işe yaramakla birlikte fiziği büyük ölçüde engelledi.

Modern nedensellik kuramında yalnızca etkisel nedenin yeri vardır. Amaç kavramına bağlı olan ereksel neden, olayların son amaç (ya da teleoloji) bakımından açıklanmasını gerektirir.

Ve her şeyin arkasında yatan, KENDİSİ HAREKET ETMEDEN HAREKET ETTİREN en son nedeni (yani Tanrı'yı) varsayar.

Etik

Aristoteles'in ruh konusundaki görüşü Platon'unkinden daha tekçiydi.

Ne var ki Aristoteles "etkin akıl"ı bedenden ayrı ve ölümsüz bir şey olarak görüyordu.

Platon'un etik konusundaki mutlakçılığına karşı çıktı:

İyi'yi "her şeyin amacı" ve etkin aklın erdem arayışı olarak görüyordu. Ona göre erdem seçim yapmayı gerektiriyordu, doğru seçimse her zaman **ortalama** olandı.

Politika

Aristoteles Platon'un şehir-devlet modelinin ötesine geçmedi.İmparatorluk kurulmak üzere olduğu halde, bir tepeden bakıldığında tamamı görülebilecek büyüklükteki kentlerin yönetim için en iyisi olduğundan sözediyordu. *Lise'de yürütülen bir araştırma projesinde, 158 değişik şehir-devletin kuralları derlenip birbiriyle karşılaştırıldı.*

Aristoteles'in politik istikrar için bulduğu formül, tiranlıkla demokrasi arasında bir DENGE UNSURU olarak, güçlü bir orta sınıfın yaratılmasıydı.

Köleliğe karşı çıkmadı. Kadınların özgürlüğe ve politik haklara sahip olmasını da uygun görmüyordu.

Ama kendi kölelerini serbest bırakmayı yeğledi.

Aristoteles'in aydın beyefendi kavramı çağlar boyunca yaygın bir kabul gördü ve özellikle İngiliz okullarında benimsendi.

Biyoloji

Aristoteles ayrıntılı biyolojik araştırmalarında 500'den fazla türü ele aldı. Kuram oluşturmadan önce tek tek özelliklerin ("daha iyi bildiğimiz şeyler"in) iyice incelenmesi gerektiğini savundu. Yaşam biçimlerinin sınıflandırılması gibi dev bir işe girişti.

Bu, daha genel olarak bilginin sınıflandırılması işinin bir parçasıydı.

Poetik

Şiirin, tümellerle ilgilendiği için tarihten daha ciddi bir şeyolduğunu düşünüyordu. Trajedinin hedefinin acıma ve korku duygularını dışa çıkararak bunlardan arınma olduğu yolundaki görüşü günümüze kadar taraftar buldu.

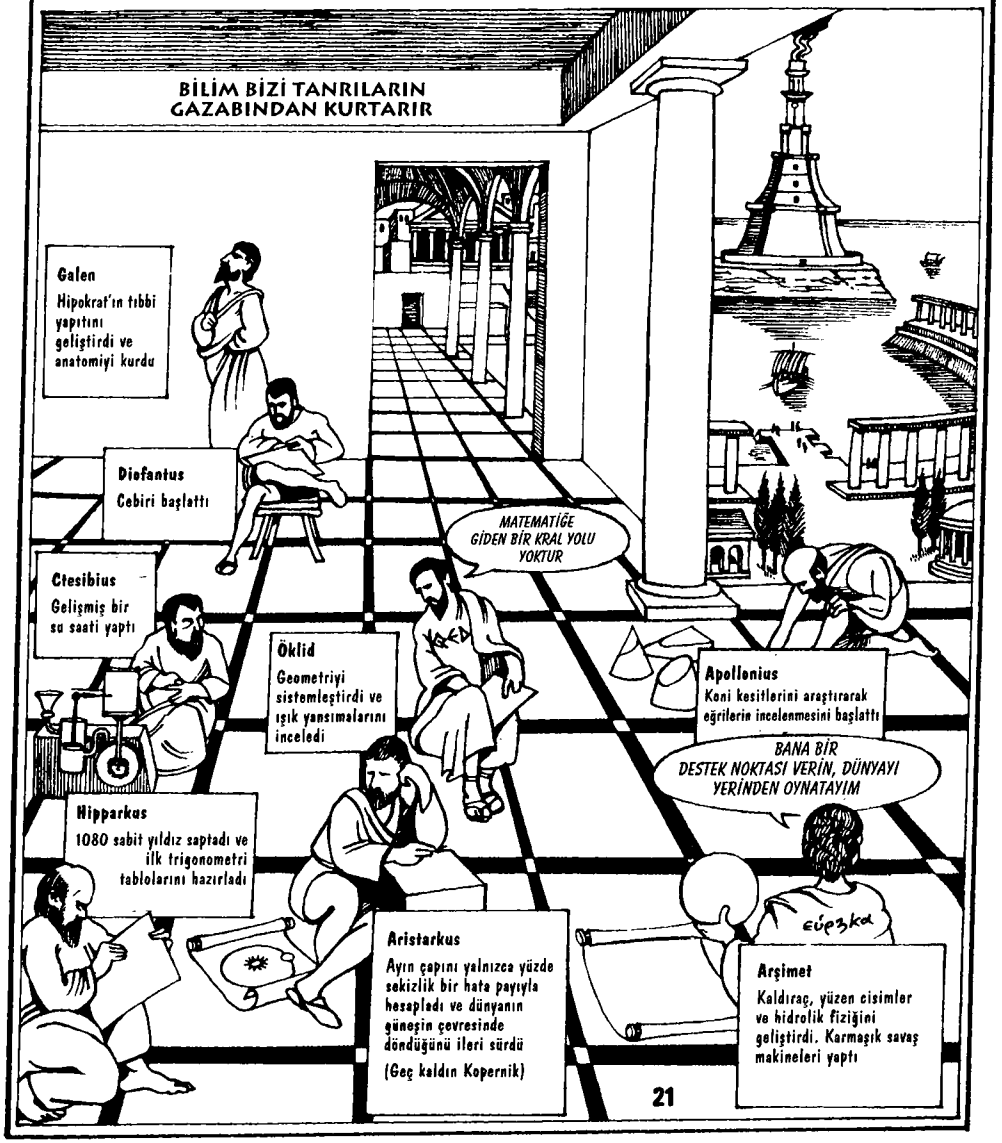

Aristoteles arınma üstüne düşünürken

İskenderiye

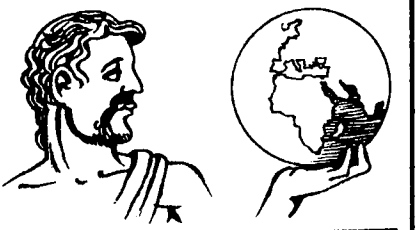
Büyük İskender tarafından M.Ö. 332'de Nil Nehrinin ağızlarından birindeki doğal bir liman üzerinde kuruldu. Makedonyalı I. Ptoleme'nin öngörülü yönetimi altında, çok geçmeden Akdeniz'in en önemli limanı haline geldi. Kozmopolit bir kent olan İskenderiye, Yunanlıların yanısıra Mısırlıları, Yahudileri ve başka kavimleri barındırıyordu.

İskender'in kısa ömürlü Helen İmparatorluğunun duraklayıp parçalandığı, Roma İmparatorluğunun yükselip çöktüğü 600 yıl boyunca İskenderiye antik çağın son ışığı olarak parlamaya devam etti.
Kentin Müzesinde şaşırtıcı bilimsel ilerlemeler gerçekleştirildi. Kütüphanesi ise çok sayıdaki yazıcısı ile rakipsiz bir öğrenim merkezi haline geldi.

YİNE İSKENDERİYE'DE:

Eratostenes – dünyanın çevresini yüzde dört hatayla hesapladı.
Ptoleme – ilk ayrıntılı haritaları çizdi
Sosigenes – ilk doğru takvimi yaptı
Hero – bir buhar makinesi yaptı!

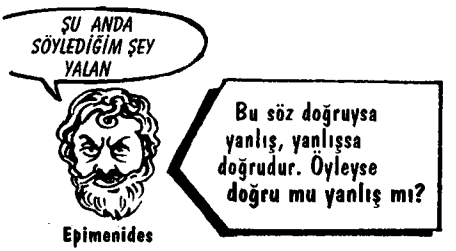

Kuşkuculuk Biçimleri

Bu arada Akademi ve Lise dışında işler pek iyi gitmiyordu. Platon gibi aristokrat yurttaşların kendine güvenli ve sorgulayıcı tutumundan eser kalmamıştı.

Antistenes'le birlikte yeni bir kuşkuculuk dalgası yükseldi ve gerileme yıllarını yaşayan Akademi'ye egemen oldu.

Antistenes anlamlı tümceler kurmanın olanaklı olmadığını söylüyordu.

Bu tür paradokslar kurmak moda haline geldi.

Pyrrho daha sistematik bir tutumla kuşkunun kendisini merkeze koydu.

Antistenes'in öğrencilerinden Diyojen'in renkli bir kişiliği vardı. İlkel koşullarda, bir köpek gibi yaşardı. Yunanca'da "köpek gibi" anlamına gelen "kuvikos" sözcüğünden **kinizm** terimi doğdu.

Söylenceye göre, Diyojen bir fıçıda yaşarmış. İnsanların yargısını hiç önemsemediğini göstermek için pazar yerinde masturbasyon yapmış...

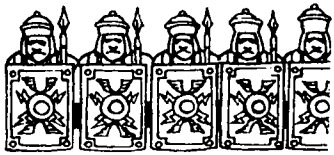

Felsefenin fazla yer tutmadığı bir döneme geliyoruz. O yüzden, felsefeden biraz uzaklaşıp tarihe dalalım. Ama Hegel'in dediği gibi:

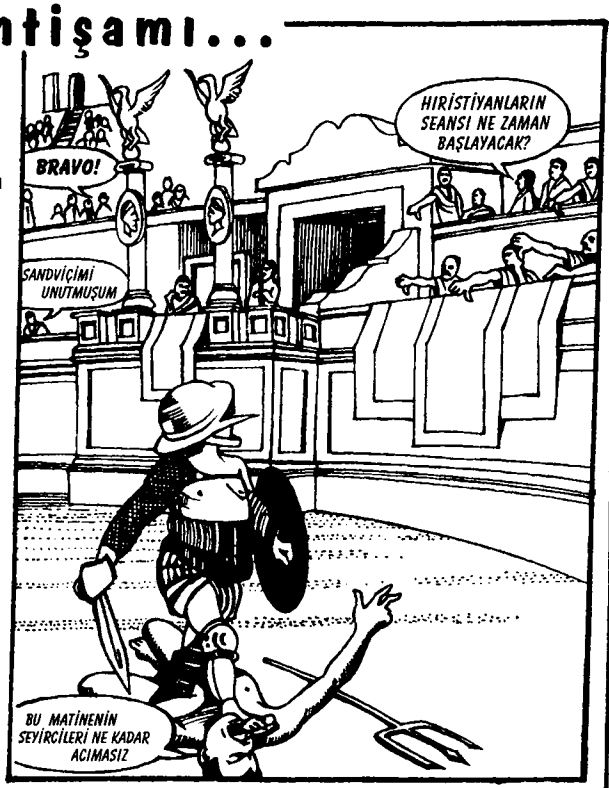

Roma'nın İhtişamı...

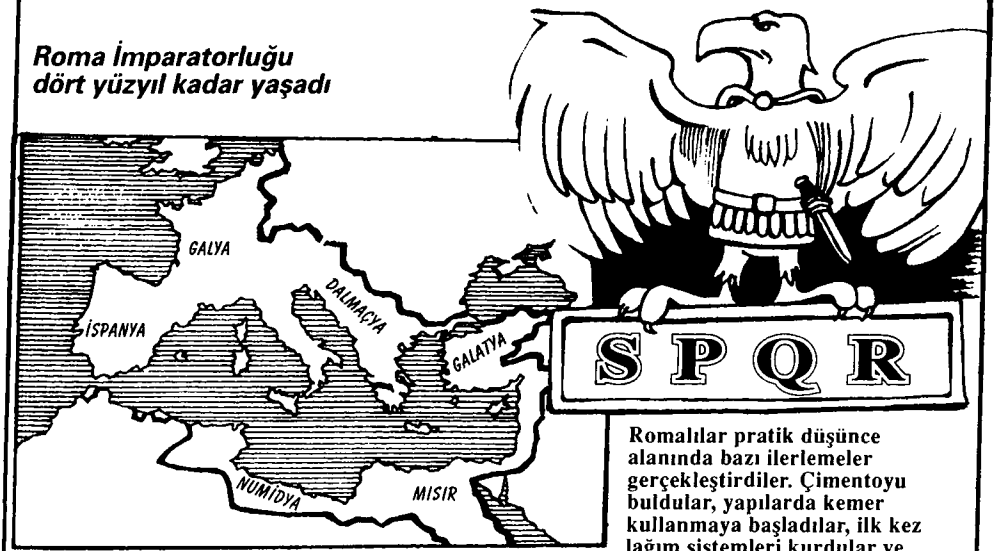
Savaş makinesi gibi örgütlenmiş bir şehir-devlet olan Kartaca'yla yaptığı uzun ve acılarla dolu Pön savaşlarından galip çıkan Roma gelişmeye başladı.

Romalılar felsefeye hemen hemen hiçbir şey katmadılar. Yunanlıların bol bol düşündüğü gibi, onlar da bol bol savaştılar. O yüzden, Yunan UYGARLIĞINDAN sözettiğimiz halde Roma'dan İMPARATORLUK diye sözediyoruz. Roma'nın başlıca rolü, kendisininkinden daha eski ve daha üstün bir kültürü geniş alanlara aktarmasıydı.

Roma İmparatorluğu dört yüzyıl kadar yaşadı

AUGUSTUS'un öldüğü M.S. 14 yılında ROMA İMPARATORLUĞU

Romalılar pratik düşünce alanında bazı ilerlemeler gerçekleştirdiler. Çimentoyu buldular, yapılarda kemer kullanmaya başladılar, ilk kez lağım sistemleri kurdular ve devlet işlerinde memurlar çalıştırmaya başladılar.

Marx'ın deyişiyle "Yunanistan'ın Roma'ya göç etme biçimi" Stoacılıktı.

Krisippus (öl. M.Ö. 207)

Stoacılığı sistemleştirdiğine, mantık ve dille ilgilendiğine inanılır.

YANIT: Çünkü M.Ö. 47'de Jül Sezar'ın lejyonları İskenderiye kütüphanesini yaktı

Stoacılığın asıl kurucusu Yunanlılardı.

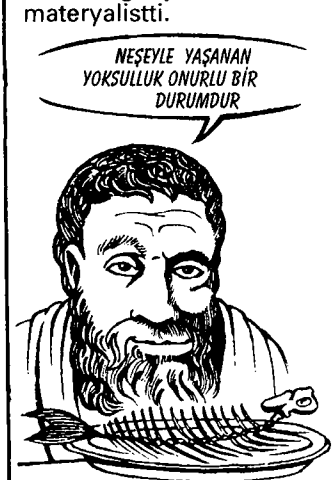
Zeno (öl. M.Ö. 261)

Zeno, Stoacıların felsefeleri gereği basit bir yaşam sürdükleri Atina'da kendi okulunu kurmuştu. Öğretileri mantıktan başlayıp fizik ve etiğe kadar uzanıyordu. Ama Stoacılığın yüzyıllar içindeki başlıca etkisi etik alanında oldu. Stoacı olmak, kaderini cesaret ve ağırbaşlılıkla kabullenmek demekti. Stoacılar için en büyük iyilik, erdemli bir yaşam geçirmekti. Erdeme giden yol da tutumlu, adil, ılımlı ve cesur olmaktan geçiyordu. Stoacılar dünyayı doğa yasalarının belirleyici olduğu organik bir bütün olarak görüyorlardı.

Epiküros (öl. M.Ö. 270)

Demokritus'un birçok fikrini daha da geliştiren bir materyalistti.

Felsefesi Stoacılığa benzemekle birlikte, tutarlı olması ve kader fikrini reddetmesi bakımından ondan ayrılıyordu. Epiküros'a göre en büyük iyilik, acıdan sakınma olarak gördüğü hazdı. Epikürcülük, daha sonra anlaşıldığı gibi zevk içinde yüzmeyi değil, yaşamda denge sağlamaya çalışmayı savunan bir felsefeydi.

Epiküros iç huzura ulaşmaya önem veriyordu. Ona göre din ve korku, özellikle de ölüm korkusu ortadan kaldırılmalıydı.

İYİ BİR İNSANI GÖZ ÖNÜNE ALIP SÜREKLİ ONU DÜŞÜNMEMİZ; SANKİ BİZİ GÖZLÜYORMUŞ, HER YAPTIĞIMIZI GÖRÜYORMUŞ GİBİ YAŞAYIP DAVRANMAMIZ GEREKİR

Epiküros için bu iyi insan Elbette Sokrates'ti

Felsefe insanı cehalet ve batıl inançlardan kurtardığı için önemliydi.

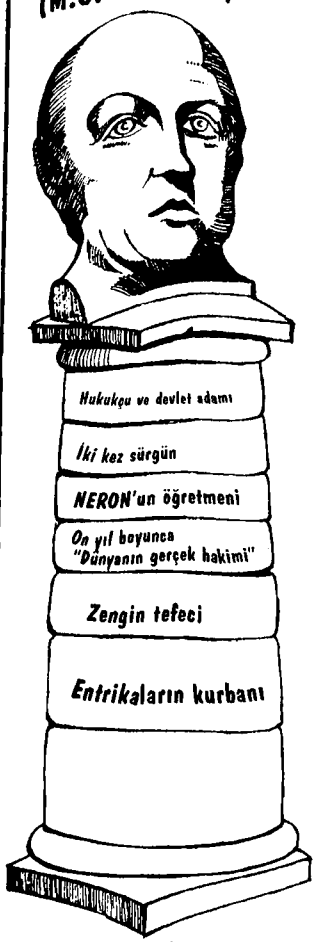
Lucretius (M.Ö. 99-55)

Roma dünyasının Stoacılıkla tanışmasına yardımcı oldu

De Rerum Natura adlı şiirinde Epiküros'un öğretisini açıkladı. Bu şiirde maddenin sakınımı yasası da açıkça ifade ediliyordu:

"Hiçten hiçbir şey çıkmaz"

Seneca (M.Ö. 4-M.S. 65)

Gelecek kuşaklara yazdığı zarif mektuplarında Stoacıların ideallerini özetledi.

Felsefe iyi öğütler verme işi gibi gözüküyor...

Seneca irade bölünmesinin farkındaydı –iyi olmanın çok çaba gerektirdiğini büyük bir güçle duyumsuyordu. Oysa Platon ve Aristoteles irade sorununun varlığından bile gerçek anlamda sözetmemişlerdi.

Aristoteles, **Etika** adlı yapıtında, iyi şeyler yapmanın kolaylık ve zevkini, yani ahlaki bir çabanın gerekmemesini, açıkça erdemin belirtisi olarak görür.

Seneca köleliğe karşı çıktı. Neron'un sonu gelmez kaprislerine boyun eğerek intihar etti.

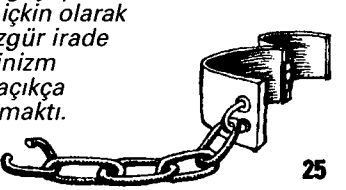
Ama Seneca aynı zamanda büyük bir riyakârdı: Şöhreti hem küçümsedi hem övdü, çok zengin olduğu halde yoksulluğu yüceltti, sürgündeyken yeniden göze girmek için mektuplar yazdı. İnançları uğruna ölümü yeğleyen ilk filozof –baldıran zehirini içen Sokrates– bir trajedinin kahramanıydı. Oysa Seneca ile tarih kendini komedi olarak tekrar etti.

Epiktetus (M.S. 60-100)

Yunanlı Epiktetus köle olarak doğdu, sonradan özgürlüğünü elde etti. Bu onun felsefesini etkilemiş olmalı.

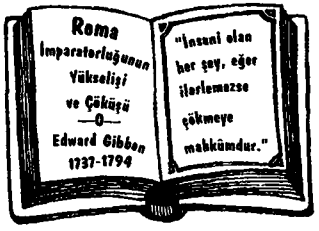
Felsefenin biçimsel olarak mantık, fizik ve etiğe bölünmesine karşı çıkan Epiktetus Stoacılığın felsefeyi etiğe indirgeme eğilimini mantıksal sonucuna ulaştırdı. Onun yaptığı şey, Stoacılıkta içkin olarak bulunan özgür irade ve determinizm sorununu açıkça ortaya koymaktı.

Marcus Aurelius

(M.S. 120-180)

Marcus Aurelius'un imparatorluğu Pax Romana'nın (Roma egemenliğinde sağlanan barış) sonunu işaretliyordu. Barbar sürülerinin kuşatması altındaki imparatorluk gerilemeye başlamıştı. Yarım yüzyıldır ne sınırlarında ne de politik düşüncesinde bir genişleme olmuştu.

"BÜTÜN BEDENSEL ŞEYLER BİR NEHİR, RUHSAL ŞEYLERSE RÜYA GİBİDİR; YAŞAM BİR SAVAŞTIR, ÖLÜMDEN SONRA ADININ ANILMASI İSE UNUTKANLIK."

İçten, ağırbaşlı, çalışkan, kibar, bağımsız, tutumlu, ciddi ve düşünceli olmakla övünürdü.

Ün kazanmayı küçümser...

...zevk almaktan kaçınırdı.

Tarihte özgür düşüncenin en sınırsız bir şekilde geliştiği büyük Yunan-Roma dönemi sonuna yaklaşıyordu. Her şeyin şu ya da bu açıdan araştırma konusu yapıldığı bu dönem, İLERİ DOĞRU BÜYÜK BİR ADIM'dı.

İnsanlar basit açıklamalarla yetinmeyip akıl yürütmeleri sonuçlarına kadar izlemek istemişlerdi. Bu sonuçları nasıl değerlendirirsek değerlendirelim, önemli olan Yunanlıların geliştirdiği düşünme yöntemiydi.

Sokrates'ten önceki filozofların hepsi de Doğa'nın bütününü açıklamak için **evrensel ilkeler** aramaya eğilimliydiler. Bu, efsaneleri basitçe kabullenmekten uzaklaşma yönünde atılmış büyük bir adımdı. İnsanın nasıl yaşaması gerektiğini; doğru ile yanlış, iyi ile kötü arasındaki farkın ne olduğunu bulmaya çalışan **Sokrates** projektörleri insanın kendisine çevirdi. "Sorgulanmayan hayat yaşanmaya değmez," diyordu. Onun gerçeği araştırmakta kullandığı diyalektik yöntemi, felsefenin temelini oluşturmaya en yakın olanlardan biriydi.

Bu dönemin bütün filozofları **GERÇEĞE** ulaşmaya çalışmışlar ve bunun için bir yöntem aramışlardı. **Platon** ve **Aristoteles** bu arayış sırasında ortaya çıkan sorunların çoğunu düzenleyip sistemleştirdi. Onların gerçekleştirdiği bu güç işe felsefe adı verildi. Eski Yunanlılar insanın doğası ve evren içindeki yeri sorunundan yola çıkmışlar, bu sorgulamayı yürütmek için de bütünsel bir yöntem kurmuşlardı. Platon ve Aristoteles bu düşünme tarzlarına kavramsal açıklık ve güç kazandırdılar, böylece bütün felsefenin temellerini attılar.

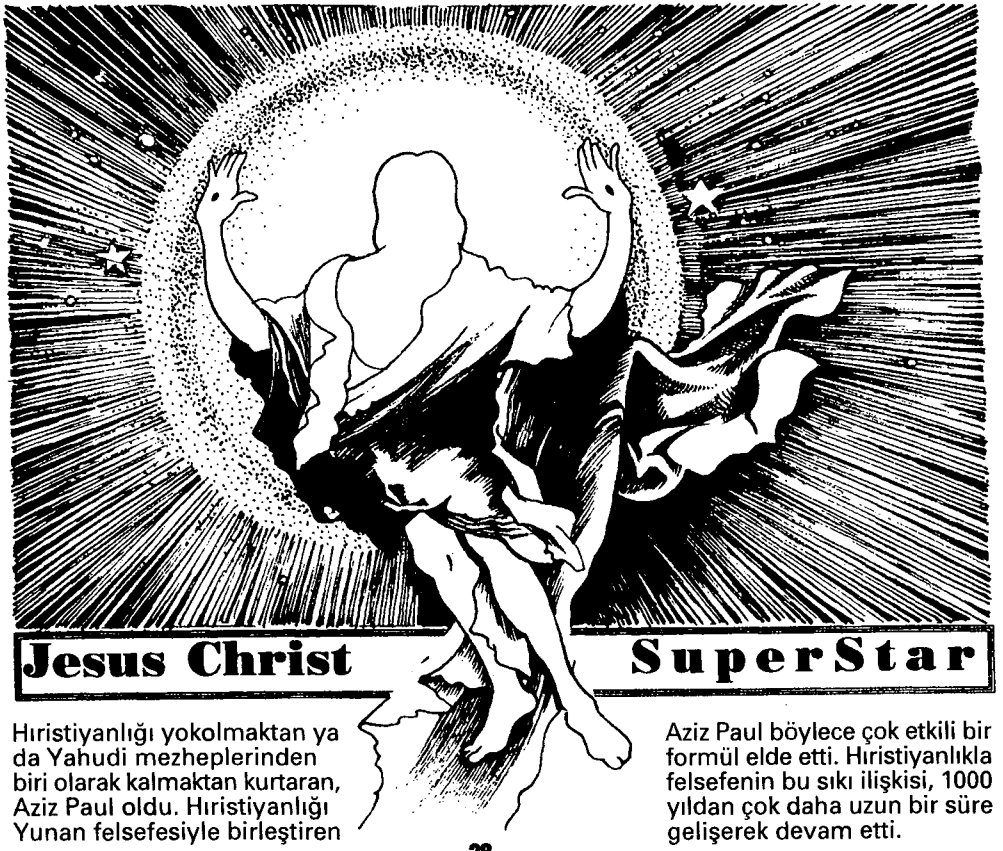
Bütün bunları başlatanın neden Yunanlılar olduğu sorusunu yanıtlayamasak da onların hangi soruları sorduğunu biliyoruz.

Farklı yaklaşımların arkasında hep *"Nasıl biliyorum?"* sorusu vardı. *"Dünya neden ibaret?"* sorusu bununla birleştiğinde ortaya çıkan düşünce tarzı, ortalama bir Yunanlının kolay kolay kavrayamayacağı bir şeydi. Felsefenin güç ve ağır bir iş olduğu inancı böyle yerleşti. Gelecek birkaç yüzyıl içinde tarih yaşamı daha da ağırlaştıracaktı.

Zamanında pek dikkat çekmeyen ama sonradan büyük etkiler yapan bir olay, Hıristiyanlığın doğuşuydu. Bu olaya ilk katılanlar, kim olduğu bilinmeyen bir marangoz, bir bakire ve bir eşekti. Hıristiyanlığın İncil'de yazılanlar ve İsa'nın söyleyip yaptıklarından ibaret olduğu varsayılır, ama pratikte bundan çok farklı olduğu açıktır.

Hıristiyanlık aslında efsanelerden, Musa'dan, ahlak dersi veren öykülerden, İsa hakkında anlatılanlardan ve sağdan soldan derlenen mistik felsefe parçalarından kaynaklandı. Felsefenin tersine, dinin her şey için bir yanıtı vardı ve bu yanıt da genellikle Tanrı'ydı. Hıristiyanlığın Yahudilik dışında da birçok rakibi vardı. Bunlar arasında İsis kültü, Mitraizm, resmi tanrılar ve Orfeus mistisizmi sayılabilir. Hıristiyanlık da diğer tapımların çoğu gibi yokolup gidebilirdi, ama o tam tersine geliştikçe gelişti.

Hıristiyanlığı yokolmaktan ya da Yahudi mezheplerinden biri olarak kalmaktan kurtaran, Aziz Paul oldu. Hıristiyanlığı Yunan felsefesiyle birleştiren Aziz Paul böylece çok etkili bir formül elde etti. Hıristiyanlıkla felsefenin bu sıkı ilişkisi, 1000 yıldan çok daha uzun bir süre gelişerek devam etti.

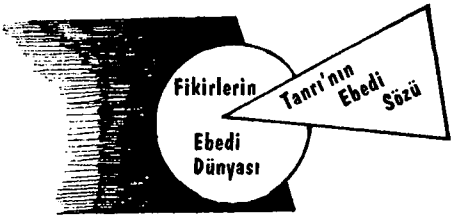
İsa ve Yeni Platonculuk

İskenderiyeli **Philo**
(M.Ö. 25 – M.S. 50)

Hıristiyanlığa birçok kişinin katkısı oldu. İsa'nın çağdaşı ve ortodoks bir Yahudi olan Philo, felsefenin zihni yüksek fikirlere (Tanrı'ya) hazırladığını söylüyordu. Temelde Platoncuydu ve onun soyut tümellerini Tanrı'ya dönüştürmüştü. Böylece Hıristiyanlığı hazırlayanlardan biri oldu.

Felsefe giderek daha metafizik bir hale geldi ve bilimden, politikadan, hatta etikten uzaklaşarak daha çok ruhun yapısıyla ilgilenmeye başladı. İnsanların dine yönelmesinde Roma İmparatorluğunun parçalanıp çökmesinin elbette payı olmakla birlikte, belirleyici olan, Yunan akılcılığı ile Yahudi-Hıristiyan düşüncesinin birleşmesiydi. Saf felsefe gitgide gözden kayboldu.

Origen (M.S. 184-254)

Hıristiyanların felsefenin en iyi fikirlerini ödünç alıp kullanabileceklerini düşünüyordu. Duyular dünyasının yalnızca daha yüksek düşünceler dünyasını yansıttığı şeklindeki Platoncu görüşün Hıristiyanlıkla uyumlu olduğunu farketti.

Diğer Hıristiyan Platoncuları gibi o da İncil'i sembolist bir alegori olarak yorumladı. İncil'in sözcük anlamlarından ibaret olması ona olanaksız gözüküyordu.

Öte yandan, Matta İncili'nin XIX-12. kesimini kendisinin sözcük anlamıyla yorumladığı anlatılır.

Plotinus

(M.S. 204-270)

Meraklı bir Platoncuydu

Öteki dünyayla en çok ilgilenen filozof olarak, Platon'un toplumsal ve politik fikirlerini gözardı edip felsefenin kendisini bir din haline getirdi.

Düşüncesinin en önemli bölümü, dünyayı oluşturan KUTSAL ÜÇLÜ görüşüydü. Bu görüş Platon'un idealar kuramına dayanıyordu.

Plotinus'a göre şunlar vardı:

Tanrı – güneşin ışık yayması gibi güç yayan soyut bir tanrısallık

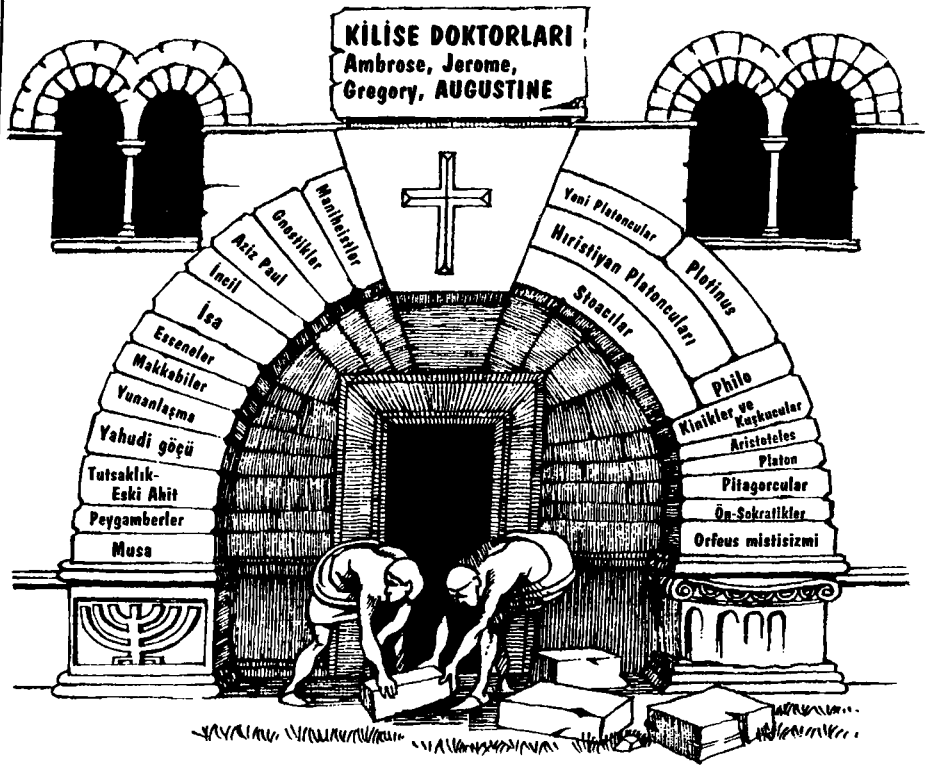
Yukarıda imgesi olduğu BİR'e, aşağıda da bütün diğer şeylere bağlanır

İnsan ruhu Nous'u (Yunanca akıl, zihin) ve onun yoluyla Tanrı fikrini düşünür. Aşağıda bedene bağlanır

Ruhun altında madde ve doğa vardır. Bunlar Bir'den en uzak ve bu yüzden en biçimsiz ve mükemmel olmaktan en uzak şeylerdir

Yeni Platonculuk

Bu terim, felsefe ile dinsel fikirlerin her şeyi kapsayan bir sentezini oluşturma çabalarını belirtmek üzere, sonradan kullanılmaya başladı. Plotinus sayesinde Yeni Platonculların elinde artık karmaşık bir sistem vardı. Bu sistemin merkezinde, iyilik yayan üstün bir güç olarak anlaşılan "Bir" fikri bulunuyordu. Yeni Platoncular Aristoteles'in, Stoacıların ve kısmen Pitagoras'ın fikirlerini, mistik düşünceleri, efsane parçalarını ve bedenin kötü ruhunsa iyi olduğunu varsayan Platoncu görüşleri bir araya getirdiler. Bunun İsa'sız bir Hıristiyanlık gibi gözükmesinin nedeni herhalde Hıristiyan sentezinin de buna çok benziyor olmasıdır. (Güç sizinle olsun).

Diğer dinler gibi Hıristiyanlığın gelişmesi de yıllar aldı. Rekabetten galip çıkmasının nedeni belki de birçok öğenin büyük bir sentezi olmasıydı.

Yeni Platonculuğu ve Plotinus'u özümseyen Hıristiyanlık Rönesansa kadar felsefeye egemen olacaktı. Bu dönemde özgür düşünce ancak Hıristiyan özgür düşüncesi olma koşuluyla olanaklıydı.

Bilimsel özgür düşüncenin sonu, Hıristiyan dogmatizminin doğuşu ve Yunan-Roma uygarlığının nihai çöküşü, **Hypatia**'nın (370-415) yaşamı ve ölümünde simgesini bulur.
Hypatia, İskenderiye Müzesinde çalışan bir matematikçi ve astronomun kızıydı. Dinsel olmayan Yeni Platoncu görüşleri vardı ve muhtemelen kentin felsefe kürsülerinden birinin başındaydı. Hıristiyanlık Roma İmparatorluğunun resmi dini haline gelmekteyken, İskenderiye Hıristiyanlarla Yahudiler ve çoktanrılılar arasındaki mücadelelerin uzağında kalmıştı.

Pagan, filozof, bilim ve matematikle uğraşan biri, önemli bir politik figür ve bir kadın olarak, Hypatia dar görüşlü Hıristiyan yobazlarının gözünde makbul bir insan değildi. Muhtemelen İskenderiye Piskoposu Aziz Cyril'in emriyle pusuya düşürüldü, arabasından indirilip giysileri çıkarıldı, bilenmiş midye kabuklarıyla bütün bedeni kesildi ve sonunda yakıldı. Yobazların kardeşçe sevgi dedikleri şey buydu.

Bundan sonra felsefe sürekli geriledi. Jüstinyen 525'te geriye kalan felsefe okullarını da kapattı. Karanlık Çağ denen dönem başlıyordu.

Roma İmparatorluğunun ÇÖKÜŞÜ ve Hıristiyanlığın YÜKSELİŞİ

Edward Gibbon Hıristiyanlığın yükselişini beş temel nedene bağlar:

1 *Hıristiyanların Yahudilikten miras aldıkları katı ve hoşgörüsüz gayretkeşlik.*

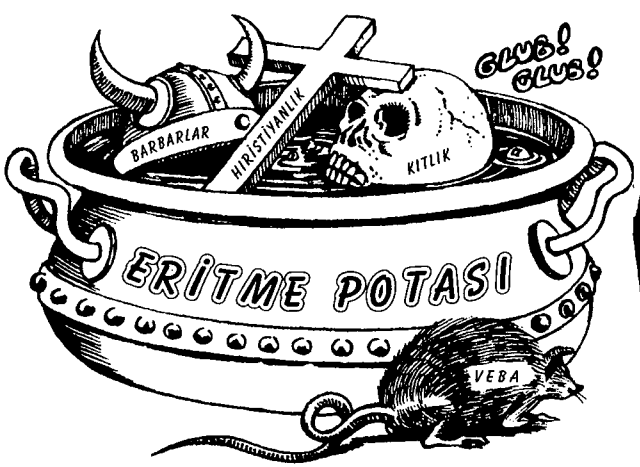
2 *Ölümden sonra yaşama fikri (gelecek için bir ödül).*

3 *Kilisenin mucizevi güçleri olduğu inancı (doğal felaketlere duyulan tepkiden ve batıl inançlardan destek alıyordu).*

4 *İlk Hıristiyanların sade ve sofu töreleri (bu o dönemde alışılmamış bir şeydi.)*

5 *Roma İmparatorluğu içinde ayrı bir devlet haline gelen Hıristiyan cumhuriyetinin birlik ve disiplini.*

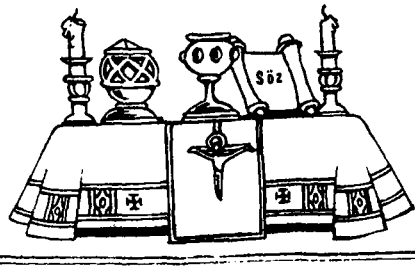
Bunlardan sonuncusu, yani politik etken, kuşkusuz en önemlisiydi. Çevresindeki her şey çözülüp dağılırken Kilise tutarlı bir politika izlemeyi sürdürdü.

M.S. 300 SIRALARINDA DÜNYANIN GENİŞ DÜZLÜKLERİ CANLANMAYA BAŞLAMIŞTI— BARBAR DENEN KABİLELER (HUNLAR, GOTLAR, VANDALLAR, VB.) YOLDAYDI.

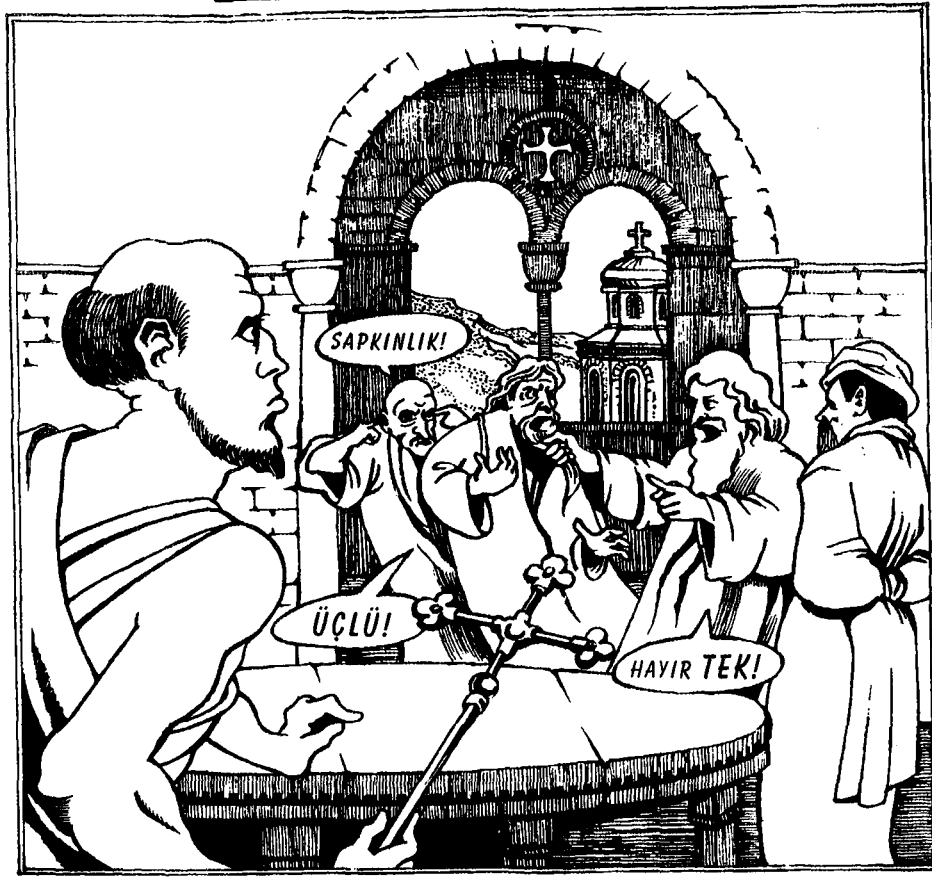
İmparatorluğun sonu anlamına geldiğinden, bu Romalılar için kötü bir durumdu –düşüncenin yerini dinin alması da filozoflar için kötüydü.

Kilisenin ilk büyük görevi, Hıristiyan inancını kuram ve uygulamada BİRLEŞTİRMEKTİ

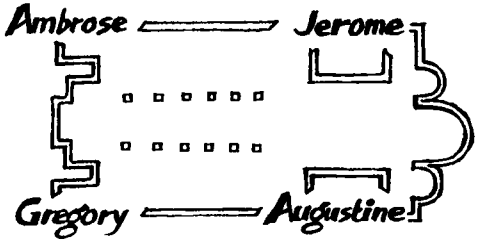
Bu, din adamlarının kontrolünde örgütlü bir tapınma ve insanlara katı bir törenin dayatılması anlamına geliyordu.

Hıristiyanlık konusundaki tartışmaları sona erdirmek üzere, 325'te İznik Konsili toplandı.

Konsilin verdiği kararlardan biri, Hıristiyan üçlemesindeki Baba ile Oğul'un "özünde aynı" olduğuydu.
Üçlemeyi reddeden Arius taraftarları, Kilisenin tarihinde sapkın olduğu resmen kabul edilen ilk grubu oluşturdular.
Konsilin kararları Hıristiyanlığın ilk büyük bölünüşüne yolaçtı. İmparatorluğun iki kanadında kurulmuş olan Doğu ve Batı kiliseleri birbirinden ayrıldı. Roma Katolik ve Rum Ortodoks kiliseleri arasındaki bu ayrılık hâlâ devam etmektedir. 379'da İmparator Theodosius yeni Ortodoksluktan yana ağırlığını koydu ama o zamana kadar Katolikler zaferi kazanmışlardı.

Kilise Babaları

Dört Kilise Babasının (bunlara "Kilise Doktoru" da denirdi) Gregory dışındaki üçü, İmparatorluğun son nefesini vermekte olduğu bir sırada, göçebe kabilelerin istilasından hemen önce yaşadı.

Aziz Ambrose

Romalı bir hukukçu ve bir dönem Liguria valisi olan Ambrose daha sonra Milano piskoposluğuna getirildi.
Kilisenin, ruhsal açıdan, imparator da dahil herkesten üstün olduğunu ısrarla savundu. Bu, İsa'nın söylediklerinin çok ötesine giden, radikal bir tutumdu. Kiliseyi devletin üstüne koyan Ambrose böylece uzun ve acılarla dolu bir tartışmayı başlattı.

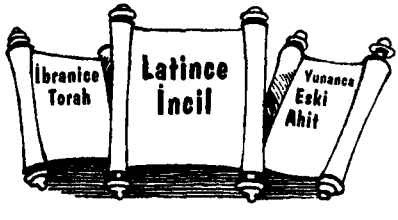
Ambrose'nin fikirlerini, yazdığı birçok mektuptan biliyoruz.

Aziz Jerome

Jerome manastırların kurulmasını büyük bir güçle destekledi. Manastırlar Kilisenin iktidarının pekişmesinde önemli bir rol oynadılar.

Jerome de birçok mektup yazdı. Bunların çoğu, bakireliğin nasıl korunacağıyla ilgiliydi. Çölde beş yıl münzevi bir yaşam geçirdikten sonra papaya giderek onun için çalışmaya başladı. Papa Jerome'yi İncil'in tercümesini yapmaya ikna etti. Jerome adını bu büyük yapıtıyla sonraki kuşaklara duyurdu. Onun gerçekleştirdiği bu ilk Latince İncil çevirisi Kilise tarafından resmen kabul edildi—öğretiyle ilgili tartışmaları sona erdirmek için standart bir İncil metnine gerek duyuluyordu..

Aziz Augustine

(354-430)

Kuzey Afrika'da Hıristiyan bir anneyle pagan bir babanın çocuğu olarak doğdu. Yaşamının büyük kısmını orada geçirdi ve son 35 yılında Kartaca Piskoposluğu görevinde bulundu.

Çocukluğunda armut çalmak ve gençliğinde sık sık Kartaca genelevlerini ziyaret etmek gibi birçok günah işledikten sonra dünya zevklerinden el etek çekmeye karar verdi ve ünlü otobiyografisi *İtiraflar*'ı yazdı.

Augustine gerçekten filozof denebilecek tek Kilise Babasıydı.

Augustine'nin günaha karşı duyarlılığı onu günahın kökenlerini uzun uzadıya tartışmaya yöneltti. İlk günah fikrini büyük bir güçle savunarak, böyle birşey olmadığını söyleyen Gal'li papaz Pelagius'la şiddetli bir tartışmaya girdi. Bebekken annesinin kucağında ağlamasını bile günah olarak görüyor ve bu konudaki kafa karışıklığını bir türlü yenemiyordu.

Bununla birlikte önemli bir ayrım yaptı: bireyler günah işleyebilirdi, ama Tanrı'nın kurumu olan gerçek kilisenin günah işlemesi mümkün değildi.

Bu görüş, sapkınlarla uğraşırken Kilisenin çok işine yaradı.

Augustine kesinlikle fikirlerle ve kendi kendisiyle mücadele ediyordu. Onu diğer din adamlarından ayıran buydu

İÇİMDEKİ, BİRİ ESKİ DİĞERİ YENİ, BİRİ BEDENİN DİĞERİ RUHUN HİZMETİNDEKİ BU İKİ İRADE, RUHUMU PARÇA PARÇA EDİYORDU

Augustine zamanının klasik yapıtlarını büyük bir hevesle okudu. Retorik ve mantık öğrendi. Stoacıları takdir ediyordu.

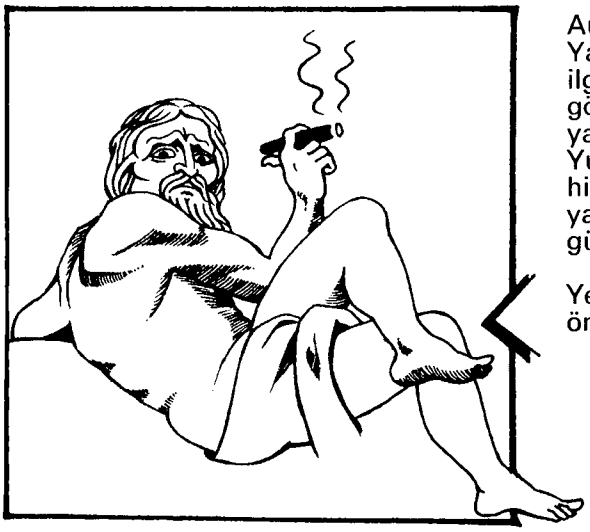
"Kutsal metinler, Cicero'nun görkemli nesriyle karşılaştırdığımda, başta bana bütünüyle değersiz gözükmüşlerdi. Çünkü onların basitliğini takdir edemeyecek kadar kibirliydim."

Plotinus ve Yeni Platoncularla ilgilendi, ama en çok Akademi'ye son zamanlarında egemen olan kuşkuculuk ilgisini çekiyordu. Aristoteles'in Kategoriler'ini okudu. Bir ara entelektüeller arasında moda olan Manihe mezhebine katıldı.

Augustine sonunda Hıristiyanlığı kabul etmesini entelektüel gururundan vazgeçme ve kendi iradesini Tanrı'nın iradesine teslim etme olarak görüyordu:

"Gerçeği yalnızca akılla bulamayacak kadar zayıfız."

Bu durumda sorunu, eski bilgileriyle yeni inancını bağdaştırmak ve bunların karşılıklı olarak birbirine bağımlı olduğunu göstermekti.

Augustine Zaman ve Yaratma sorunlarıyla da ilgilendi. Kutsal kitaba göre Tanrı dünyayı hiçten yaratmıştı. Ne var ki Yunan felsefesinde, hiçten birşeyin yaratılması fikrine karşı güçlü bir itiraz vardı...

Yeri ve göğü yaratmadan önce Tanrı ne yapıyordu?

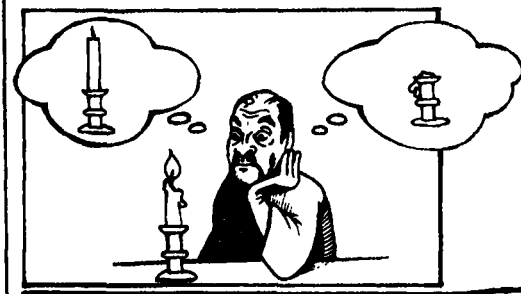
Augustine bu soruya nükteli bir yanıt verdi:

"Sırları kurcalayanlar için CEHENNEMİ hazırlıyordu."

Augustine Tanrı'nın Ezeli ve dolayısıyla zamanın dışında olduğunu savundu.

Zaman dünyanın yaratılmasıyla birlikte başlamıştı. Tanrı ise sonsuz bir Şimdi'deydi.

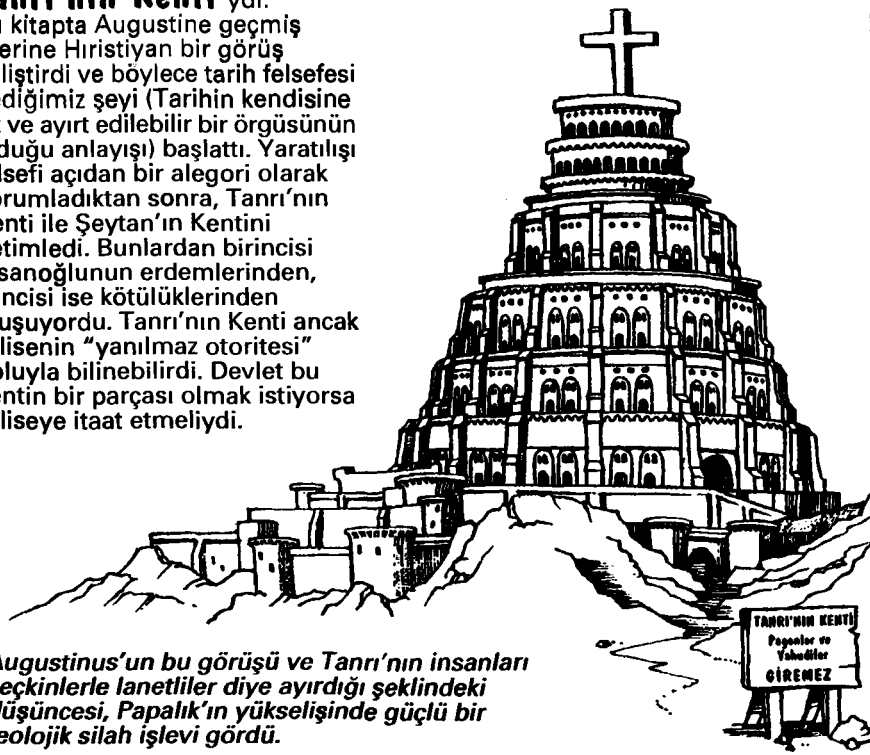

Bu Augustine'i yalnızca *şimdi*nin gerçek olduğunu ileri sürmeye götürdü. Geçmiş ancak *şimdiki* bir anı, gelecek de ancak *şimdiki* bir beklenti olarak vardı.
BU ÖZNEL ZAMAN ANLAYIŞI, DESCARTES'IN ÇOK DAHA SONRA ORTAYA KOYACAĞI DÜŞÜNCE TARZININ İŞARETLERİNİ VERİYORDU.

Augustine'in yazdıkları içinde en önemlisi

Tanrı'nın Kenti'ydi.
Bu kitapta Augustine geçmiş üzerine Hıristiyan bir görüş geliştirdi ve böylece tarih felsefesi dediğimiz şeyi (Tarihin kendisine ait ve ayırt edilebilir bir örgüsünün olduğu anlayışı) başlattı. Yaratılışı felsefi açıdan bir alegori olarak yorumladıktan sonra, Tanrı'nın Kenti ile Şeytan'ın Kentini betimledi. Bunlardan birincisi insanoğlunun erdemlerinden, ikincisi ise kötülüklerinden oluşuyordu. Tanrı'nın Kenti ancak Kilisenin "yanılmaz otoritesi" yoluyla bilinebilirdi. Devlet bu kentin bir parçası olmak istiyorsa Kiliseye itaat etmeliydi.

Augustinus'un bu görüşü ve Tanrı'nın insanları seçkinlerle lanetliler diye ayırdığı şeklindeki düşüncesi, Papalık'ın yükselişinde güçlü bir teolojik silah işlevi gördü.

Boethius
(480-524)

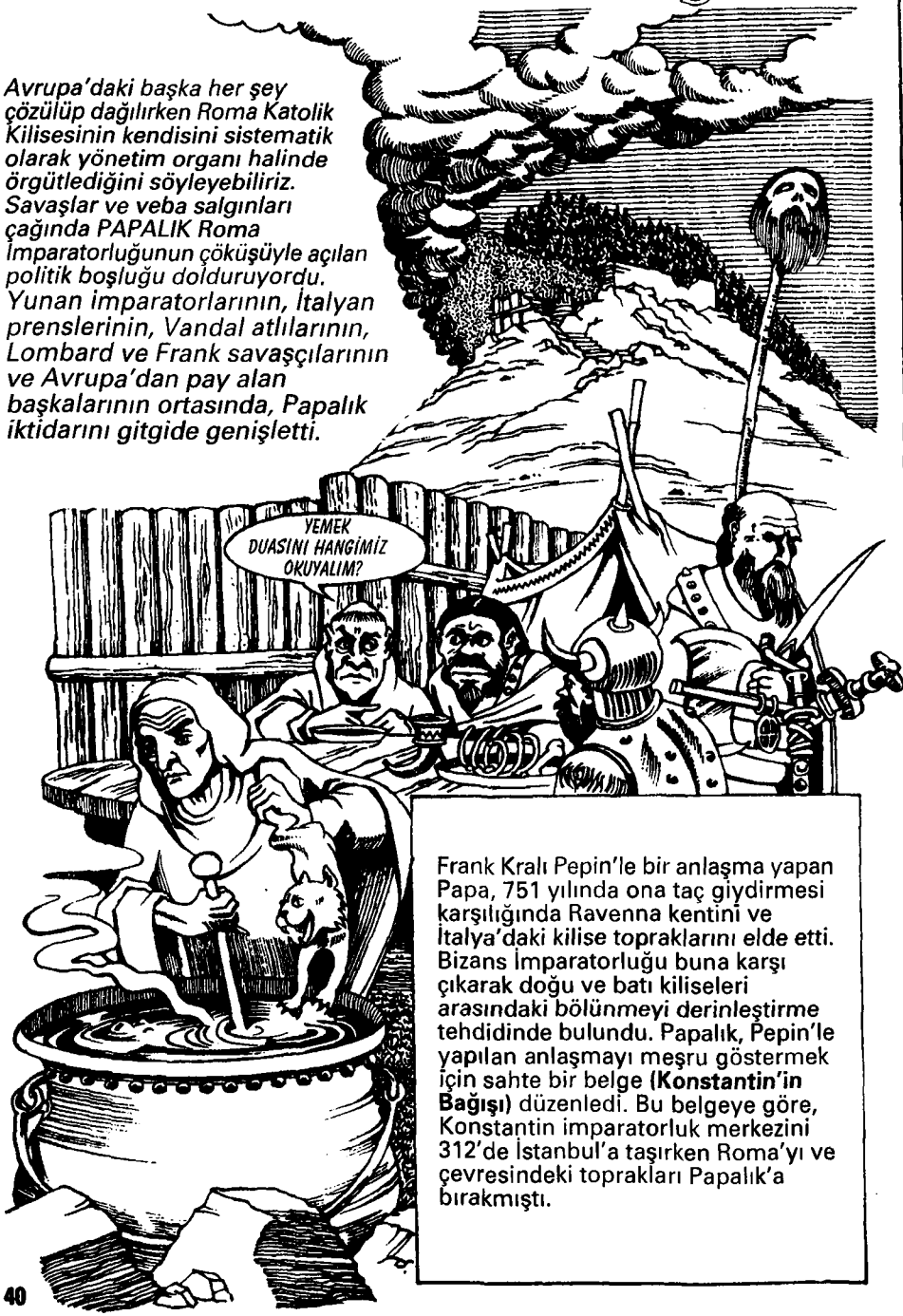
Platon'un filozof-kralına dönüştürmeyi umduğu İmparator Theodoric tarafından ölüme mahkûm edilen Boethius, kapatıldığı zindanda ünlü **Felsefe'nin Tesellisi**'sini yazdı. Bu yazılarında "hiçbir Hıristiyan inancında teselli bulamadığını" ama "koruyucum" dediği felsefenin hücresinde belirip onu "gerçek mutluluğa ulaştırmayı" vaadettiğini söylüyordu.
Hıristiyan olmakla birlikte pek fazla günah duygusu taşımadığı anlaşılan Boethius bunun yerine "hiçbir kötülüğün cezasız, hiçbir iyiliğin de ödülsüz kalmayacağını" kanıtlamaya çalıştı.
Platon'un anımsama kuramına sonuna kadar inandığından, koruyucusu felsefenin, içindeki bağımsız metanet duygusunu uyandırmasına izin verdi.

Boethius kendisini Batı'nın öğretmeni gibi görüyor ve Platon ile Aristoteles'in bütün yazdıklarını tercüme etmeyi planlıyordu. Ne var ki daha ilk birkaç metni çeviremeden idam edildi.
Boethius ayrıca tümeller sorununa çözüm bulmaya, yani "şeyler gerçekten var mı yoksa yalnızca zihinde mi bulunuyorlar" sorusuna yanıt vermeye çalıştı. Bu konudaki tartışma çağlar boyunca onun koyduğu çerçeve içinde sürdürüldü. Karanlıklar içinde geçen sonraki 1000 yılda örnek filozof olarak görüldü.

Boşinanç ve mistisizm çağında Yunan düşüncesinin yansız akılcılığını kullanma yeteneğiyle parlayan Boethius gerçek bir BİLGİ AŞIĞI idi.

KARANLIK ÇAĞ

Avrupa'daki başka her şey çözülüp dağılırken Roma Katolik Kilisesinin kendisini sistematik olarak yönetim organı halinde örgütlediğini söyleyebiliriz. Savaşlar ve veba salgınları çağında PAPALIK Roma İmparatorluğunun çöküşüyle açılan politik boşluğu dolduruyordu. Yunan İmparatorlarının, İtalyan prenslerinin, Vandal atlılarının, Lombard ve Frank savaşçılarının ve Avrupa'dan pay alan başkalarının ortasında, Papalık iktidarını gitgide genişletti.

Frank Kralı Pepin'le bir anlaşma yapan Papa, 751 yılında ona taç giydirmesi karşılığında Ravenna kentini ve İtalya'daki kilise topraklarını elde etti. Bizans İmparatorluğu buna karşı çıkarak doğu ve batı kiliseleri arasındaki bölünmeyi derinleştirme tehdidinde bulundu. Papalık, Pepin'le yapılan anlaşmayı meşru göstermek için sahte bir belge **(Konstantin'in Bağışı)** düzenledi. Bu belgeye göre, Konstantin imparatorluk merkezini 312'de İstanbul'a taşırken Roma'yı ve çevresindeki toprakları Papalık'a bırakmıştı.

KUTSAL ROMA İMPARATORLUĞU

*Bütün bu karışıklıkların ortasında, Pepin'in oğlu **Charlemagne** küçük bir rönesans gerçekleştirdi.*

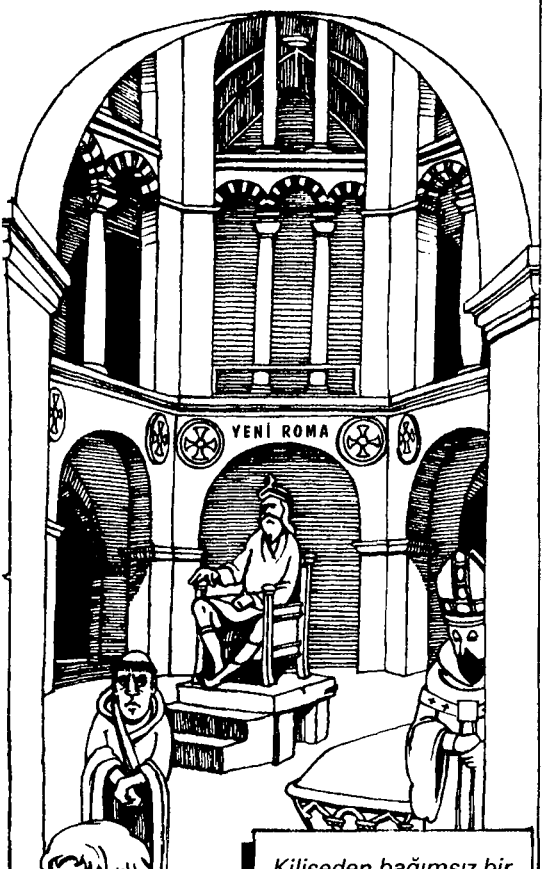
Lombardları püskürttü, kendini kral ilan etti, Roma'yı aldı, Almanya'nın büyük kısmını fethetti, Hıristiyanlığı kılıç ve ateşle Saksonya'ya kabul ettirdi ve papanın elinden imparatorluk tacını giydi. 800 yılının Noeline rastlayan bu taç giyme töreni KUTSAL ROMA IMPARATORLUĞU'nun başlangıcını simgeliyordu.

Charlemagne'ın iki büyük rüyası vardı:

Sezarların imparatorluk yönetimini yeniden kurmak,
Aziz Augustine'in Tanrı Kenti'ni yeryüzünde inşa etmek

Bir süre için, din dışı güçlerle Papalık arasında yeni bir işbirliği gelişti.

Ama Charlemagne'ın ölümünden sonra Kilise ile "Sezar taklitleri" arasındaki mücadele ve savaşlar tekrar başladı.

*Kiliseden bağımsız bir yargı isteyen Charlemagne bunun için İngiliz filozof **Alcuin**'i ülkesine çağırdı. Alcuin burada birçok iş gördü: sapkınlara karşı risaleler yazdı, imparatora methiyeler düzdü ve Kutsal Kitabı yorumladı.*
Ama herhalde yaptığı en önemli iş ilkokul öğretmenliğiydi: Charlemagne okuma-yazmayı bilmiyordu ve hiçbir zaman da tam olarak öğrenemedi.

Karolenj rönesansını "barbarlık çağı" izledi: feodal kölelik, sefalet, cehalet, sonu gelmez savaşlar ve salgınlar.

Papa I. Nicholas (858-67) bütün hasımlarını yenerek Papalık'ı güçlendirdi, ama sonradan yerel Roma aristokrasisinin oyuncağı haline geldi.

Papalık, XI. ve XII. John dönemlerinde geriledi.

Onaltı yaşında papa olan XII. John "sefih yaşamı ve Papalık sarayında düzenlediği âlemlerle Papalık'ın itibarını en alt düzeye düşürdü."

Hiçkimse yalnızca Katolik olarak yaşayamazdı. Papalık'ın masraflarını, savaşları, yeni kilise inşaatları ve manastırların bakımı için yapılan harcamaları birilerinin karşılaması lazımdı. Bu birileri de elbette köylülerdi ve bu yüzden de dünyaya bakışlarının filozofça olması normaldi. Toprağı onlar işliyor ama başkaları onların ürettiklerinin hepsini ya da bir kısmını alıp götürüyordu. Tarıma dayanan, feodalizm adı verilen bu ekonomik sistemde, Marx'ın deyişiyle

"Serfler ve lordlar, vasallar ve süzerenler, halktan insanlar ve din adamları, herkes birbirine bağımlıydı."

Roma İmparatorluğunun çöküşünden sonra Batı Avrupa'nın çoğu yerinde kölelik ortadan kalkmış, toprak sahipliği iktidarın asıl kaynağı haline gelmişti. Feodalizmin, Meroving Hanedanı döneminde Frenk krallığında doğduğu, Karolenj rönesansı sırasında hız kazandığı ve 10-13. yüzyıllarda "klasik dönemine" ulaştığı kabul edilir. "Feodal" sözcüğü, hizmet, sadakat ve ürün karşılığında birine bağışlanan toprak parçası anlamına gelen "fief" sözcüğünden türemiştir. Ama toprak sahibi (lord) ya da Kilisenin de serfleri, vasalları, köylüleri ya da kiracıları koruması gerekiyordu. Böylece hukuğun, ideolojinin, dinin ve göreneklerin uyumlu bir bütün oluşturdukları karmaşık bir sistem ortaya çıktı.

Feodalizmden önce ya da sonra, fikir ve inançların toplumsal ve politik koşullara bu kadar iyi uyduğu başka hiçbir sistem görülmedi.

İRLANDA

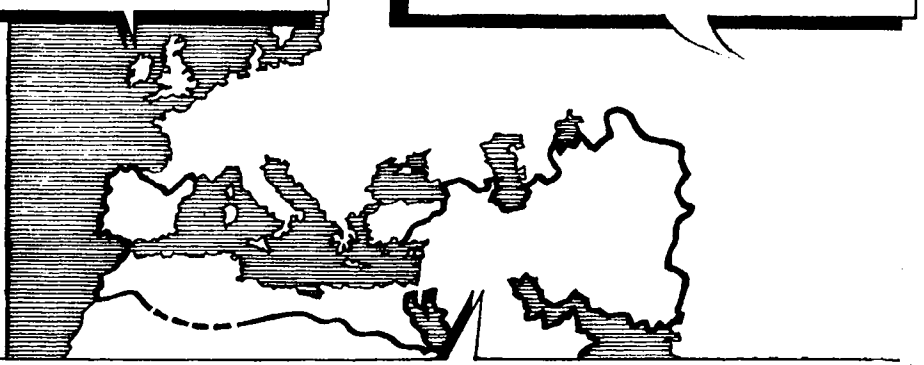
Yunan kültürü Avrupa'nın başka her yerinde unutulmaktayken İrlanda onu korumayı başardı.

Galli ve başka istilacılardan kaçan bilginler İrlanda'da kendilerine sığınak buldular. 6. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar İrlanda manastırları bilginin ilerlediği yerlerdi. Roma'nın İrlanda üzerindeki etkisi zayıf olduğundan, Yunan kültürü hakkındaki bu bilgi özgürce gelişebiliyordu. Ama ne yazık ki, bu dönemden günümüze birkaç elyazmasından başka birşey kalmadı.

ÇİN

Çin'de Tang Hanedanı (618-907) yükseliyordu. İleri bir teknolojisi, yoğun bir tarımı ve sık dokulu bir toplumsal örgütlenişi olan Çin'de karmaşık bir uygarlık gelişmişti. İnsanların refah ve mutluluğu kültürde de yankısını buluyordu. Dünyanın en büyük ve en uygar kenti olan başkent Chang An, **Obata**'nın sözleriyle "Suriyeli, Arap, Pers, Tatar, Tibetli, Koreli, Japon ve Vietnamlıların... yan yana yaşadığı, o zamanlar Avrupa'da hüküm süren vahşi din ve ırk kavgalarıyla çarpıcı bir karşıtlık oluşturan, büyük ve kozmopolit bir şehir"di.

İmparator Hi-Şih-Min 20.000 ciltlik bir kütüphane ve bir üniversite kurdu. Şiir ve resim sanatı doruğuna ulaşmıştı. 8. yüzyılda, 1000 yıl sonra Avrupa akademilerine model oluşturacak olan Han Lin Akademisi kuruldu.

İSLAM DÜNYASI

7. yüzyılda İslam kültürünün yükselişi, Yunan uygarlığının yükselişi kadar olağanüstüydü.

Hazreti Muhammet Müslümanlığı yaymaya başladığında kırk, 622'de Mekke'den Medineye göç ettiği zaman ellibir yaşındaydı. Bu göç (Hicret) Müslümanlığın dünyada yeni bir güç olarak ortaya çıkışını simgeliyordu.

Muhammet, çöllerin Bedevi mertliğini –kibarlık, cömertlik ve kardeşliğini– yansıtan sade bir tektanrıcılık vazediyordu. Araplar arasında yıllardan beri süregelen kan davalarına son verdi, ticaret ve mülkiyet sorunlarına pratik çözümler getirdi.

Müslümanlar zayıf ve örgütsüz eski toplumlar üzerinde fazla kan dökmeden egemenlik kurdular ve dinlerini yayma amacında olmalarına karşın yeni bir dinsel hoşgörü rüzgârı estirdiler.

Sulama, tarım ve ticaret konularındaki bilgilerine fetihler sayesinde yenilerini eklediler. Suriye'den Yunan felsefesini ve Aristoteles'i, İran'dan Hint kültürünü, Sanskritçe metinlerden günümüzde de kullanılan rakamları ve Çin'den kâğıt yapımını öğrendiler.

Muhammed b. Musa el-Harezmi'nin 830'da bitirdiği ve 12. yüzyılda "Algoritmi de numero Indium" adıyla Latinceye çevrilen **Hint Hesabına Göre Matematik Özeti** kitabı çok etkili oldu. Harezmi ayrıca Batı'da 16. yüzyıla kadar kullanılan bir cebir kitabı yazdı.

1100'e gelindiğinde Araplar astronomi, tıp ve kimya alanlarında dünyanın önderi konumundaydılar. Mimarlık, sanat ve el işçiliğinde de çok ileriydiler.

İrlanda manastırları geleneğinden yetişmiş, olağanüstü açık fikirli bir düşünür:

Johannes Scotus Eriugena (800-77)

Yeni Platoncu ve panteist olan Eriugena, sapkınlığı yüzünden kovuşturmaya uğramadığı için çok şanslıydı. Ama ölümünden sonra Papa Honorius onun kitaplarının yakılmasını emretti.

Başlıca günahları şunlardı:

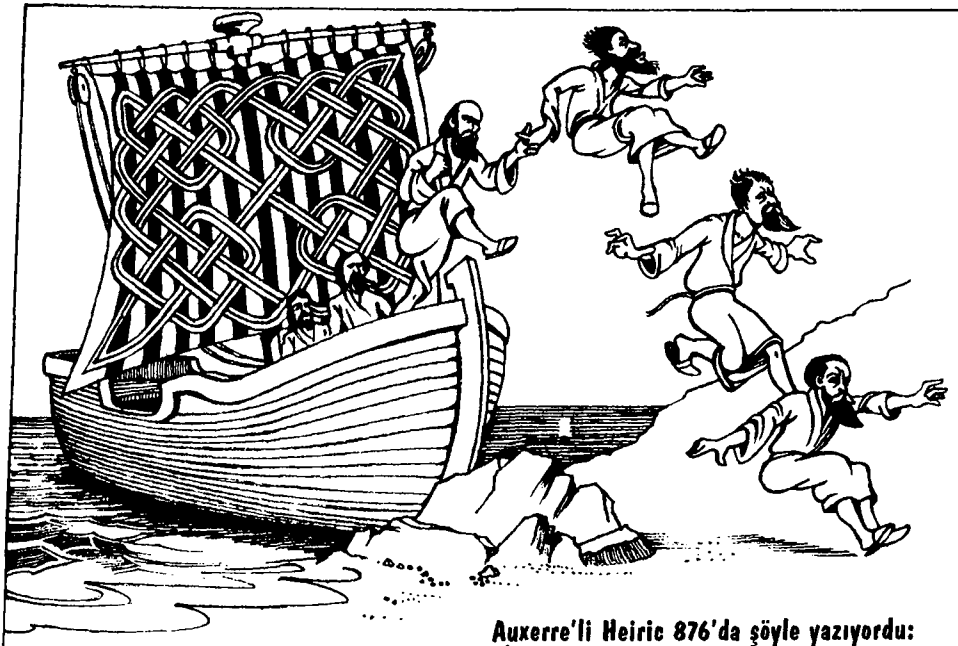
–Özgür iradeye inanıyor ve sorunu teoloji açısından değil felsefe açısından ele alıyordu. Bu konudaki kitabının adı **Tanrısal Yazgı Üstüne** idi.

–Felsefenin de din kadar önemli olduğunu söylüyordu. Ona göre hem akıl hem de vahiy gerçeğin kaynağıydı, ama akıl daha üstündü. Bunu korkunç bir günah olarak gören Kilise Eriugena'nın yapıtlarına "İrlanda lapası" adını taktı.

–Panteist olması da büyük bir günahtı. Eriugena Tanrı ile evrenin aynı ve yaratılışın zaman dışı olduğunu söylüyordu. Yaratılışı anlatan Kutsal Kitabın alegorik olarak anlaşılması gerektiğini düşünüyordu. Augustine'in tersine, insanın başlangıçta günahsız olduğuna ve günahların cezasının çok şiddetli olmakla birlikte sonsuza kadar sürmeyeceğine inanıyordu. Bütün bunlar tanrıtanımazlığa oldukça yakın düşüncelerdi.

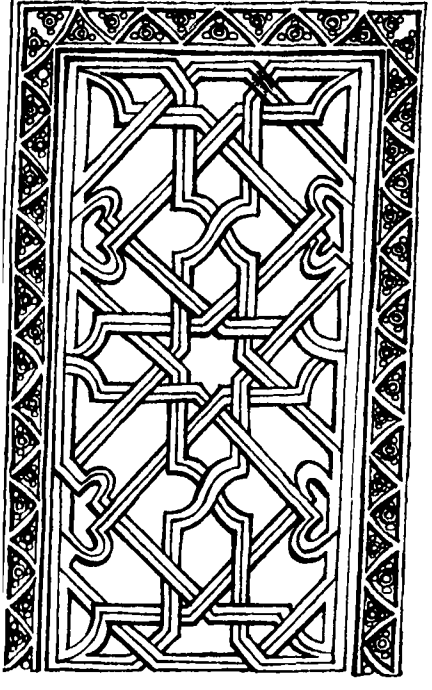
Doğanın Bölümlere Ayrılması Üstüne adlı kitabında Platon'un idealarını savundu ve doğayı dört kısma ayırdı. Ortaya koyduğu fikirler Kilisenin hoşlanmayacağı kadar zekiceydi.

Eriugena ayrıca Sahte Dionysius'un 300 yıl önce Yeni Platonculukla Hıristiyanlığı birleştirmeyi deneyen yazılarını Yunancadan tercüme etti. *Bu çeviri papayı ve kütüphanecisini çok şaşırttı –bir İrlandalı Yunancayı nasıl bu kadar iyi bilebilirdi?*

İRLANDALI DÜŞÜNÜRLER DAHA SONRA AVRUPA'YI YENİDEN İSTİLA ETTİLER

Auxerre'li Heiric 876'da şöyle yazıyordu: "İrlanda bir sürü filozofuyla neredeyse kitle halinde kıyılarımıza göçüyor"

Araplar

Felsefe de tarih gibi gizemli yollardan ilerler. Örneğin Araplar Yunan felsefesini Suriyelilerden öğrendiler ve Suriye'de Platon değil Aristoteles gözde olduğu için Müslümanlar Yunan filozofu olarak Aristoteles'i tanıdılar.

Kindi

Felsefe üzerine Arapça yazan ilk kişiydi. Plotinus'un **Enneads'ını** "Aristoteles'in Teolojisi" adıyla Arapçaya çevirdi. (İnsanın kafasını karıştırıyor değil mi? Anımsayacağınız gibi, Plotinus'un bütün sistemi Platon'a dayanıyordu.)

İbni Sina (980-1036)

İslam inancı, Platon'la Aristoteles arasında bir sentez oluşturmaya çalıştı. Tıp ve psikoloji üstüne yazıları ve değişik yerler görmeye, şaraba ve kadınlara düşkünlüğüyle de tanınan **İbni Sina** Tahran'da öğretmenlik yaptı. Batı'da yaygın bir şekilde okunan bir ansiklopedi yazdı. Şu zarif Aristocu tümcesiyle ünlüdür:
"Düşünce biçimlerin genelliğini meydana getirir."
(Tümeller insanların düşüncesinde ve ayrıca Tanrı'nın anlayışında bulunurlar. ŞEYLERDEN önce ve sonra da vardırlar –örneğin Tanrı balinayı yaratmadan önce onun ideasına sahiptir. Ama bir kez yaratıldılar mı, balinalar bu balinalık ideasını paylaşırlar. Biz birkaç balina gördükten sonra, tümel "balina"nın bir izlenimine sahip oluruz.)

İbni Rüşd (1126-1198)

Doğru inançla yetinmediği için Halife tarafından sürgün edilene kadar Cordova'da yaşadı. Peygamber gibi gördüğü Aristoteles'i Yeni Platoncu örtülerinden kurtardı. Daha sonra yaşayan Aquinas gibi, Tanrı'nın varlığının yalnız akılla kanıtlanabileceğine inanıyordu. Aristoteles'in yolundan giderek ruhun ölümsüzlüğüne karşı çıktı. **Gazali** bu görüşlere saldırarak **Filozofların Yıkılışı** adlı kitabında felsefenin insanlar için kötü birşey olduğunu söyledi. İbni Rüşd ise Gazali ile tartışmaya girdiği **Yıkılışın Yıkılışı** kitabında bütün dinin bir tür alegorik felsefe olduğunu ileri sürdü.

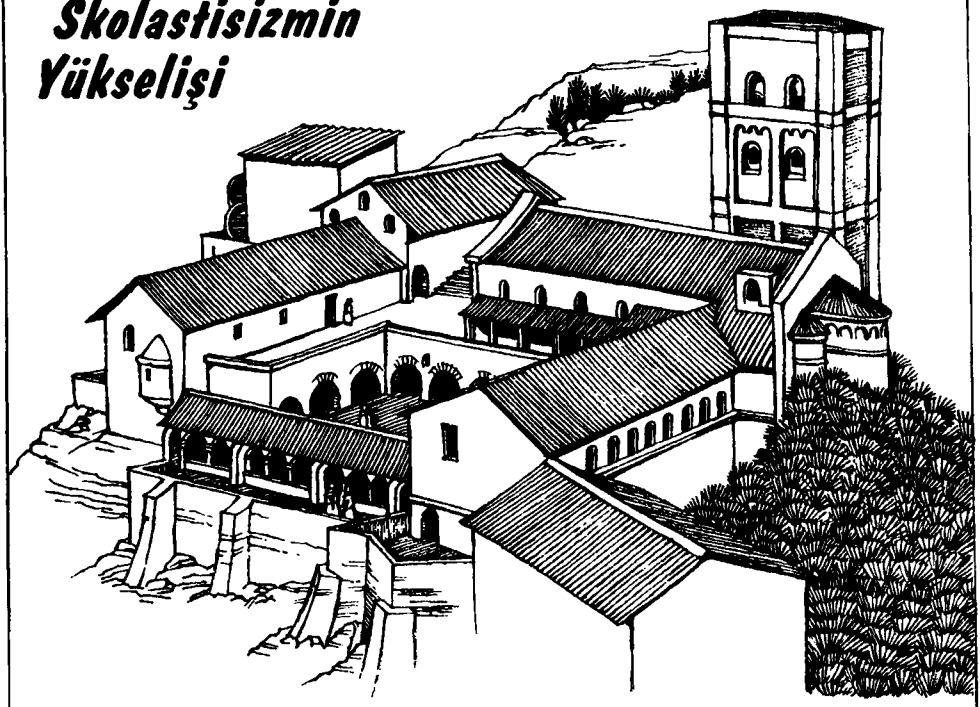
İbni Meymun (1135-1204)

Arapça yazan bir İspanyol Yahudisi olan **İbni Meymun** da Batı'nın Aristoteles'i tanımasında önemli bir rol oynadı. Kahire'de ünlü **Yoldan Çıkanlara Rehber**'ini yazdı. Felsefenin etkisiyle inancını yitiren zavallılara yardımcı olmayı amaçlayan bu kitapta, gerçeği aramanın dinin kendisi olduğunu ileri sürdü. Hemen her konuda otorite olarak Aristoteles'e başvuruyordu. Çok geçmeden Latinceye çevrilen bu metinler Avrupalı din bilginleri üzerinde büyük bir etki yaptı. Karanlıklar içinde geçen yüzyılların durgunluğundan sonra Batı'da felsefe yeniden canlanmaktaydı. Bu canlanışın ilk ifadesi **SKOLASTİSİZM** oldu.

SKOLASTİSİZM *bir felsefe ekolü olarak 11. yüzyılda oluşmaya başladı. Kilisenin bilgi ve kültür üzerindeki artan etkisini ve antik felsefenin (özellikle de Aristoteles'in) yeniden ilgi konusu olmasını temsil ediyordu. Aristoteles konusundaki bilgi Araplardan geldiği için önceleri kuşkuyla karşılandı. Skolastiklerin en büyüğü olan Thomas Aquinas bile başta Kilise tarafından mahkûm edildi. Ama Kilise çok geçmeden iyi bir şeyle karşı karşıya olduğunu anladı. Aquinas aziz mertebesine yükseltildi ve felsefesi daha sonra (1879'da) Roma Katolik Kilisesinin resmi öğretisi haline geldi.*

Skolastisizmin Yükselişi

Skolastisizm, 400 yıl süren toplumsal kaostan sonra insanlarda yeni bir düzen duygusunun oluşmaya başladığı 11. yüzyılda ortaya çıktı. Manastırlar reform geçirip gelişmekte, genel eğitim düzeyi halk arasında bile yükselmekteydi. Kurulu manastırların zenginlik ve dünyeviliğine karşı çıkan yeni tarikatlar türemişti. Carthusian, Camaldolese ve Cistercian tarikatları Kilise içinde reformcu politik partiler gibi hareket etmekteydiler.

Dinsel görevler parayla alınıp satılıyor, din adamları kendilerine metres tutuyor ve ayinlerde ekmekle şarabı İsa'nın etiyle kanına dönüştürdüklerini iddia ediyorlardı. Bunlardan ilk ikisi yasaklandı, ekmek ve şarap ayini ise yerleşik bir uygulama haline geldi.

İlk skolastiklerden biri olan **Roscelin** (doğ. 1050) insan olarak da filozof olarak da iyi biri değildi. Tümellerin yalnızca "sesin esintileri" olduğunu, yani sözcüklerden ya da fiziksel eylemlerden ibaret olduğunu söyledi.

Çok daha iyi bir filozof olan öğrencisi

Abelard (1079-1142)

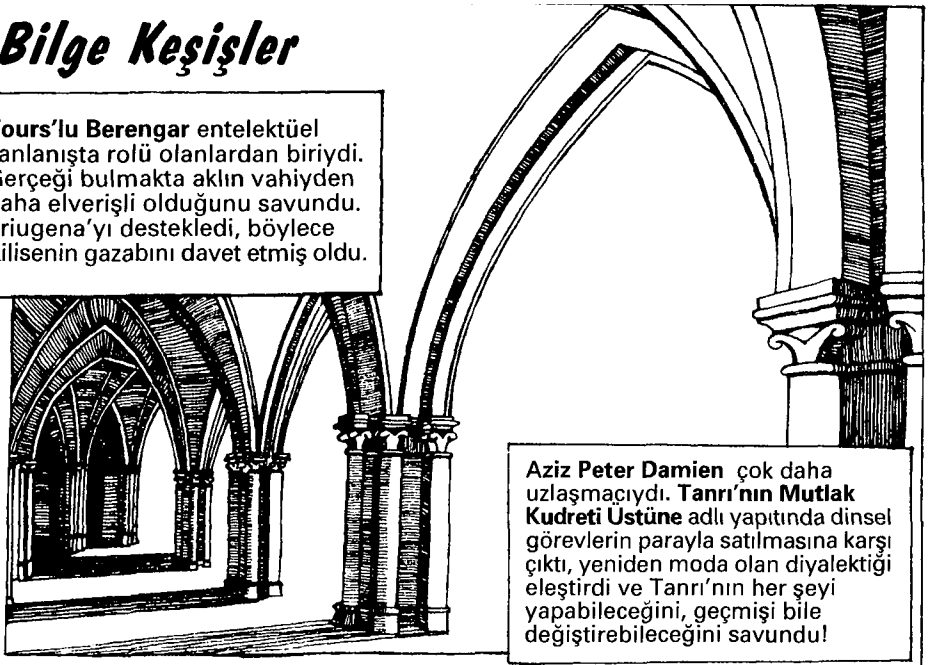
ile alay ederdi.

Abelard, Helöise ile yaşadığı aşk macerasıyla da ünlüdür. Bu yüzden Helöise'nin amcası tarafından hadım edildi ve ömrünü bir manastırda tamamladı. Burada kendini bütünüyle çalışmalarına verdi.

En tanınmış yapıtı **Evet ve Hayır**'da diyalektiği yeniden gündeme getirdi. Kutsal Kitap dışında, diyalektiğin gerçeğe götüren yol olduğunu ve genel olarak insan zihnine iyi geldiğini ileri sürdü. Ayrıca tümellere karşı karmaşık bir uslamlama ortaya koydu.

Bilge Keşişler

Tours'lu Berengar entelektüel canlanışta rolü olanlardan biriydi. Gerçeği bulmakta aklın vahiyden daha elverişli olduğunu savundu. Eriugena'yı destekledi, böylece Kilisenin gazabını davet etmiş oldu.

Aziz Peter Damien çok daha uzlaşmacıydı. **Tanrı'nın Mutlak Kudreti Üstüne** adlı yapıtında dinsel görevlerin parayla satılmasına karşı çıktı, yeniden moda olan diyalektiği eleştirdi ve Tanrı'nın her şeyi yapabileceğini, geçmişi bile değiştirebileceğini savundu!

Aziz Anselm

(1093-1109)

Canterbury Başpiskoposu olan Anselm, Tanrı'nın varlığına ilişkin "ontolojik kanıt"ıyla ünlüdür. Teologların hoşlanmadıkları, Aquinas'ın değersiz bulduğu bu kanıt gene de filozofların ilgisini çekti. Anselm onu kendisine 13 Temmuz 1099 günü kahvaltıdan sonra Tanrı'nın ilham ettiğini söylüyordu—öyleyse doğru olmalı...

Ontolojik kanıt şöyledir:

"Düşüncenin en mükemmel konusunun Tanrı olduğunu söyleriz. Bir şeyin varolmadığını söylersek, ona tıpatıp benzeyen ama var olduğuna göre ondan daha mükemmel başka bir şey var demektir. Öyleyse, eğer Tanrı yoksa, ondan daha mükemmel bir şeyi, yani var olan bir Tanrı'yı hayal edebiliriz. Bu daha mükemmel Tanrı'yı kavrayabildiğimize göre Tanrı'nın kendisi var olmalı, çünkü aksi halde daha mükemmel bir Tanrı var olurdu. Demek ki Tanrı vardır."

Bunun neresi yanlış?

Anselm Platoncu geleneği sürdüren son filozoftu.

Aziz Thomas Aquinas (1225-74)

"Meleksi Doktor"

Thomas Aquinas İtalya'nın aristokrat ailelerinden birinin oğluydu. Dominican tarikatına katıldı ve zamanın önde gelen Aristocularından **Albertus Magnus**'un öğrencisi oldu.

Paris'te Dominican'ların İbni Rüşd'den etkilendikleri ve dolayısıyla sapkın olabilecekleri düşünülüyordu. Aquinas bu Aristocu etkinin saygıdeğer bir şey olduğunu gösterme işini üstlendi ve sonunda bunu başardı.

Aristoteles gibi, bütün bilgi alanlarını tam bir SİSTEM içinde toplamaya çalıştı.

En önemli iki yapıtı **Summa contra Gentiles** ve **Summa Theologiae** idi.

Bu kitaplarda açıkladığı sistemi, Kilisenin resmi felsefesi haline geldi.

Aquinas'ın sisteminin merkezinde *"doğal teoloji"* ile *"vahyedilmiş teoloji"* arasındaki ayrım vardır. Bunlardan birincisi aklın etkinliğinden ve duyu deneyiminden, ikincisi ise inançtan, tanrısal esinden ve Kutsal Kitaptan gelir. Ama her iki teolojinin de hedefi Tanrı'nın kavranmasıdır.

Aquinas'ın birbirinden ayırdığı alanlar arasındaki bu örtüşme daha sonra onun hayalinden bile geçirmediği sorunlara yolaçtı.

Kendisi bunu istememiş bile olsa, Aquinas'ın sistematikliği, TANRI ile DÜNYA, BİLGİ ile GERÇEKLİK, İNANÇ ile AKIL arasında varolduğu kabul edilen özdeşliği parçalamaya başladı

Aquinas..

Summa contra Gentiles'te Hıristiyan olmayanlara doğal akıl yoluyla Hıristiyanlığın önemini ve Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya girişti. Kendi görüşlerini açıklamadan önce, yanlış bulduğu diğer kanıtları eleştirdi.

Bu eleştirileri şöyleydi:

1) Apaçıklık kanıtı

Tanrı'nın özünü bilemiyorsak onun var olduğunu da bilemeyiz. Üstelik, agnostikler inanmadıklarına göre Tanrı'nın varlığı apaçık değildir.

2) Ontolojik kanıt (Anselm'in kanıtı)

Aquinas ilk olarak, "kendisinden daha mükemmeli düşünülemeyen varlık" şeklindeki Tanrı fikrinin genel kabul görmediğine işaret eder. İkinci olarak, Tanrı'nın özünün bilgisinin, duyu deneyimine dayanan insan aklı için ulaşılmaz olduğunu savunur. Üçüncü olarak, Tanrı fikrinden yola çıkıp onun varlığına geçmenin yanlış olduğunu söyler—çünkü bu, kavramdan varlığa, fikirden olguya sıçramak demektir.

Aquinas bunların yerine beş kanıt öne sürdü:

1) Değişime dayanan kanıt
Her şey değişmektedir. Birinin buna neden olması gerekir—dolayısıyla Aristoteles'in Hareket Etmeden Hareket Ettiren'i gibi bir Tanrı var olmalıdır.

2) Nedenselliğe dayanan kanıt
Nedenlerin nedeni kimdir? Kendisine hiçbir şeyin neden olmadığı bir ilk neden var mıdır? Aquinas'a göre vardır.

3) Olumsallığa dayanan kanıt
Doğadaki olumsallığı nasıl açıklayacağız?

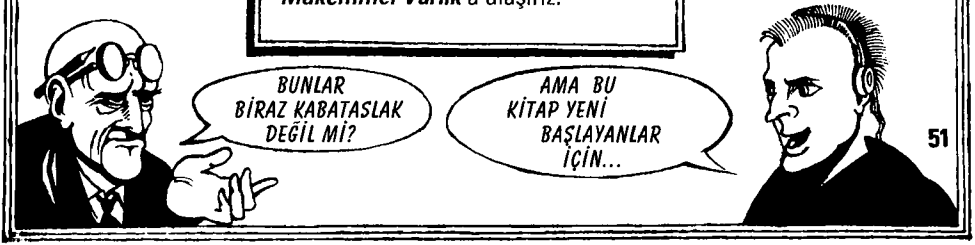
Tahmin edebilirsiniz: Bütün olumsallıkların ötesindeki **Zorunlu Varlık**'la.

4) Olgunluk derecelerine dayanan kanıt
Doğada farklı olgunluk dereceleri görüyoruz. Bundan mükemmellik kavramına ve dolayısıyla ***Mükemmel Varlık***'a ulaşırız.

5) Uyuma dayanan kanıt
Aquinas, baktığımız her yerde "uyarlanma" ya da "ahenk" gördüğümüze dikkat çeker. Balığın yüzmeye gereksinimi vardır, bunun için de kuyruk ve yüzgeçlere sahiptir. Köpeğin kemikleri kemirmesi gerekir, bu yüzden de güçlü dişlere sahiptir.

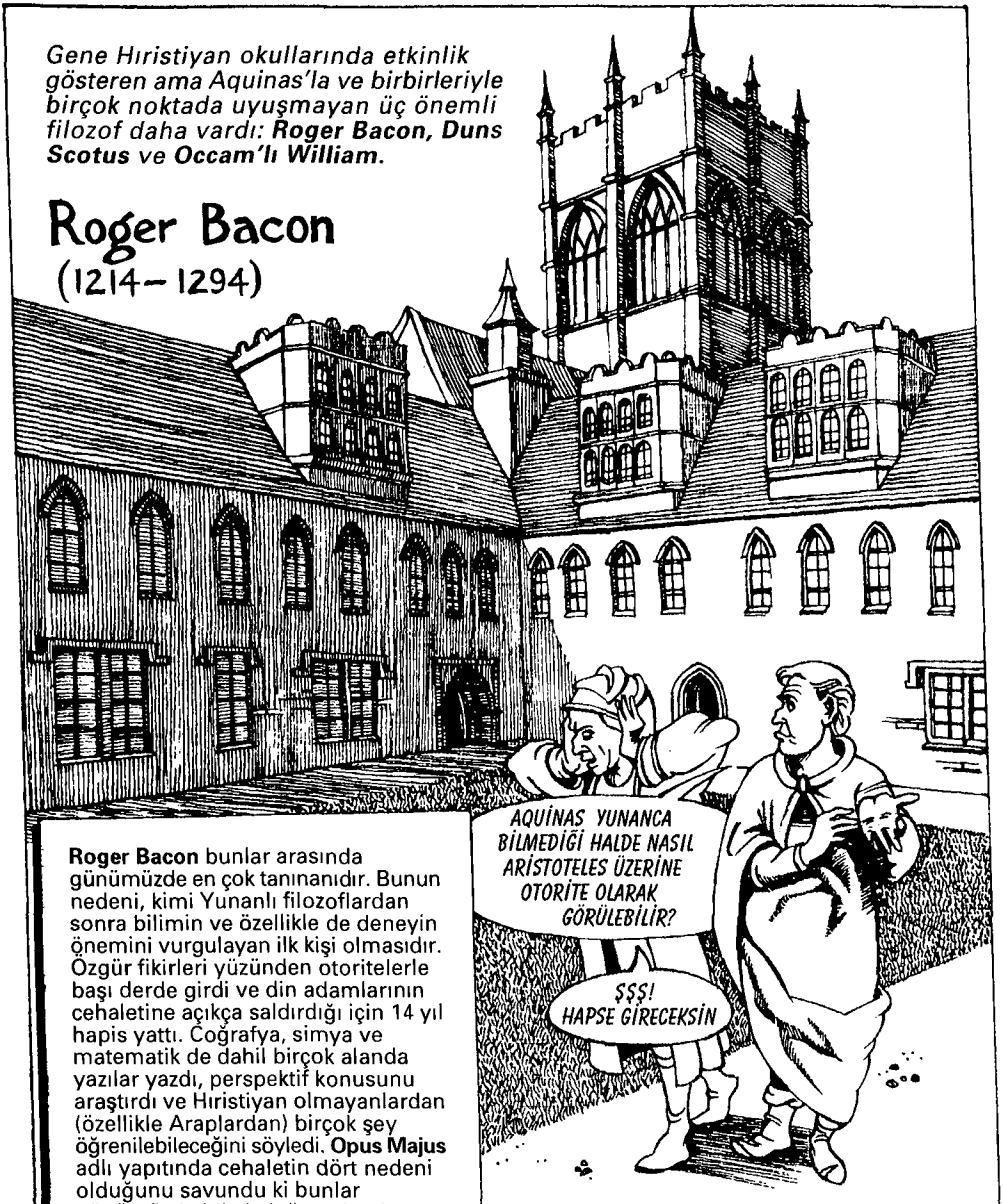
Bu durum ya rastlantıdan ibarettir ya da şeyleri birbiriyle uyumlu hale getiren bir **zekanın** ifadesi olan bir "plan" sözkonusudur.

Aquinas elbette ikinci seçeneğe oy verir.

Gene Hıristiyan okullarında etkinlik gösteren ama Aquinas'la ve birbirleriyle birçok noktada uyuşmayan üç önemli filozof daha vardı: ***Roger Bacon, Duns Scotus*** *ve* ***Occam'lı William.***

Roger Bacon
(1214–1294)

Roger Bacon bunlar arasında günümüzde en çok tanınanıdır. Bunun nedeni, kimi Yunanlı filozoflardan sonra bilimin ve özellikle de deneyin önemini vurgulayan ilk kişi olmasıdır. Özgür fikirleri yüzünden otoritelerle başı derde girdi ve din adamlarının cehaletine açıkça saldırdığı için 14 yıl hapis yattı. Coğrafya, simya ve matematik de dahil birçok alanda yazılar yazdı, perspektif konusunu araştırdı ve Hıristiyan olmayanlardan (özellikle Araplardan) birçok şey öğrenilebileceğini söyledi. **Opus Majus** adlı yapıtında cehaletin dört nedeni olduğunu savundu ki bunlar günümüzde bile kulağa anlamlı gelmektedir:

1) *Uygun olmayan bir otoriteye başvurmak*
2) *Göreneklerin olumsuz etkisi*
3) *Bilgisiz kalabalığın kanıları*
4) *Cehaletin kılıfı olarak bilgelik taslama*

İbni Sina'yı Aristoteles'ten sonra en önemli filozof sayan Bacon bu bakımdan diğer skolastiklerden çok farklıydı. Ampirik yönelimini Aquinas'tan, ansiklopedik bilgisini Araplardan, meslektaşlarının çoğunu (özellikle çeviri yapanları) küçümsemesini ise kim bilir nereden almıştı.

Duns Scotus
(1270–1308)

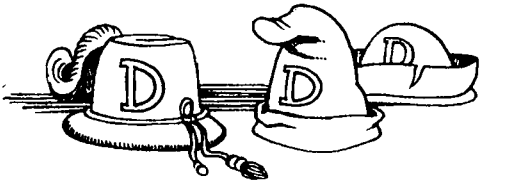
Duns Scotus, skolastik felsefenin önemli sorunlarından biri olan "bireyleşme ilkesi" konusunu da araştırdı. Burada temel nokta, şeylerin birbirinden nasıl ayırt edildiğidir. Felsefede çoğu zaman olduğu gibi, bu da basit gözükmekle birlikte, üzerinde ne kadar çok düşünülürse o kadar karmaşık bir hal alır. Duns Scotus varlık ile öz arasında hiçbir fark olmadığını, dolayısıyla şeyleri birbirinden ayırt edenin madde değil biçim olduğunu düşünüyordu. Aquinas'a karşı, Meryem'in İlk Günah'tan arınmış olduğunu savundu. Bu konuda herkes onunla aynı fikirde gibiydi.

Duns Scotus Fransisken tarikatına üyeydi ve herhalde adaşı Johannes Scotus gibi o da İrlandalıydı. Doğruluğu apaçık bilinen şeylerin neler olduğunu araştırdı. Ona göre, kanıt gerekmeden bilinebilecek üç tür şey vardı:

1) Kendiliğinden bilinen ilkeler
2) Deneyim sonucu bilinen şeyler
3) Kendi yaptıklarımız

Ama bunların ancak Tanrısal vahiy yoluyla tam olarak bilinebileceğini düşünüyordu.

İngilizcede MANKAFA demek olan DUNCE sözcüğü, Duns Scotus'un DUNS'lar adı verilen ve klasik metinlerin araştırılmasına karşı çıkan izleyicilerinden gelir.

Skolastisizm nedir?
İşte size kısa bir özeti (söylenen her şeyin eninde sonunda Tanrı'ya ilişkin ama ayrıntıların çok karmaşık olduğunu unutmayın.)

1) Katolikliğe sıkı bir bağlılık
2) Platon'dan daha büyük bir düşünür olarak görülen Aristoteles'e bağlılık
3) Aristoteles ile Platon'un tümeller konusunda aynı fikirde olmadığının kabul edilmesi (bu, çözülmesi gereken yaşamsal bir sorundu)
4) "Diyalektik" düşünceye ve tasımsal akıl yürütmeye verilen önem
5) "Doğal" ve "vahyedilmiş" teoloji arasında yapılan ayrım (daha önceki akıl-vahiy ayrımına çok benziyor)
6) Her şeyi uzun uzadıya tartışma eğilimi (kimileri buna "sözcüklerle oynamak" der)

Occam'lı William

(1290-1349)

Occam'lı William skolastik mantıkçıların en büyüğüydü. Gençliğinde Duns Scotus'un izinden gitti ama sonra ona karşı çıktı. Ayinlerde ekmekle şarabın İsa'nın etiyle kanına dönüştürülmesi ve Ruhaniler diye bilinen bir grubun yoksulluk yeminini bozarak mülk edinmeye zorlanması konularında papaya da karşı çıktığı için 1328'de aforoz edilen William İmparatora sığındı. O dönemde Kutsal Roma İmparatorluğu'nun varlığı fiilen sona ermiş, Papa ile İmparator arasındaki mücadele Fransa ile Almanya arasındaki bir savaşa dönüşmüştü. William İmparatorun koruması altındayken önemli politik risaleler yazdı. Demokratik bir yaklaşım benimsediği bu metinlerde Kilisenin dünyevi iktidarının azaltılmasını savundu. Bunlar daha sonra Rönesans ve Reform hareketlerine yolaçacak türden fikirlerdi.

Daha da önemlisi, Occam mantık araştırmalarına eski gücünü kazandırmaya çalıştı. Aristoteles'in genellikle yanlış anlaşıldığını, bu yüzden de mantık ve bilgi kuramının metafizik ve teolojiye kurban edildiğini hissediyordu. Bilimin şeylerle ilgilendiğini, mantığınsa bilimsel terimlerin çözümlenmesi demek olduğunu düşünüyordu. Mantık tümellerle ilgiliydi –yani fiziksel durumları değil, terim ve kavramları ele alıyordu. Occam bu modern görüşlerini, bütün sistemlere egemen olan bir Tanrı fikriyle sınırlamaya çalışmadı. Böylece, birçok konuda Aquinas'la aynı fikirde olmakla birlikte, büyük Ortaçağ felsefe sisteminin çöküşünün tohumlarını ekti.

Occam'lı William felsefede "Occam'ın usturası" diye bilinen sözüyle ünlüdür. Bunun bütün skolastik bilgiçliğe son verdiği düşünülür. William'ın

"şeyler zorunlu olmadıkça çoğaltılmamalı"

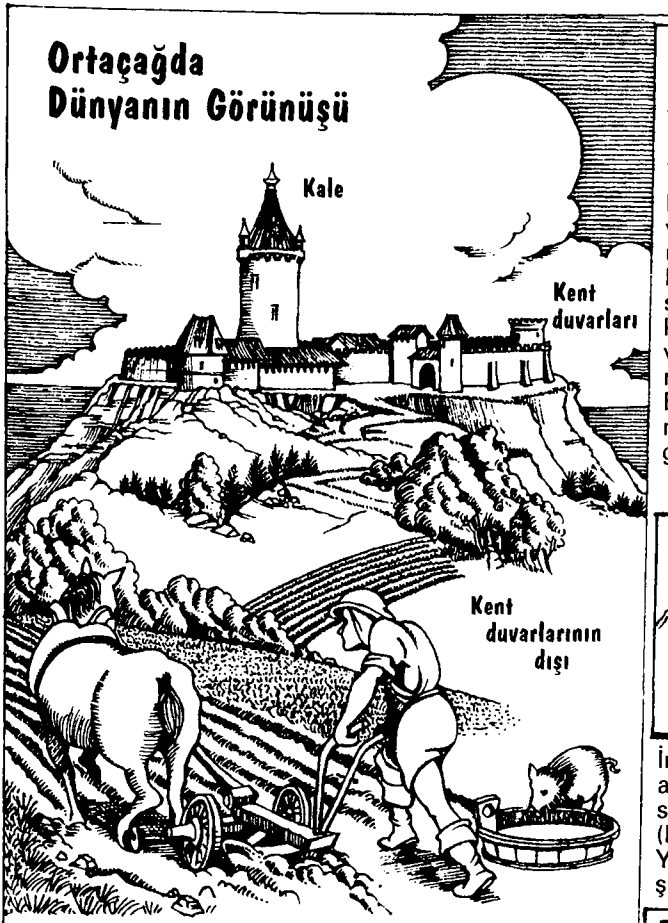
dediği zannedilirse de aslında söylediği şudur:

"Daha azıyla yapılabilecek şeyi daha çoğuyla yapmak boşunadır"

Bununla söylemek istediği, en basit ifade biçiminin, sonu gelmez hipotezlerden üstün olduğudur.

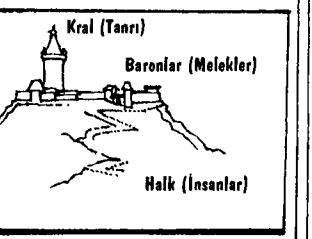
Umberto Eco "Gülün Adı" romanında, ampirizmin yükselişe geçtiği bu dönemin canlı bir tablosunu sergiler

Ortaçağda Dünyanın Görünüşü

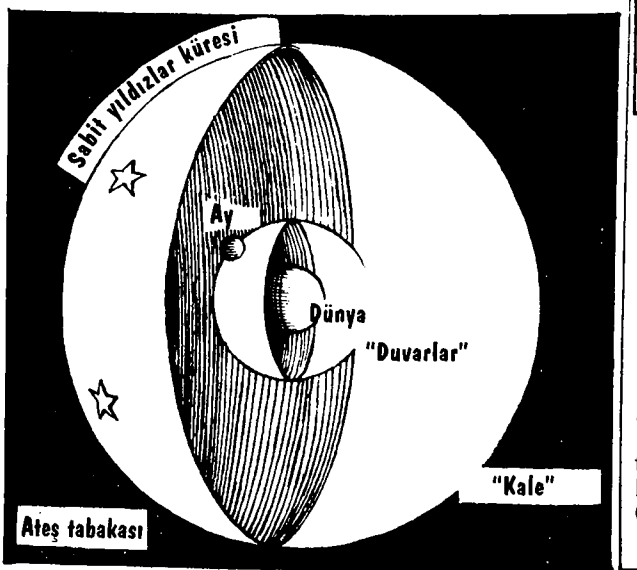
Ortaçağın yapı ve alegori saplantısı, 13. yüzyıl ozanı Alanus'un dünya betimlemesinde açıkça görülür.

Burada her şeyin bir yeri vardır ve her şey kendine uygun yerdedir Kral-soylular-halk şeklindeki toplumsal yapı kent surlarının içindekiler ve dışındakilerle resmedilir.
Bu üçlüye teolojide Tanrı-melekler-insanlar karşılık gelir.

İnsan ruhu da (Platon'dan alınan) üçlü bir yapıya sahiptir: Kafa (Akıl), Yürek (Duygular), Karın (İştah). Yani tablonun bütünü şöyledir:

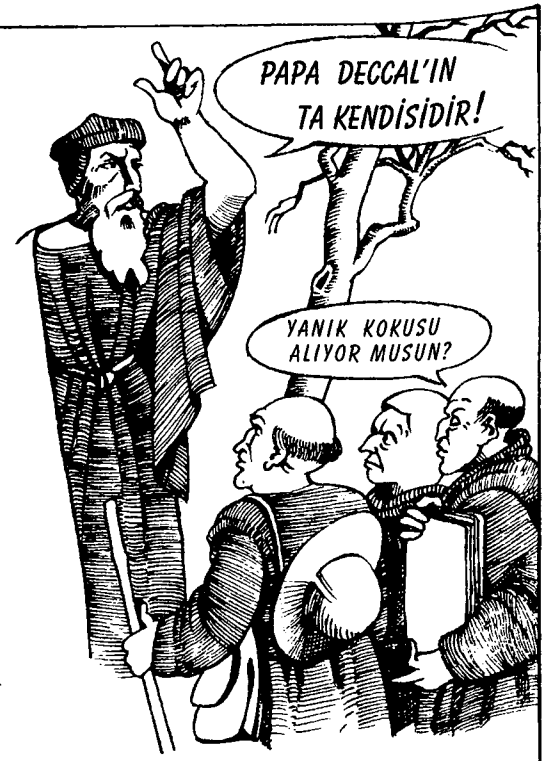
Tanrı	Kral	Kafa
Melekler	Soylular	Yürek
İnsanlar	Halk	Karın

Tanrı, sabit yıldızlar küresinin ötesindeki ateş tabakasındadır. Burası ile ayın yörüngesinin oluşturduğu küre arasında dokuz tür melek vardır. Tanrı'dan en uzak yerde bulunan dünyada ise insanlar yaşar.
(İç içe geçmiş üç küre, içi dışına çevrilmiş şekilde anlaşılmalıdır.)
Bütün bunları bir arada tutan şey—feodalizmin büyük birleştirici fikirleri: ONUR ve BAĞLILIK.

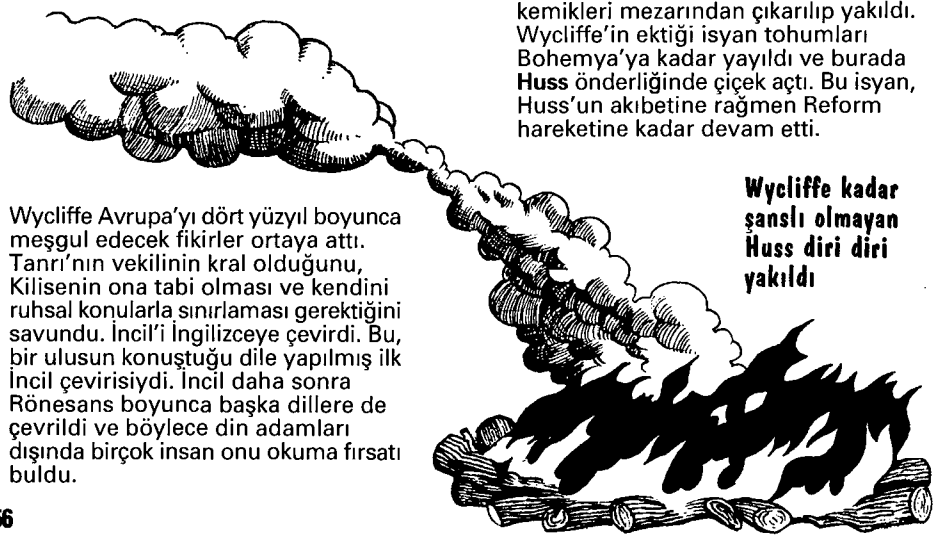
John Wycliffe

(1320-1384)

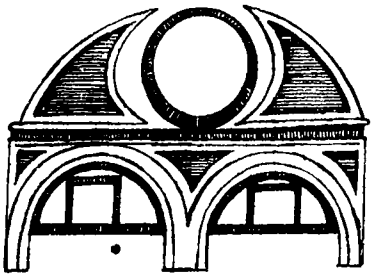

WYCLİFFE bütün zamanların radikal olması en son akla gelecek ve herhalde en gönülsüz radikaliydi. Oxford'da yetişmiş bir teoloji doktoru ve bölge papazı olan Wycliffe, Kilisenin yozlaşmasıyla ilgili olarak Papalık'ı eleştirmeye başladığında orta yaşlarındaydı. Aristocu olmaktan çok Platoncu ise de, skolastiklerin sonuncusu olduğu söylenebilir. Dünyayı Tanrı yarattığı için onun tek olası dünya olduğunu savundu. Wycliffe radikal fikirlerini 1376'da Oxford'da "Sivil Egemenlik" üstüne dersler verirken geliştirmeye başladı. Hakkın mülkiyet ve iktidardan kaynaklandığını, Kiliseninse böyle bir hakkının olmadığını söylüyordu. Daha da ileri giderek, İsa ve havarilerin hiçbir mülk edinmediğini, dolayısıyla din adamlarının da böyle yapması gerektiğini iddia etti.
Bu fikirler, Roma'ya her yıl yüklü bir meblağ gönderen zengin Kilisenin işine gelmediyse de İngiliz hükümetinin hoşuna gitti. Piskoposlar Wycliffe'i mahkemeye çıkarıp mahkûm etmek istediler ama kral ve halk onu korudu.

Wycliffe yaşlandıkça daha da radikalleşti. Ekmek ve şarap ayinini reddetmesi ve 1381'deki köylü isyanına katılanların ondan esinlendiğinin düşünülmesi başını derde soktu ama 1384'te normal bir şekilde öldü. "Lollard'lar" denen izleyicileri kısa sürede ezildi ve Wycliffe lanetlenerek kemikleri mezarından çıkarılıp yakıldı. Wycliffe'in ektiği isyan tohumları Bohemya'ya kadar yayıldı ve burada **Huss** önderliğinde çiçek açtı. Bu isyan, Huss'un akıbetine rağmen Reform hareketine kadar devam etti.

Wycliffe Avrupa'yı dört yüzyıl boyunca meşgul edecek fikirler ortaya attı. Tanrı'nın vekilinin kral olduğunu, Kilisenin ona tabi olması ve kendini ruhsal konularla sınırlaması gerektiğini savundu. İncil'i İngilizceye çevirdi. Bu, bir ulusun konuştuğu dile yapılmış ilk İncil çevirisiydi. İncil daha sonra Rönesans boyunca başka dillere de çevrildi ve böylece din adamları dışında birçok insan onu okuma fırsatı buldu.

Uzun feodal sentez çağı sona ermekte, Kilise her yerde güç kaybetmekteydi. Bir ara üç ayrı papanın ortaya çıktığı **Büyük Bölünüş** komedisi papalığın otoritesini neredeyse sıfıra indirmişti. Ulusalcılığın etkisi papalığı daha da zayıflatıyordu. İtalya'da zengin ve eğitimli bir tüccarlar sınıfının doğması ve gücü giderek artan şehir devletlerinde demokratik eğilimlerin ortaya çıkması, daha eleştirel –hatta hümanist– bir dünya görüşünün oluşmasını sağladı.

Birçok kişi skolastisizmi kötü bir şaka olarak görür. Ama onun en keskin eleştiricisi, Rönesans döneminde yaşayan satir yazarı RABELAIS bile Ortaçağda yapılan tartışmaların önemini anlamıştır

Bu tartışmalar dilin araçlarını bileyerek Rönesansa hazırladı...

Sofuluğu, dindarlığı öteki dünyaya yönelik düşünceleri ve teolojik felsefesiyle Ortaçağ sona eriyordu

Ortaçağ üstüne sen not

Fransız Duc du Berry, Yüksek Gotik yaşam tarzının görkemine aşıktı. Limbourg kardeşlere resimli bir Saatler Kitabı hazırlattı. Sonra ressamların kullandığı nadir bulunan "lacivert taşı"nı satın alabilmek için bütün parasını verdi

Modern dünya, yani kapitalist toplum, feodal toplumun ekonomik yapısından doğup gelişti. Bu karmaşık geçiş süreci uzun ve kanlı oldu. Kuzey İtalya'da 14. ve 15. yüzyıllarda büyük ticari şehir devletlerinin ortaya çıkması ve eğitimli, siyasetle ilgili ve laik bir tüccarlar sınıfının oluşması bu sürecin belki de en önemli unsuruydu. Kilisenin çürümüşlüğü, Engisizyonun dehşeti ve ulusalcılığın doğuşu bir araya gelerek Katolik sentezinin altını oydu ve önce Rönesansa sonra da Reform ve Karşı-Reform'a yolaçtı.

Ortaçağla birlikte skolastik felsefe ruhu da sona erdi ve onun yerini doğrudan doğruya eski Yunanlılara bağlanan yeni bir eleştirel inceleme yaklaşımı aldı. Modern felsefe ve bilimin temelleri, dünyanın hem yeni düşüncelere hem de yeni kâşiflere açıldığı 15. ve 16. yüzyıllarda atıldı.

Bütün bunlar nasıl oldu?

"İnsan isterse her şeyi yapabilir"

Alberti

Yeni kültür
Ekonomisi KAPİTALİST
Sanat ve edebiyatı KLASİK
Doğaya yaklaşımı BİLİMSEL...

RÖNESANS

1440-1540

Machiavelli

POLİTİKA FELSEFESİ

More

Erasmus

Ortaçağ düşüncesinin HÜMANİST eleştirisi

Diaz Da Gama
Kolomb
Magellan

Yahudi astronomlardan ve Arap haritacılardan yararlanan büyük KÂŞİFLER

Madencilik, pompalama ve metalürjide TEKNOLOJİK İLERLEMELER

Astroloji ASTRONOMİYE dönüştü

Kopernik

MATBAAnın bulunuşu
Coster, Gutenberg, Caxton

İNSAN ANATOMİSİ üzerine sistematik araştırmalar
Vesalius

Edebiyat, mimarlık ve felsefede KLASİK ARAŞTIRMALARın canlanması

REFORM
Tanrı bireyin kalbine girdi

Boya yapımında ilerlemeler.
RÖNESANS İNSANInın ortaya çıkışı.
Leonardo, Alberti

Simya KİMYAya dönüştü.
Paracelsus Galen'in ve İbni Sina'nın kitaplarını herkesin önünde yaktı.
Doğrudan deneyim, otoriteden daha önemli görülmeye başladı

Calvin

Luther

Hümanizmin ortaya çıkması ve Kilisenin otoritesinin reddedilmesi Rönesans sanat ve edebiyatında büyük bir patlamaya yolaçtı. Ne var ki bu bir parça anarşik bir gelişmeydi. (Püritenler olsaydı herhalde bu durumu ahlaksızlık olarak görürlerdi –ama onlar biraz daha sonra ortaya çıkacaklar.)

Bütün bu olup bitenler üstüne düşünen

Machiavelli
(1469 – 1527)

kendini politika felsefesinin içinde buldu. Ortaçağ filozoflarının aksine, Machiavelli Tanrı'yı düşüncesine sokmak için hiçbir çaba göstermedi. Ama ona göre yöneticilerin dindar gözükmesi kitleleri mutlu edeceğinden iyi bir şeydi. Machiavelli'yi ilgilendiren şey

Siyasi İktidar

ve onun nasıl ele geçirileceği, elde tutulacağı ve kullanılacağıydı. Prensliklerin beş dakikada bir el değiştirdiği ve kalleşlik suçlamasının kimseyi etkilemediği 15. yüzyıl İtalyasında bol bol örnek buluyordu.

Prenslerin çoğu hükümdarlık hakkını Tanrı'dan, atalarından ya da Kiliseden aldığını iddia etmekteydi. Machiavelli ise iktidarın nasıl gaspedildiğini, haklı gösterildiğini ve korunduğunu incelemekten başka bir şey düşünmüyordu. Bu yüzden çoğu kişi onun sinik biri olduğunu düşünse de, aslında Machiavelli'nin günümüzde bile insanların kolay kolay kabul edemeyecekleri kadar gerçekçi biri olduğunu söylemek daha doğrudur.

Machiavelli'nin ideal hükümdarı Caesar Borgia dinlenirken (yukarıda) ve eyleme hazır halde (aşağıda)

Machiavelli, **Prens** ve **Söylevler** adlı iki kitabında, farklı koşullarda en iyi politikanın ne olduğu konusunda farklı çözümler önerdi.

Prens'te, çürümüş bir dünyada güçlü bir yönetimin, yani bir diktatörün gerekli olduğunu söyledi. Böylece, muhtemelen, Floransa'da hüküm sürmekte olan Medici ailesini etkilemek istiyordu. Ama Medici'ler ona iş vermediler, böylece Machiavelli yazmaya devam etmek zorunda kaldı.

Çevresindeki çürümeyi gören Machiavelli, politikada başarıya götürecek araçların da bu çürümeyi yansıtması gerektiği sonucuna vardı.

Ya da başka bir deyişle, ona göre işe yarayacak her araç kabul edilebilirdi.

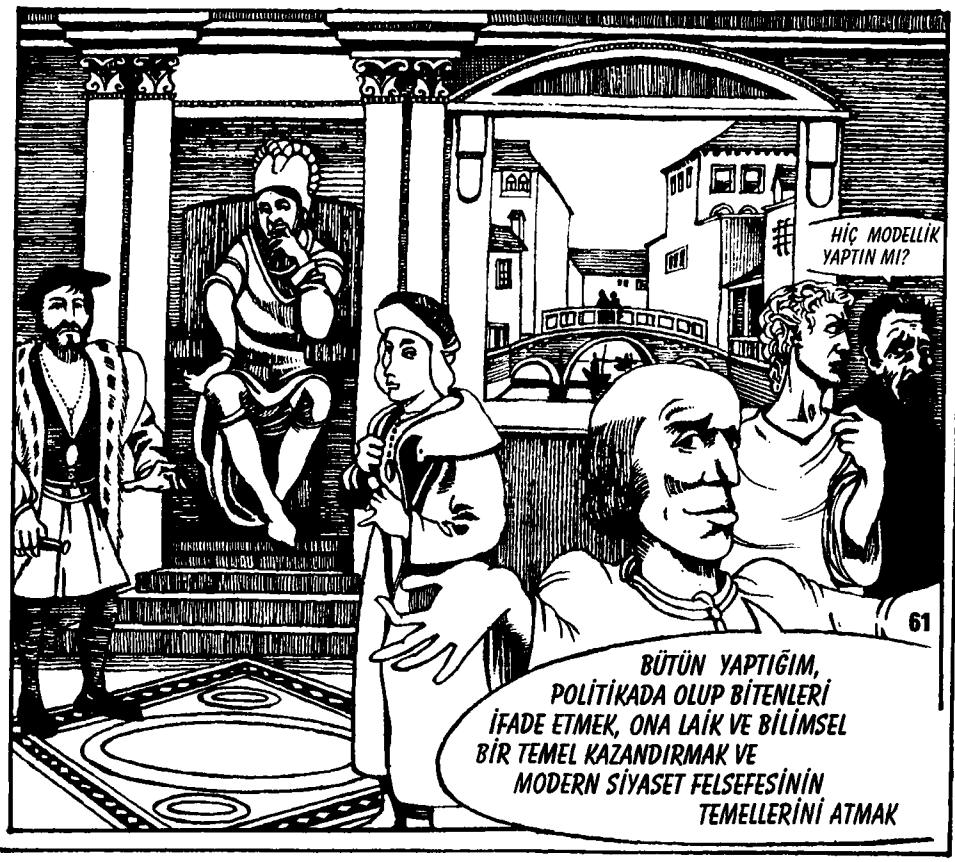
Siyaset ve ahlak felsefesinin merkezinde yer alan, amaçlarla araçlar konusundaki bu tartışmayı, başka hiçkimse onun kadar açık seçik ortaya koymadı.

Güçlü ve etkili bir hükümdar olmak istiyorsanız, ikili bir davranış standardı benimseyebilirsiniz. Bunlardan biri kendiniz, diğeriyse halk içindir. Aynı zamanda, hem tilki gibi kurnaz ve aslan gibi yırtıcı, hem de "büyük bir sahtekâr ve içten pazarlıklı" olmanız gerekir.

Bunlar kulağa çok kötü gelse de, aslında politikada olup bitenin ampirik bir betimlemesinden başka birşey değildi.

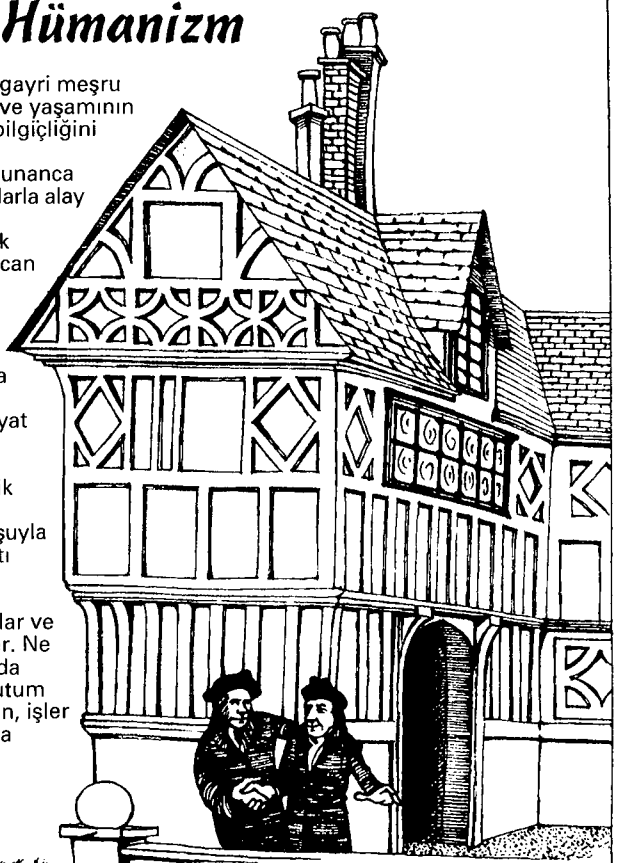
Söylevler'de Machiavelli daha ılımlıydı. Demokratik bir anayasaya sahip cumhuriyetin en iyi yönetim biçimi olduğunu söylüyordu. Ona göre uluslar için önemli amaçlar bağımsızlık, güvenlik ve iyi hazırlanmış bir anayasaydı.

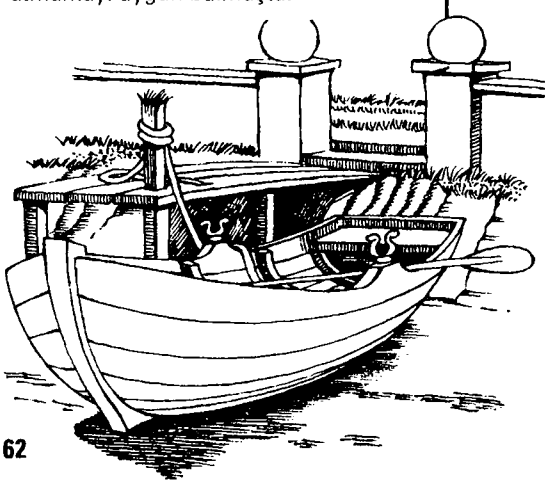

Rönesansın etkileri kuzeye doğru yayıldı ve yeni hümanizm ruhunu, kuşkuculuğu ve klasik edebiyat sevgisini açıkça sergileyen iki figür doğurdu: **Erasmus** ve **Thomas More**. İkisi de skolastisizmden nefret ediyor ve Kilisenin reforma uğratılması gerektiğini düşünüyordu.

Yeni Hümanizm

Erasmus (1466-1536) bir papazın gayri meşru çocuğuydu. Bir manastıra verildi ve yaşamının büyük kısmını Kilise kurallarının bilgiçliğini eleştirmeye adadı.
Kendi başına Yunanca öğrendi. Yunanca bilmeden İncil'i incelemeye kalkanlarla alay ediyordu. Yunanca İncil'i Latince çevirisiyle birlikte yayınladı. Klasik metinler karşısında duyulan heyecan ve edebiyat sevgisi o dönemde yaygın ve önemli bir etkendi. Erasmus'un yayına hazırladığı klasikler baskı makinesiyle çoğaltılarak birçok yeni okuyucuya ulaştırıldı. Onun pratik konularda anadiliyle yazdığı metinler, edebiyat alanında bir devrim anlamına geliyordu.
Din adamlarının cehaletine yönelik şiddetli saldırıları, dünyeviliği ve Hıristiyanca duygulardan uzak oluşuyla tanınan **"Deliliğe Övgü"** adlı yapıtı günümüzde de yaygın bir şekilde okunmaktadır. Erasmus burada profesörlerin çoğunu kibirli insanlar ve papaları kötü kişiler olarak sergiler. Ne var ki Reform hareketi başladığında Erasmus'un bu kadar keskin bir tutum benimsememesi gariptir. Anlaşılan, işler kızışınca kendini kavganın ortasına atmamayı uygun bulmuştu.

Thomas More (1478-1535) ise VIII. Henry'nin protestan reformuna karşı çıktığı için kellesini verdi.
More bunun dışında, Platon'un **Devlet**'i gibi, mükemmel saydığı bir toplumu betimlediği **Ütopya** adlı yapıtıyla tanınır. Bu, oldukça merkezileşmiş olmakla birlikte, cinsler arasında eşitliği, din özgürlüğünü ve temsili demokrasiyi öngören ve özel mülkiyete yer vermeyen bir toplumdu. Komünizmin ilkel bir biçimi sayılabilecek bu toplum, Ortaçağ düşüncesinden çok uzaktı.

Machiavelli gibi More da laik bir politikanın ve ampirik, bilimsel bir düşünce tarzının temellerini attı. **Reform hareketi Katolik Kilisesinin düşünceyi, insanları ve ulusları kontrol etme gayretlerine son verdi.**

Reform

Luther'in fikirleri felsefe açısından Occam'lı William ve Augustine'den türemişse de, bunlar onun düşüncesinde devrimci bir etkiye sahipti.

Luther'in başlıca öğretisi, insanın Tanrı katında **yaptığı işlerle** değil **inancıyla** aklanacağıydı.

İncil'in otoritesini Kilise geleneğinin üstünde tutuyordu. Papazları aşağılıyor ve günah çıkarma, Mes ayinleri, cübbe, dinsel heykeller, papalık lütufları gibi şeylerin bir tarafa atılması gerektiğini söylüyordu.

Luther aynı zamanda kaderi ve Aziz Paul'ün günah anlayışını şiddetle savunmaktaydı.

Ona göre insanlığın korkunç çıkmazı akılla değil ancak inançla aşılabilirdi.

Luther insanların yöneticilerine her zaman uymaları gerektiğini ısrarla tekrarladığı halde, başkaları Protestanlığı daha radikal noktalara götürdüler.

John Calvin
(1509 – 64)

Calvin Cenevre'de kendi **Hıristiyan Dininin Kurumları** yapıtına dayanan protestan bir şehir devleti kurdu.

Onun görüşünde kader gene temel öğelerden biri olmasına karşın sivil yaşam eşitlikçi bir tarzda örgütleniyordu. Calvin'in radikalizmi daha sonra presbiteryenliğe ve bağımsız cemaatlerden oluşan kilise sistemine yolaçtı, ayrıca Amerika'da **Hac Babaları** denen ve Plymouth kolonisini kuran Püritenleri etkiledi.

Zwingli
(1484-1531)

Zürih'te yaşayan Zwingli çürümüş manastır sistemine ve papazların işlevine karşı mücadeleye girdi. Daha ileri giderek ekmek ve şarap ayinine karşı çıktı—Meslerde bunlar bildiğimiz ekmek ve şarap *olarak* kalmalıydı.

Katolik Kilisesinin Reform hareketine tepkisi:

Karşı-Reform

Kilise de kendi içinde reform yaparak protestanlığa karşı saldırıya geçti. Yeni Katolik tarikatları, özellikle de Cizvitler ortaya çıktı. Öğreti gözden geçirildi ve 1543-63 arasında **Trent Konsili** toplanarak disiplin yeniden sağlandı.

Din savaşları dönemi başladı. Katolik prensler yeni protestan devletlerine karşı saldırıya geçtiler.

Karşı-Reform Protestanlığın yayılmasını yavaşlattı ama felsefe için fazla bir şey yapmadı...

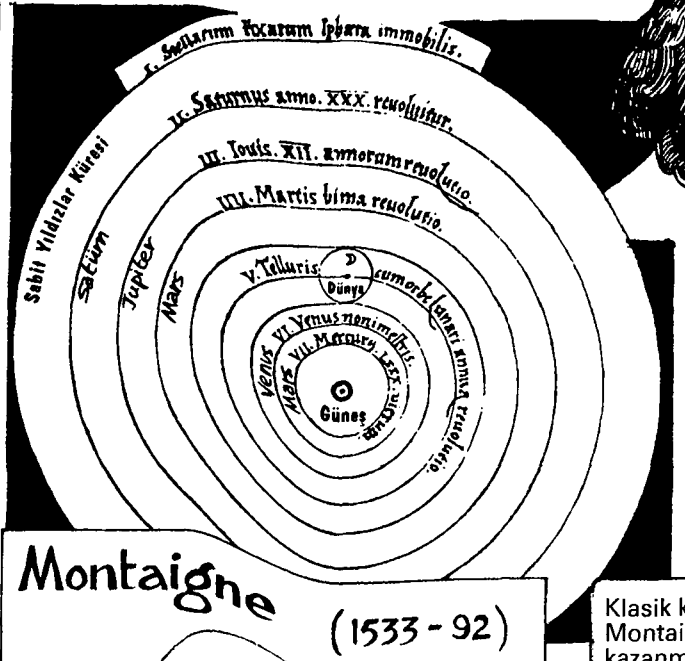
Loyola'lı Aziz Ignatius
(1491-1556)

Eski bir asker olan İspanyol Ignatius, askeri bir düzen içinde örgütlenen Cizvit tarikatını kurdu. Bu tarikat, sapkınlığa karşı mücadele eden azimli savaşçılar ve gayretli misyonerler yetiştirdiği gibi, Hıristiyan dünyasının en iyi okullarını açtı.

Bütün bunların felsefeyle ilgisi ne?

Bunun yanıtı şu: Bilim her zaman felsefeyle şu ya da bu şekilde ilişkili oldu. 17. yüzyıldaki bilimsel ilerlemelerse "modern dünya" ve "modern felsefe" dediğimiz şeyleri başlattı.

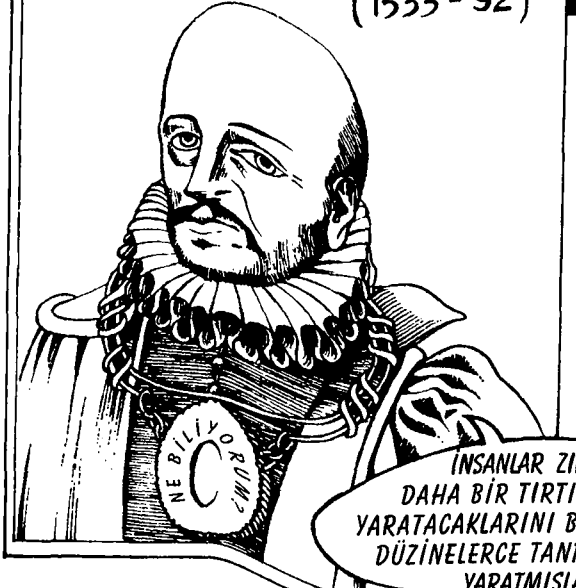

Kopernik
(1473-1543)

Kopernik dünyanın güneşin çevresinde döndüğünü ortaya koyarak durağan Ortaçağ dünya görüşünü sarstı.

Yeni bir düşünce tarzı geliştirmişti: Kuramını gözlemle doğrulamaya çalışıyordu.

Montaigne (1533 - 92)

Klasik kuşkuculuğun Montaigne'de yeniden canlılık kazanmasının, bilimin çiçek açacağı iklimi hazırladığına inananlar vardır.

Montaigne, şeyleri nasıl bildiğimiz konusunda pek iyi bir düşünür olmamakla birlikte, sürekli eleştirel inceleme fikrini yeniden insanlara tanıttı. Ona göre bilimadamlarının yaptığı önemli şey,

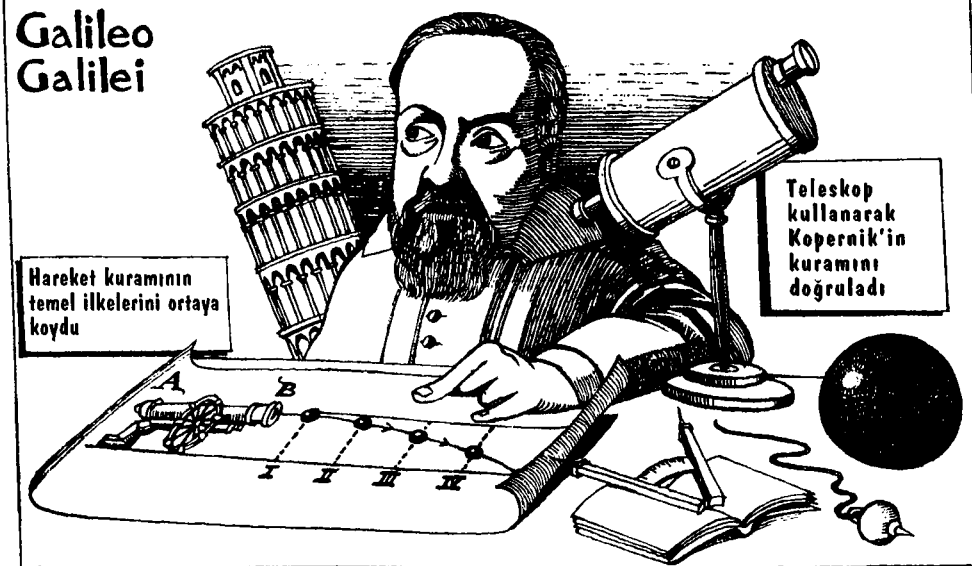
"Bilgiyi keşfetmenin yeni yollarını bulmak"tı.

İNSANLAR ZIRDELİ. DAHA BİR TIRTILI NASIL YARATACAKLARINI BİLMEZKEN DÜZİNELERCE TANRI YARATMIŞLAR

Burjuva Biliminin Doğuşu (1540-1650)

Kültür ve bilginin merkezi İtalya olmakla birlikte, Avrupa'nın yeni ekonomik merkezi Hollanda, İngiltere ve Kuzey Fransa'ya kaymaktaydı. Çünkü buralarda tüccar ve imalatçılar çoğalan deniz yollarıyla daha kolay bağlantı kurabiliyorlardı. Pik demiri elde edilen ilk yüksek fırınlar kuruldu ve bunlar için gerekli kömürü çıkarmak üzere madenler daha derin kazıldı. Denizcilik, silah yapımı, pompalama ve hidrolik teknolojileri hızla gelişti. Buluş yapan yeni bir kuşak ve onların ardından da ilk deneysel filozoflar (yani bilimadamları) yetişti.

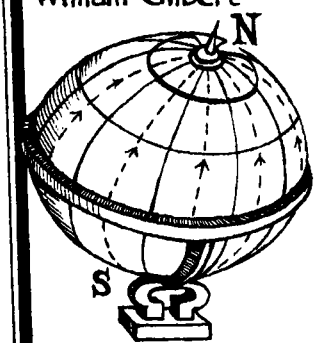
Galileo Galilei

Hareket kuramının temel ilkelerini ortaya koydu

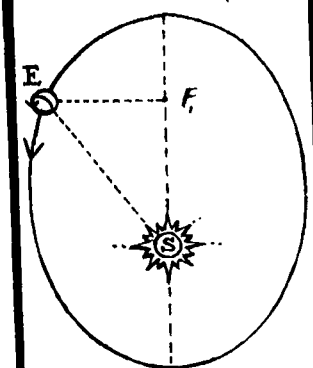
Teleskop kullanarak Kopernik'in kuramını doğruladı

William Gilbert

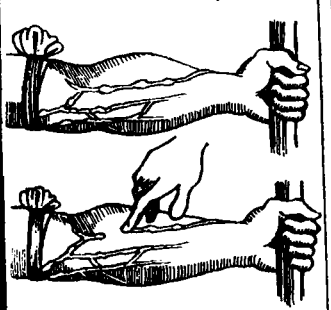
Dünyanın mıknatıs özelliği

Johannes Kepler

Gezegenlerin yörüngelerinin elips oluşu

William Harvey

Kan dolaşımı

İki büyük ve güçlükle yapılmış buluş (gezegenlerin yörüngelerinin elips olduğu ve kan dolaşımı), Galileo'nun öldüğü ve Newton'un doğduğu 1642 yılına rastlamaktaydı.

Francis Bacon
(1561-1626)

İNSAN KESİN ŞEYLERLE İŞE BAŞLARSA, VARACAĞI YER KUŞKU OLACAKTIR. AMA KUŞKUYLA İŞE BAŞLAMAKLA YETİNİRSE, O ZAMAN KESİNLİKLERE ULAŞACAKTIR

Yeni bilgilere ulaşılmasını sağlayan yeni bir merak dalgası yükseldi

Sir Francis Bacon "skolastiklerin dejenere öğretisi" dediği şeye ve bilgi alanlarındaki genel durgunluğa saldırana kadar, felsefe bir parça geride kalmıştı.

Bacon yararlı olabilecek bilgiler bulmakla ilgiliydi.

Bilginin İlerlemesi (1605) adlı yapıtında doğa tarihi, bilimsel yöntem ve bilginin insanlığı ilerletecek şekilde kullanılması konularını ele aldı. Ayrıca Demokritus'a kadar geri giden ve egemen Aristocu ve Platoncu geleneklerin yerini almasını amaçladığı daha maddeci bir felsefe geliştirmeye çalıştı.

"Bilgi Güçtür"

sloganı ona maledilir.

Bacon bununla pratik bilgiyi kastediyordu.

Lordlar Kamarası Başkanı ve Adalet Bakanı olan Bacon'ın göze batmak gibi bir korkusu yoktu. "Bilimlerin, sanatların ve bütün insan bilgisinin yeniden kurulmasını istiyorum," diyordu.

Dünya ve doğa üzerine bilgi arayışında **deney** ve **gözleme** büyük önem vermekteydi.

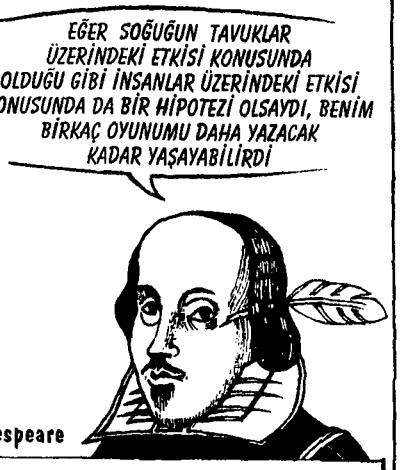
Bilgi edinmenin yeni bir yöntemini ortaya koymaya çalışmakla birlikte, bilimsel bilginin ancak sonu gelmez deneylerden türeyebileceğini düşünüyordu.

Vardığı sonuçları gözlemleriyle karşılaştırmak istemesi çok modern bir tutumdu, ama iyi bir hipoteze sahip olmak için iyi deneyler yapmak gerektiği gibi yanlış bir kanısı vardı.

Bilginin İlerlemesi adlı yapıtı, eski dünyanın sonunu ve yeni, bilimsel dünyanın başlangıcını işaretleyen bir köşe taşıdır.

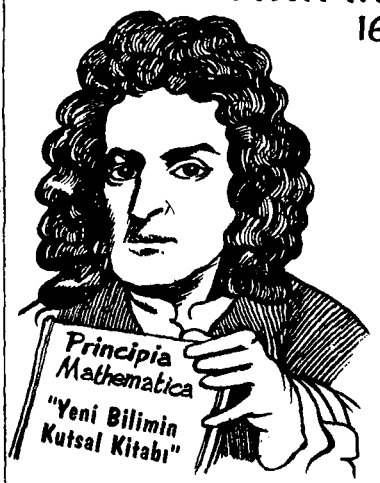
Francis Bacon'ın ölümü de bilim uğruna oldu: Soğuğun çürümeyi önleyip önlemediğini görmek için bir tavuk ölüsünü karla doldurarak yaptığı deney sırasında soğuk algınlığına yakalandı!

Shakespeare

BİLİM RÜŞTÜNÜ İSPAT EDİYOR

1650-1690

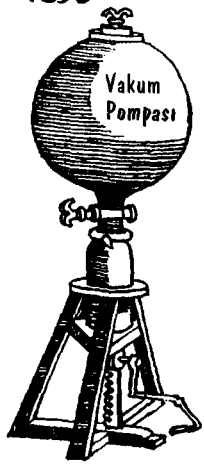

Isaac Newton

Kendi bulduğu diferansiyel hesabı *kullanarak* Galileo'nun mekaniğini, Kepler'in gezegenlerle ilgili yasalarını ve Gilbert'in çekim kuramını büyük bir evrensel şema halinde birleştirdi.

En uzak yıldızların hareketi ile bir elmanın yere düşmesini basit denklemlerle birbirine bağladı.

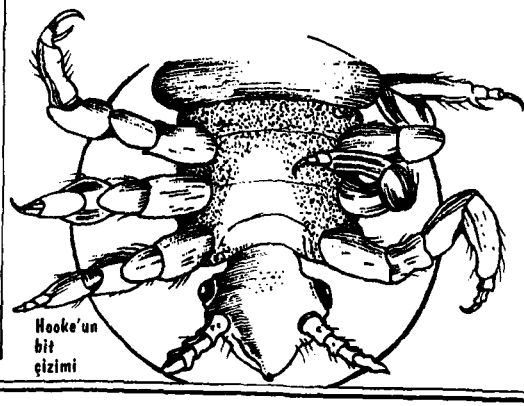
Bu **mekanik evren** tablosu ayrıntılarında o kadar kesin, görünüşte o kadar mükemmeldi ki, Einstein'a gelene kadar kimse ona karşı çıkamadı. Newton'un kuramı günümüzde de konunun uzmanı olmayanların düşüncelerini biçimlendirmektedir.

Robert Boyle
Demokritus'un atomculuğuna geri dönen Boyle, gazların temel fiziğini kurdu.

Robert Hooke
Büyük bir deneyci olan Hooke, yeni doğa filozoflarının kurduğu *Royal Society*'nin (Kraliyet Derneği) "gözleri ve elleri" idi.

Optikteki atılımlardan yararlanan **Leeuwenhoek** mikroskop kullanarak bakteri ve spermatozoaların dünyasını keşfetti.

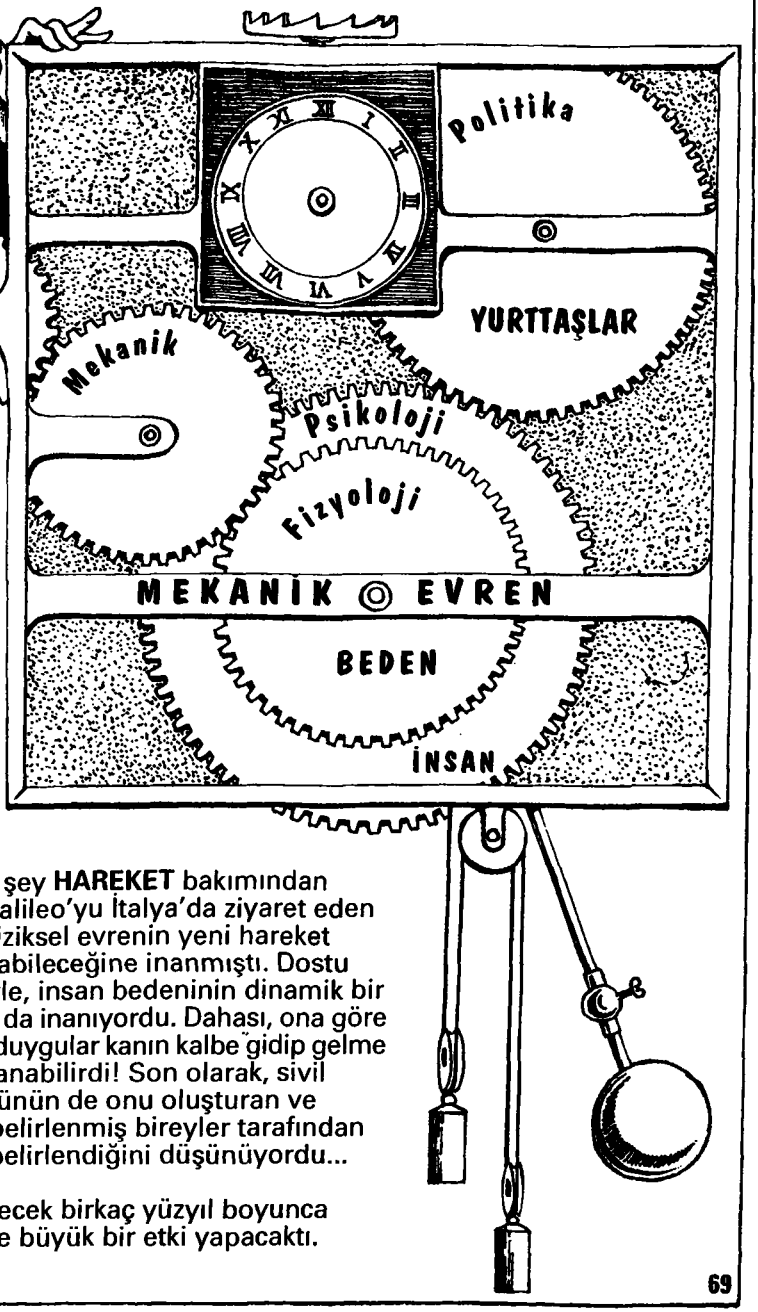

Hooke'un bir çizimi

Thomas Hobbes
(1588 - 1679)

Herkesin bildiği gibi Hobbes **Leviathan**'ı yazdı ve doğa ülkesinde yaşamın "yalnız, yoksul, pis, vahşi ve kısa" olduğunu söyledi. Buna karşın uzun bir yaşam sürdü, birçok dostu oldu ve 91 yaşında mutlu bir şekilde öldü.

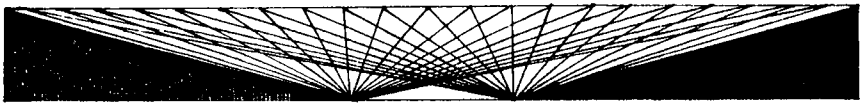
Hobbes yeni determinist bilimden çok etkilenmişti. Kesin sonuçlar verdiği için Öklid'in geometrisinden yola çıkarak, bütünüyle mekanik bir evren modeli oluşturdu.

Bu modelde her şey **HAREKET** bakımından açıklanıyordu. Galileo'yu İtalya'da ziyaret eden Hobbes, bütün fiziksel evrenin yeni hareket bilimiyle açıklanabileceğine inanmıştı. Dostu Harvey'in etkisiyle, insan bedeninin dinamik bir sistem olduğuna da inanıyordu. Dahası, ona göre zihnin işleyişi ve duygular kanın kalbe gidip gelme hareketiyle açıklanabilirdi! Son olarak, sivil toplumun bütününün de onu oluşturan ve mekanik olarak belirlenmiş bireyler tarafından mekanik olarak belirlendiğini düşünüyordu...

Mekanikçilik, gelecek birkaç yüzyıl boyunca düşünce üzerinde büyük bir etki yapacaktı.

Britanya'da görev yapan bir Fransız encümen üyesinin oğlu olan **Descartes**, La Flèche'deki Cizvit okulunda eğitim gördü. Matematiğin kesinliğinden ve güvenilirliğinden etkilendi. Avrupa'yı dolaşıp birkaç yıl askerlik yaptıktan sonra Hollanda'ya yerleşti.

Descartes kuşkularla doluydu, ama yaşamda bir kesinlik olmasını gerçekten istiyordu. Bu onu o zamana kadar öğrendiği her şeyi reddetmeye ve kendi ussal güçlerinde kesinlik için bir temel aramaya yöneltti. Doğruluğuna güvenilebilecek bir bilgi sisteminin bu ussal ilkelerini bulmaya çalışırken Tanrı'yı, Kiliseyi, Aristoteles'i, bütün önceki filozofları, hatta antik edebiyatı bile bir tarafa bıraktı.

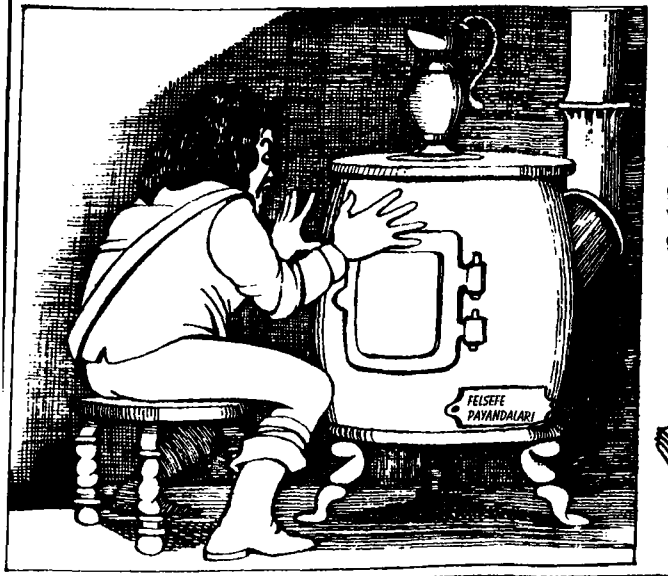

Başka insanların tersine, Descartes herhalde sistematik rüyalar görüyor ve bunları sonradan çok iyi anımsıyordu...

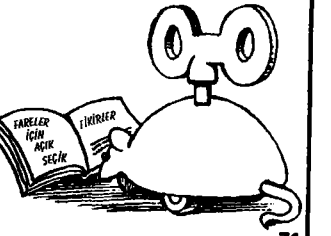
Peki ya felsefesi?

En önemli iki felsefe kitabı şunlardı:

Yöntem üstüne Konuşmalar (1637) ve **Derin Düşünceler** (1642)

Descartes henüz askerken Almanya'da bir sobanın başında yalnız geçirdiği bir gün bütün sisteminin yavaş yavaş nasıl aklına geldiğini anlatır.

Descartes önce dört kural saptadı:

Açık seçik ve belirgin fikirler dışında hiçbir şeyi kabul etmemek
Her sorunu çözümü için gerekli sayıda parçalara ayırmak
Düşünceleri basitten karmaşığa doğru sıralamak
Gözden kaçmış bir şey olup olmadığını sürekli kontrol etmek

Sonra bu kuralları izleyerek şöyle düşündü:

Ya da Latincesiyle: COGITO ERGO SUM

Bu buluşundan çok memnun olan Descartes şöyle yazdı: ***"Bunu, tereddüt etmeden, felsefenin aradığım ilk ilkesi olarak kabul edebileceğime karar verdim."***

Bu Descartes'ı varlığın özünün düşünce ve zihnin bedenden ayrı olduğunu varsaymaya götürdü.

Bkz. Sonraki sayfalar...

Ne var ki Descartes'ın elde ettiği tek şey, düşünen şey fikriydi. Bu şeyin dış dünyayı bilebileceğini açıkça ortaya koyamamıştı.

Aldanmadığını göstermek için, Tanrı'nın varlığını kanıtlaması gerekiyordu.

Bkz. Sonraki sayfalar...

Descartes sonra bir bal peteğini ele aldı.

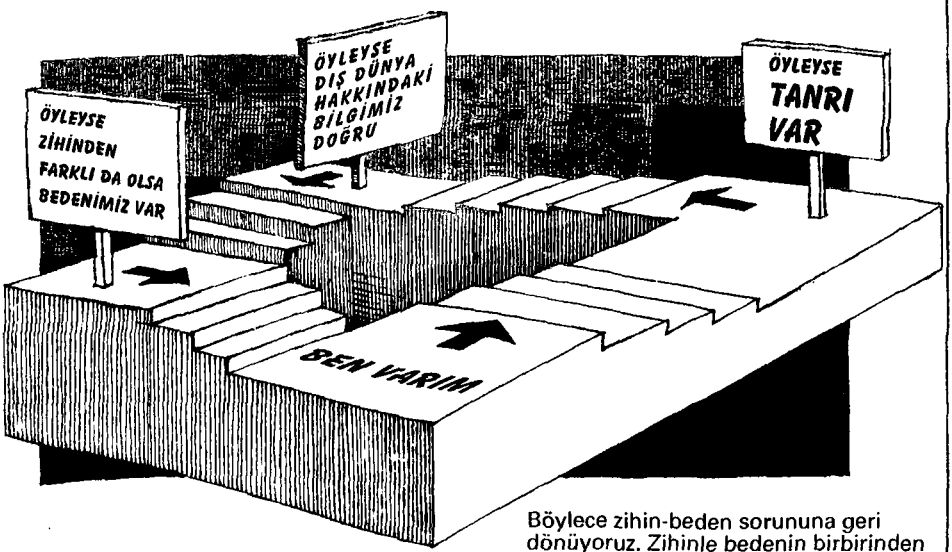
Evet—Descartes zaten bu yüzden Tanrı'nın varlığını kanıtlamak zorundaydı. Şunların tek garantisi Tanrı olabilirdi:

1) Açık seçik ve belirgin fikirlerimiz doğrudur
2) Muzip bir şeytan tarafından aldatılmıyoruz

Descartes, Anselm'in ontolojik kanıtının bir biçimini kullanmaktan memnundu. Ona göre "Mükemmel Tanrı" fikrinin bir nedeni olmalıydı. Bu neden bizim gibi kusurlu varlıklar olamazdı. Öyleyse Tanrı'nın mükemmelliği fikrinin nedeni Tanrı'nın kendisiydi.

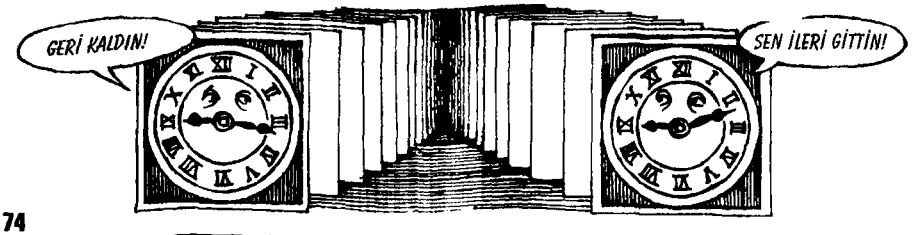

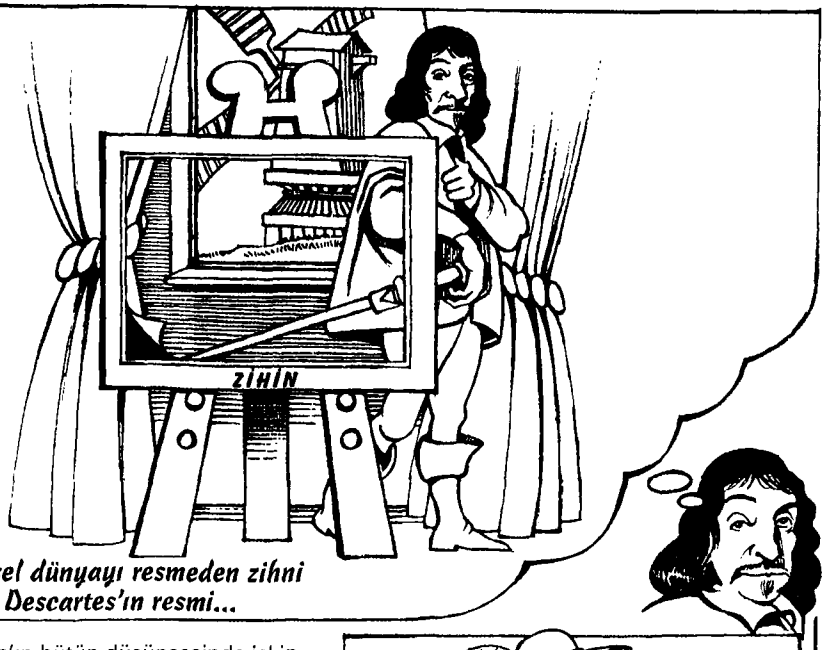
Bir kez Tanrı'nın varlığı kanıtlandıktan sonra, her şey yokuş aşağı yuvarlanmaya başladı:

Böylece zihin-beden sorununa geri dönüyoruz. Zihinle bedenin birbirinden farklı olduğunu söyleyen Descartes bunların nasıl olup da mükemmel bir uyum içinde bir arada bulunduklarını açıklamak zorundaydı.

Descartes, mantık açısından şık olsa da biraz garip gözüken şu sonuca ulaştı: Zihinle beden, ikisi de doğru zamanı gösteren iki saat gibi işliyordu.

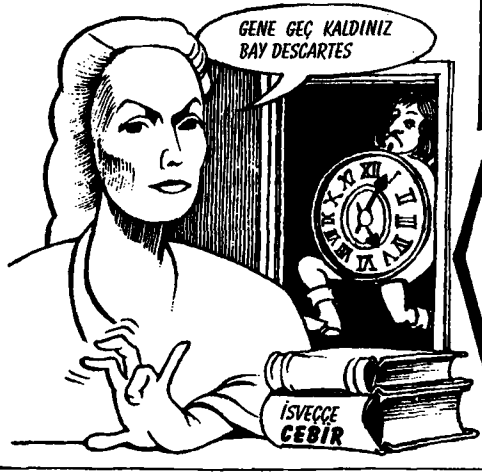

İşte fiziksel dünyayı resmeden zihni resmeden Descartes'ın resmi...

Descartes'ın bütün düşüncesinde içkin olarak bulunan bu **DÜALİZM** onun DÜŞÜNCE ile EKLENTİ arasında yaptığı ayrımdan kaynaklanıyordu. Düşüncenin kendi hareket ilkesinin olduğuna, şeylerinse ayrı bir fiziksel hareketinin olduğuna inanan Descartes'a göre hayvanlar otomattı ve insan bedeni de mekanik bir şekilde hareket ediyordu. Onu izleyen **Geulincx** bütün bunları mantıksal sonucuna götürerek, birbirine paralel iki dünya bulunduğunu ve Tanrı'nın bunları zamanın başlangıcında saat gibi kurduğunu söyledi. Bu DETERMİNİST fikirler etkilerini uzun yıllar boyunca hissettirecekti.

Determinist bir filozof

Descartes çok deterministbir şekilde, Kraliçe Christina'ya öğretmenlik yapmak üzere İsveç'e gitti. Kraliçe derslerin sabah saat beşte başlaması konusunda ısrarlıydı. Oysa Descartes, bütün iyi filozoflar gibi geç vakte kadar yataktan çıkmamayı yeğliyordu. Erken kalkma zorunluluğu ve İsveç'in soğuğu onu birkaç ay içinde öldürmeye yetti!

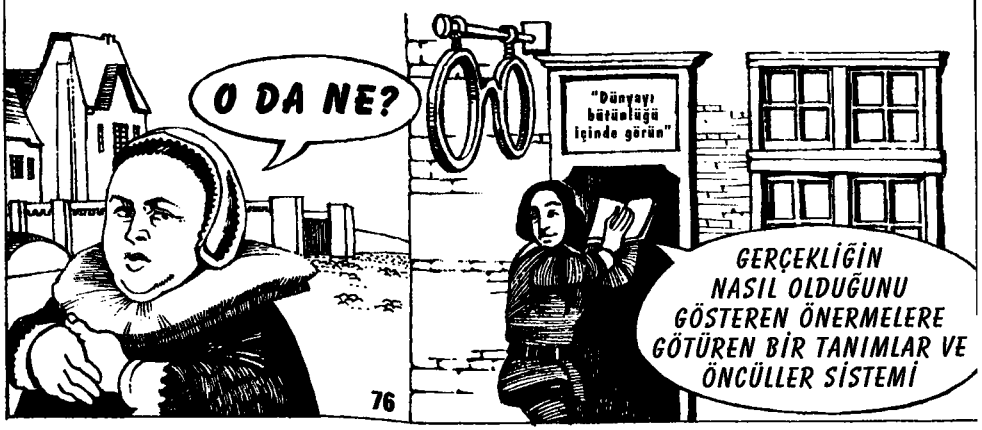
Zamanının determinist fikirlerinden ve Descartes'ın rasyonalizminden büyük ölçüde etkilenen bir başka filozof:

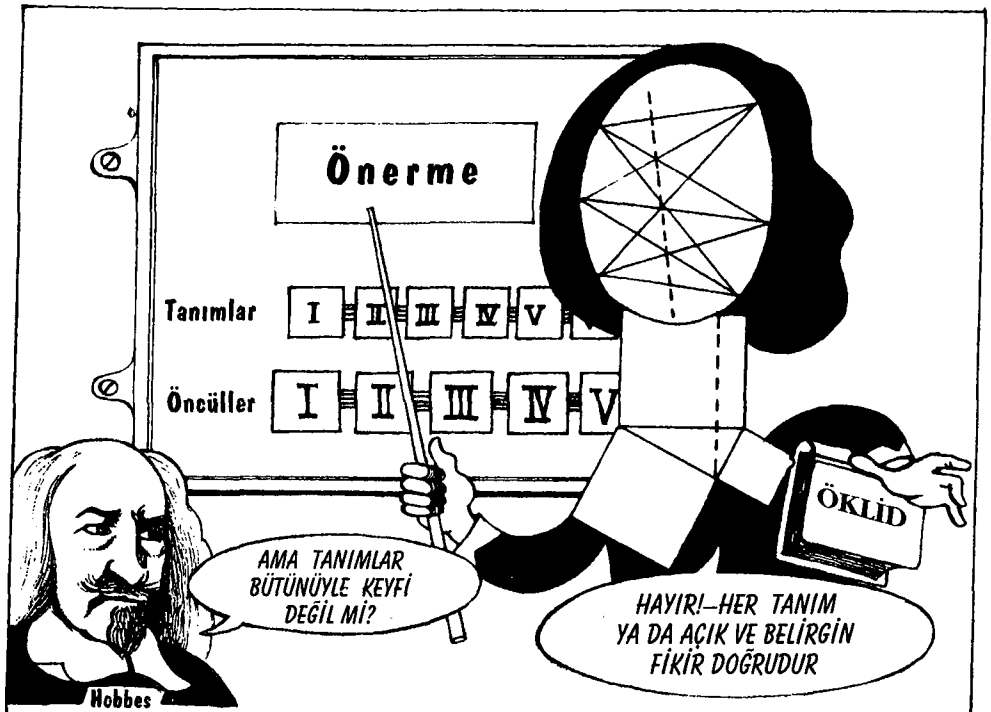
Baruch Spinoza (1632 - 77)

İspanya'da kovuşturmaya uğradıkları için Hollanda'ya göç eden Portekiz Yahudisi ana-babanın oğlu olarak Amsterdam'da dünyaya gelen Spinoza, özgür düşünceleri yüzünden kovulana kadar burada yaşadı. Bağlı olduğu Sinagog tarafından aforoz edildi, bir suikast girişiminden kurtuldu ve tanrıtanımazlık gibi gözüken düşünceleri yüzünden katı Hıristiyanlar ondan nefret ettiler.

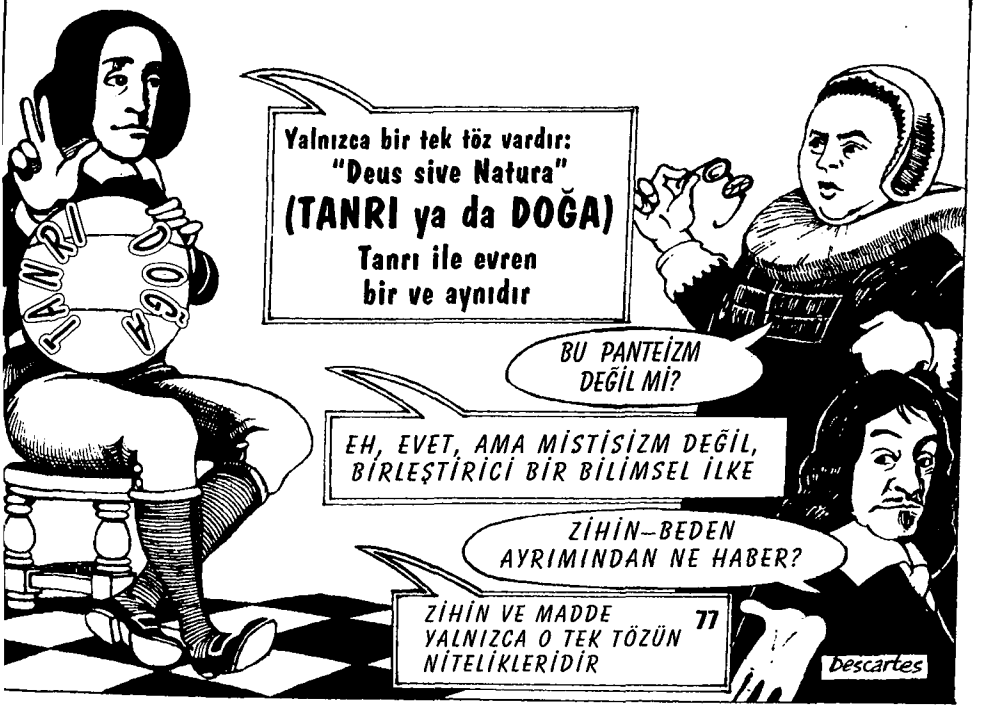

Spinoza, söylediklerine kendisi de inanmakla kalmayıp bunlara uygun davranan ender filozoflardan biriydi. Resmi fikir ve sınırlamaları kabul etmek istemediği için, Heidelberg Üniversitesinin teklif ettiği felsefe kürsüsünü reddetti. Her bakımdan onurlu, soylu, kibar bir insandı. Bu, doğal olarak, ölümünden sonra bile hemen herkesin ona saldırmasına neden oldu. Başlıca yapıtı olan **Etik** onun yaşamı süresince basılmadı. Diğer yapıtları **Tractatus Theologico-Politicus** ve **Tractatus Politicus** ise o kadar etkili değildi. Descartes gibi Spinoza da geometrinin yöntemini izleyerek gerçek dünyanın tam bilgisine ulaşabileceğimize inanıyordu. Ama bu fikri Descartes'tan daha ileri götürerek bir **FELSEFE GEOMETRİSİ** kurmaya çalıştı.

Spinoza'nın sisteminde dünya bütünüyle belirlenmişti, çünkü "fikirlerin düzeni ve birbiriyle ilişkisi ile şeylerin düzeni ve birbiriyle ilişkisi aynı" idi. Bu sistemin amacı, insanın nasıl iyi ve ahlaklı bir yaşam sürebileceğini matematik olarak göstermekti.

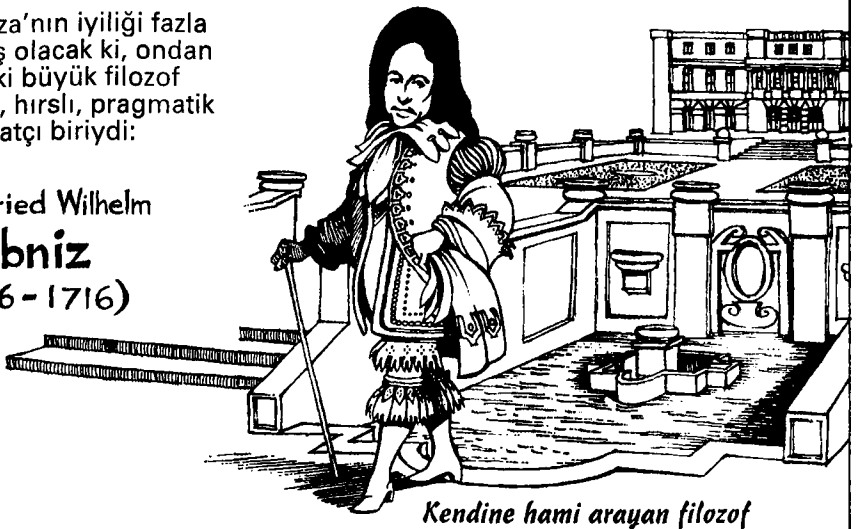

Spinoza, az bulunur entelektüel dürüstlüğüyle, kendi Tanrı ve Töz fikrinin kaçınılmaz mantığını izleyerek, insan, doğa ve dünyanın tam bir betimlemesini ortaya koydu. Gözlük camları yontarak yaşamını, soylu ve ihtirastan uzak tutumuyla da düşmanlarını kazandı. Ödülünün erdem olduğuna bütün içtenliğiyle inandı: "Yaşamda çok fazla sevinç olamaz: sevinç her zaman iyidir."

Spinoza'nın iyiliği fazla gelmiş olacak ki, ondan sonraki büyük filozof parlak, hırslı, pragmatik ve fırsatçı biriydi:

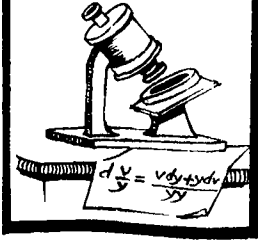
Gottfried Wilhelm
Leibniz
(1646 - 1716)

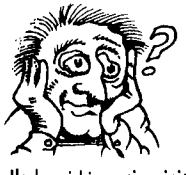
Kendine hami arayan filozof

Leibniz herhalde çağının en üstün zekasına sahipti. Birçok konuda bir sürü şey yazdı ve Newton'dan bağımsız olarak diferansiyel hesabı buldu. Yaşamı boyunca yayınladıklarının çoğu, kapılandığı saray için yazılmış gerici ve sığ şeylerdi. Yayınlamadıkları ise genellikle derin, orijinal ve felsefe açısından önemli yazılardı. Buna bakarak onun oldukça tutarsız bir yaşam sürdüğünü söyleyebiliriz. Çağdaşları Leibniz'i ***"en iyi ilkesi"*** ile tanıyorlardı. Bu ilkeye göre, Tanrı olanaklı dünyaların en iyisini yaratmıştı. Voltaire'in Candide'de Dr. Panglos olarak karikatürize ettiği kişi *bu* Leibniz'di.

Spinoza'nın TEK tözünün yerine Leibniz sonsuz sayıda ve sonsuz küçük basit tözlerin yani MONADların var olduğunu öne sürdü.

Her monad diğerlerinden farklıydı, bütün evrenin bir yansısıydı, ama zaman ve uzam içinde yer almıyordu.

Herhangi bir şeyin girip çıkabileceği bi yoktu monadların.

Monadlar maddi değildi ve ruhları vardı...

Birbirlerine etki etmezlerdi.

Monadlar yalnızca Tanrı'nın önceden kurduğu uyum sayesinde birlikte hareket ediyor gibi gözükmekteydiler.

BU KİTABIN YAZARINI MAHKEMEYE VERECEĞİM! TANRI'NIN VARLIĞININ METAFİZİK KANITLARI, KÖTÜLÜK SORUNU, ÖZNE-YÜKLEM İLİŞKİSİ, EVRENSEL BİR SİMGE DİLİ, MANTIK, ÇELİŞKİ YASASI, TARİH, HUKUK, KİNETİK, KİMYA, JEOLOJİ VE MEKANİK KONULARINDA YAZDIKLARIMDAN NİÇİN SÖZ ETMİYOR?

Bilimsel, determinist ve rasyonalist fikirler Avrupa'da yayılırken, İtalya'da bir profesör sessizce bir başka entelektüel devrimin tohumlarını ekiyordu.

Giambattista Vico (1688 – 1744)

bilgi ve tarih araştırmaları konusunda oldukça orijinal bir fikir ortaya koydu.

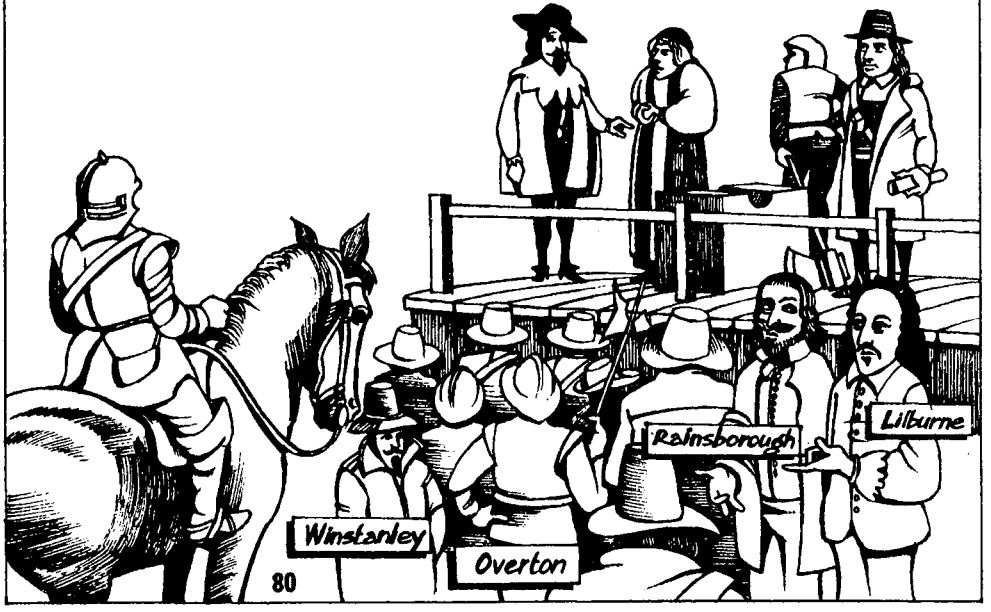
Başta Descartes'tan etkilenen Vico sonradan onun düşüncesini-özellikle de "cogito ergo sum"unu, Tanrı inancını ve açık seçik fikirler üzerine vurgusunu-reddetti. Vico bu fikirlerin matematiğe çok fazla dayandığını, matematiğinse eninde sonunda insanın yaptığı bir şey olduğunu düşünüyordu. Vico fizik bilimlerinin geometri kesinliğinde bilgiler ortaya koyabileceği fikrine karşı ***verum factum*** (gerçek olan yapılandır) ilkesini koydu. Ona göre **ancak yaptığımız ya da yarattığımız şeyleri kesin olarak bilebilirdik.**

Bu fikirlerden yola çıkan Vico, tarihin anlaşılması konusundaki kendi düşüncelerini geliştirdi.(Tarih araştırmaları o zamanlar çok geriydi-doğa bilimleri her şeye egemendi.)

Vico toplumun (ya da onun deyişiyle "uluslar dünyasının) insanlar tarafından meydana getirildiğini, bu yüzden de ancak insanlar ve onların davranışları açısından anlaşılabileceğini düşünüyordu. Değişmez bir insan doğası fikrini reddetmekle ve toplumdaki değişim ve gelişimi bir bütün olarak görmekle radikal bir tutum benimsemişti. Toplumun çeşitli yönlerinin tutarlı ve birbiriyle ilişkili bir örgü oluşturduklarını savunuyordu.

Vico ayrıca, toplumları anlamak için dile, mitlere, hukuğa ve alışkanlıklara bakmanın önemini de vurguluyordu. Bu, günümüzde sıradan bir fikir olmakla birlikte, onun zamanında işitilmemiş bir şeydi. Doğal olarak, yaşamı süresince ve Kıta rasyonalizminin egemen olduğu sonraki yüzyıl boyunca onu pek fazla kişi dikkate almadı.

Tarih konusundaki bütün bu fikirler, ilk ve belki de son kez devrimlerle çalkalanan İngiltere'de pratiğe geçirilmekteydi. Burada radikallerin yerini ikinci sınıf kralların almasıyla, yuvarlak kafalıların (cumhuriyetçiler) ve uzun saçlıların (entelektüeller) defteri dürülmüş oldu.

Bu arada İngiltere'de...

Bazı şeyler olmaya başladı –özellikle üç şey:

–İNGİLİZ İÇ SAVAŞI—Bir sınıfın (burjuvazi) monarşiyi ve feodal düzeni yıktığı ilk devrim

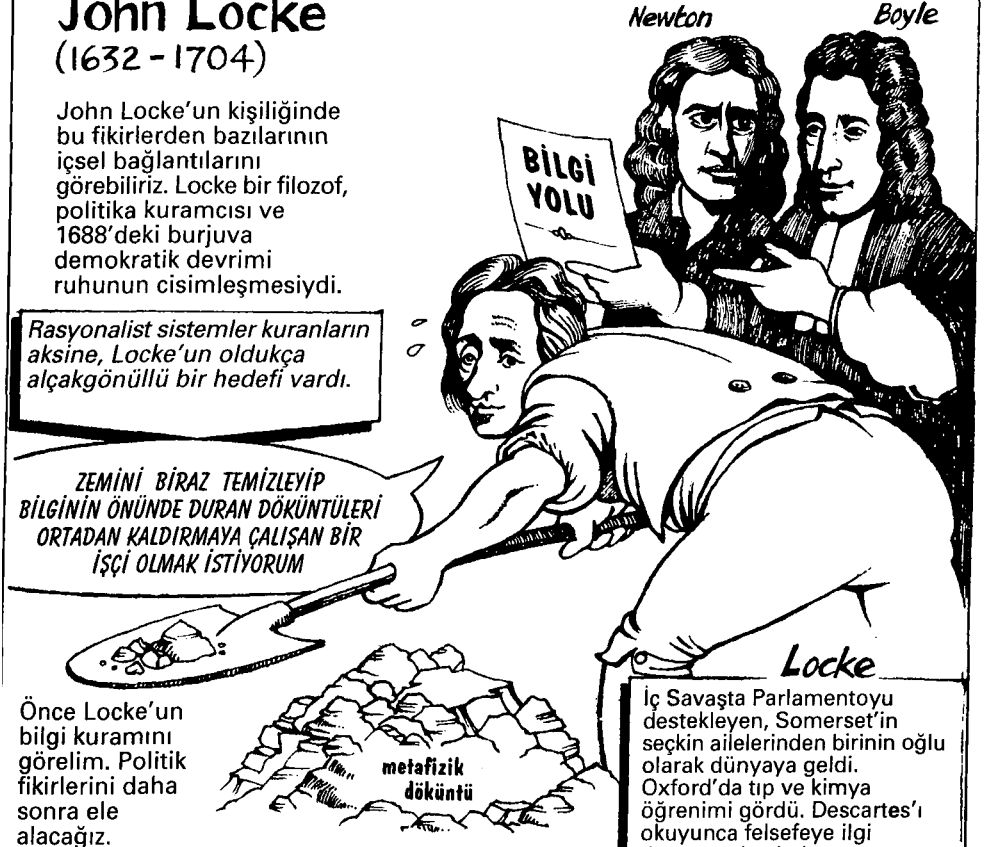
–AMPİRİZM—Hobbes'un nominalist dil kuramıyla başladı. Hobbes'a göre zihnin içinde ya da dışında sözcüklerin karşılık geldiği bir gerçeklik yoktu –onlar sadece sözcüktü. Kıta Avrupasının rasyonalizmine tepki olarak gelişen ampirizm **BİLGİNİN DENEYİME DAYANDIĞINI** öne sürüyordu. (Bütün diğer kuramlar gibi bu da göründüğü kadar basit değildir)

–LİBERALİZM VE DEMOKRASİ—Bu fikirler, İngiltere ve Hollanda'da yükselmekte olan ve Ortaçağa ait her şeyi reddeden orta sınıflarla bağlantılıydı. Dinsel hoşgörü, demokratik özgürlükler, mülkiyet hakları, sanayi ve ticarete saygı, insanların eşitliğine ve eğitimin önemine inanma, liberal-demokrat görüşün en önemli özellikleriydi.

John Locke
(1632 - 1704)

John Locke'un kişiliğinde bu fikirlerden bazılarının içsel bağlantılarını görebiliriz. Locke bir filozof, politika kuramcısı ve 1688'deki burjuva demokratik devrimi ruhunun cisimleşmesiydi.

Rasyonalist sistemler kuranların aksine, Locke'un oldukça alçakgönüllü bir hedefi vardı.

Önce Locke'un bilgi kuramını görelim. Politik fikirlerini daha sonra ele alacağız.

Locke metafizikten hiç hoşlanmıyordu. Bir arkadaşına Leibniz hakkında şunları yazmıştı: "Sen ve ben bu tür gıygıyları yeterince dinledik." Platon'un tümeller kuramına katılmıyor ve doğuştan gelen hiçbir fikir kabul etmiyordu. "Zihne fikirler yalnızca deneyimden gelir," diyordu.

Locke

İç Savaşta Parlamentoyu destekleyen, Somerset'in seçkin ailelerinden birinin oğlu olarak dünyaya geldi. Oxford'da tıp ve kimya öğrenimi gördü. Descartes'ı okuyunca felsefeye ilgi duymaya başladı ve rasyonalizme karşı çıktı. Ünlü **İnsan Anlayışı Üstüne Deneme**'si yayınlandığında 58 yaşındaydı.

Locke'a göre, yeni doğmuş bir çocuğun zihni beyaz bir kâğıt gibiydi.

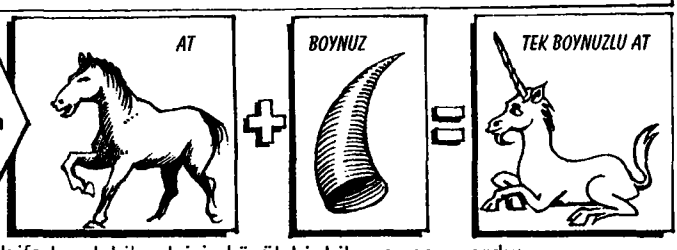
Çocuk bütün fikirlerini deneyimle kazanıyordu ve bunlar iki türlüydü:
1) **DUYUM fikirleri**—görme, işitme, vb. (Duyulardan gelenler)

2) **DÜŞÜNCE fikirleri**—düşünme, inanma, vb. (Zihnin değişik işlemleri)

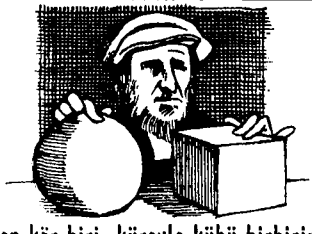

İlk fikirler, önce duyum sonra düşünce fikirleri olmak üzere, BASİT fikirlerdi. Bu dönemde zihin asıl olarak edilgindi. Zihin daha sonra etkin bir şekilde, basit fikirleri birleştirerek, yan yana getirerek ya da bunlardan soyutlamalar yaparak KARMAŞIK fikirler oluşturuyordu.

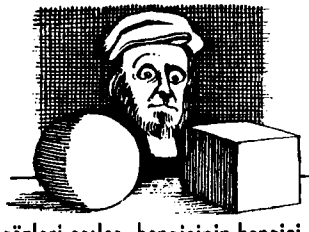
Buna göre, tek boynuzlu at gibi hayal ürünü bir fikir bile aslında duyu deneyiminden gelen basit fikirlerden oluşmaktaydı

Locke kuramını daha açık ifade edebilmek için küçük bir bilmece soruyordu:

Doğuştan kör biri, küreyle kübü birbirinden dokunarak ayırt edebilir...

Aniden gözleri açılsa, hangisinin hangisi olduğunu onlara dokunmadan söyleyebilir mi?

Locke BİRİNCİL ve İKİNCİL NİTELİKLER bulunduğunu söylüyordu. Birincil nitelikler "cisimlerin kendilerinde gerçekten var"dı, ikincil niteliklerse zihinde nesnenin kendisinde olmayan fikirler doğuruyordu.

Bu, göründüğü kadar sudan bir fikir değildir: Locke'un yapmaya çalıştığı şey, GÖRÜNÜŞ ile GERÇEKLİK'i birbirinden ayırt etmekti.

Locke'un Newton fiziğinden türeyen kuramı birçok kişiyi etkiledi. Locke dış dünyayı nasıl bildiğimizi ve bütün fikirlerimizin kaynağını açıkladığına inanıyordu. Ama onun gibi düşünmeyenler de vardı:

George Berkeley (1685-1753)

Parlak bir düşünür ve yazar olan Berkeley hem üniversite hocası hem de din adamıydı. Yaşamının sonlarına doğru Cloyne Piskoposu oldu. Bermuda'da bir misyoner okulu açmak için destek sağlama ve katranlı suyun mucizevi iyileştirici etkileri olduğuna dünyayı inandırma girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı.

John Locke'un ruhu

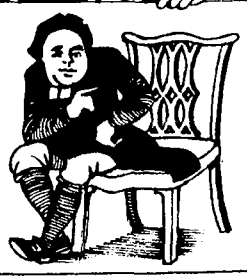
SENİN DÜŞÜNCENE GÖRE KAYA ONA BAKMADIĞIN ZAMAN VAR OLMAKTAN ÇIKIYOR— BU DESCARTES'IN TEKBENCİLİĞİNDEN BİLE DAHA KÖTÜ

KESİNLİKLE ÖYLE: **"Esse est Percipi"** —VAR OLMAK ALGILANMAKTIR

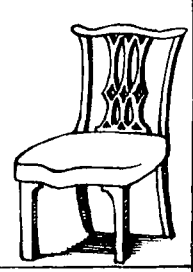
AMA BU **AMPİRİZM** DEĞİL **İDEALİZM**

ASLINDA ÇOK BASİT

SENİN TANRI'N UYUKLAMAYA BAŞLADI

"Sandalye var, çünkü ben onu algılıyorum..."

"Odadan çıktığımda sandalye var olmaya devam eder, çünkü Tanrı onu algılamaktadır..."

"Tanrı bizim algılayan zihinlerimiz de dahil olmak üzere her şeyi algılar, böylece onların var olmasını sağlar"

Locke soyut fikirlerin bir dizi özgül fikirden kalkarak oluşturulduğunu söylüyordu:

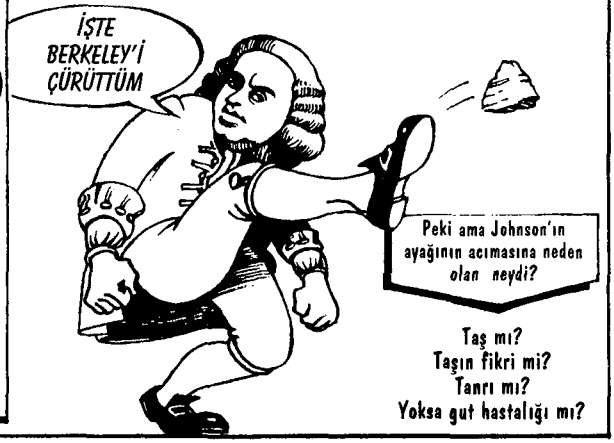

ÖZGÜL ÜÇGENLER

SOYUT ÜÇGEN FİKRİ

Berkeley ise bütün "soyut fikir"lerin gerçekte yalnızca özgül fikirler olduğu noktasında ısrar etti...

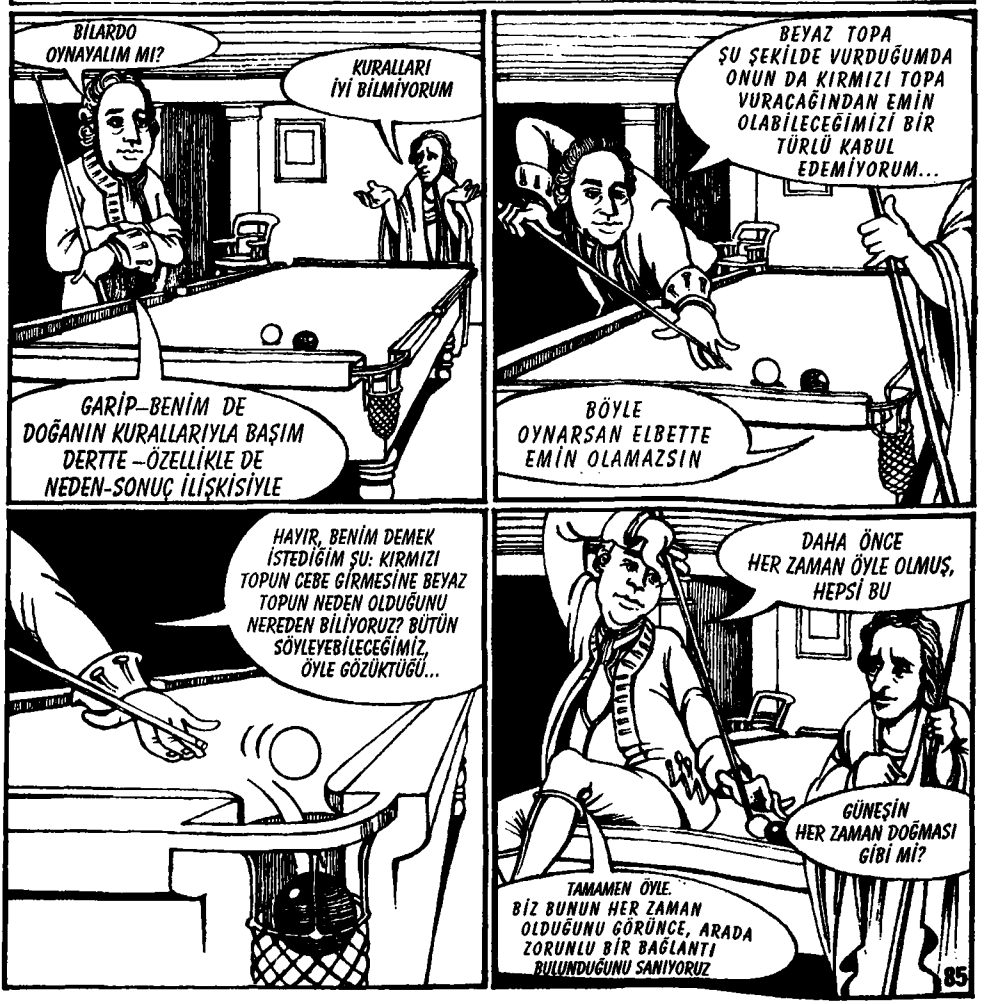
Dr. Samuel Johnson'ın buna yanıtı kaba ve acemiceydi:

Taş mı?
Taşın fikri mi?
Tanrı mı?
Yoksa gut hastalığı mı?

David Hume
(1711-1776)

Britanyalı ampiristlerin en ünlüsü ve en etkilisiydi. Bunun iki nedeni vardı: Hem ampirizmi geliştirerek mantıksal sonuçlarına ulaştırmış, hem de böyle yapmakla onu neredeyse yerle bir etmişti. Edinburgh'da İskoç bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Hume, **İngiltere Tarihi**'ni yazmış önemli bir edebi kişilikti. Tanrıtanımaz, kuşkucu ve İskoç Aydınlanmasının önderi olarak tanınıyordu. En önemli felsefi yapıtı olan **İnsan Doğası Üstüne Bir İnceleme** yayınlandığında yalnızca 28 yaşındaydı. Ama bu, "basının tutumu yüzünden ölü doğmuş" bir kitaptı. Hume'ün buradaki amaçlarından biri, "anlayışımızın hedeflerinin neler olduğunu ve nelerle uğraşmasının uygun olmadığını" ortaya koymaktı. Ayrıca, deneysel akıl yürütme yöntemini ahlaksal konulara uygulayarak bir insan bilimi kurmak istiyordu.

Hume insan doğasının gerçekten ampirik bir biliminin temellerini atmak üzere yola çıkmıştı, ama sonunda onun altını oydu.

Siyaset Felsefesi

17. Yüzyıl İngilteresinde I. Charles'ın katledilmesi ve parlamenter demokrasiye geçilmesi, siyaset alanındaki değişikliğin en açık işaretleriydi. Bu durumda siyaset felsefesinin canlanmasında şaşılacak birşey yoktu. Bilimdeki ilerlemeler, dinsel hoşgörünün artması ve felsefi liberalizmin yükselmesi de bu canlanışa yardımcı olmaktaydı.
Platon'un**Devlet**'inden beri filozoflar düşüncelerinin politik sonuçlarıyla yüzyüze gelmiş, ama birçoğu bu sorunu ele almaktan kaçınmıştı.
Yunanlılar insanı devlet içindeki komünal bir varlık olarak düşünmeye eğilim göstermişler, Ortaçağ düşünürleri de devletin rolünü Hıristiyan sentezi içinde değerlendirmişlerdi. Modern siyaset felsefesinde ise artık birey ve devlet vardı.
Machiavelli 16. yüzyılda bağımsız bir politika bilimi kurmaya çalıştıysa da, modern siyaset felsefesini karakterize eden sorunları ilk ifade eden **Hobbes** oldu.

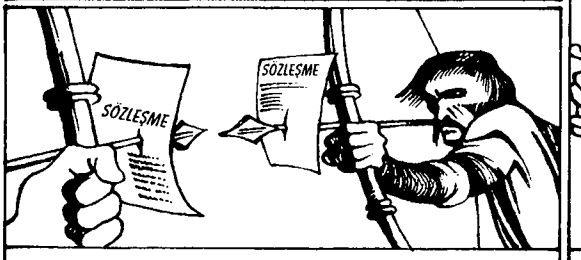
Hobbes, anımsayacağınız gibi, determinist bir maddeciydi. "Sivil felsefe"nin Galileo'nun doğa bilimine benzer bir rol oynayacağı, mekanik bir insan bilimi kurmaya çalışmıştı. İngiliz Devrimine karşı ve güçlü bir monarşiden yana olan Hobbes, siyaset felsefesini **Leviathan** adlı yapıtında ortaya koydu.

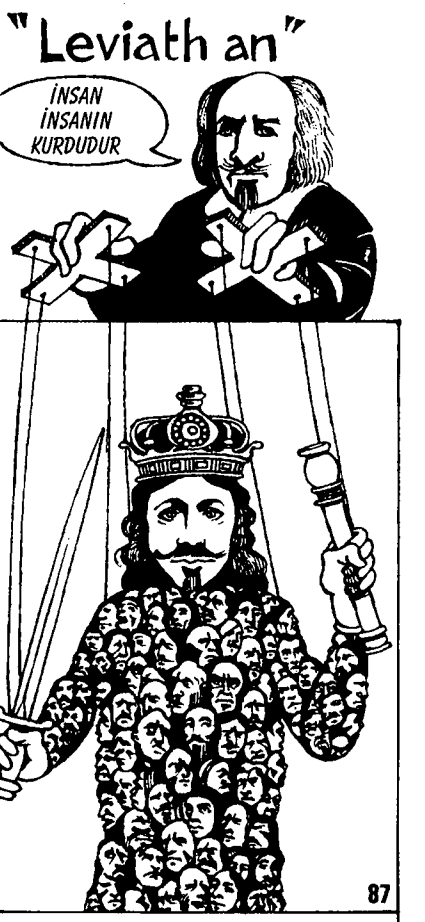
DOĞA DURUMU'nda herkesin herkese karşı savaşı sözkonusuydu: İnsanlar, başkalarının zararına olarak kendi yaşamlarını sürdürmek için, durup dinlenmeden didinmek zorundaydılar

"İyi" ve "kötü", insan onlara ne anlam vermişse o demekti—önemli olan, insanın temeldeki bencilliğiydi. Ama insanlar aynı zamanda akıllı varlıklardı. Yaşamlarını sürdürebilmek için, mantıksal olarak "doğal hukuğu" izlemişlerdi: "BARIŞI ARA VE ONA TUTUN"

Herkesin herkese karşı savaşının anarşiden başka birşey getirmediğini görmüşler ve bir TOPLUMSAL SÖZLEŞME oluşturarak bazı haklarından feragat etmişlerdi

Böylece yapay bir insan; bireylerin toplamının hükümdar olduğu bir "ortak zenginlik" ortaya çıkmıştı.

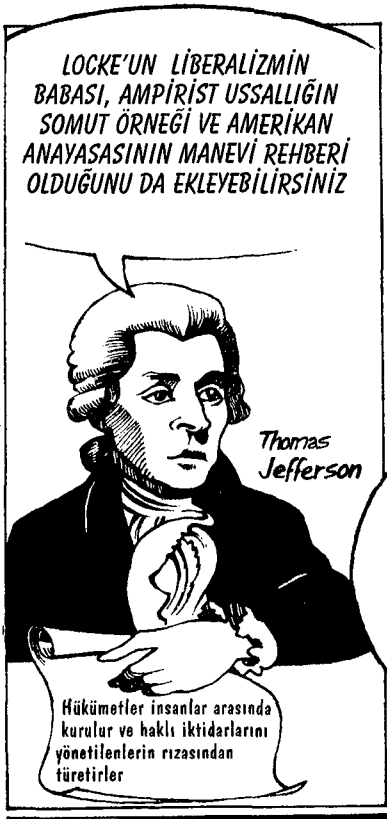
Hobbes'un bu devletinde hükümdarın mutlak bir iktidarı vardı. İnsanların başkaldırmaya hakkı yoktu, çünkü bu TOPLUMSAL SÖZLEŞME'nin ihlali ve dolayısıyla mantıksız birşey olurdu.

Bilimsel olduğunu düşündüğü bu akıl yürütmeler sonucunda Hobber herhangi bir yasayı ihlal etmenin yanlış olacağını söyledi. Ona göre haksız bir yasa olamazdı –bazı yasalar belki kötüydü ama haksız olmaları mümkün değildi.

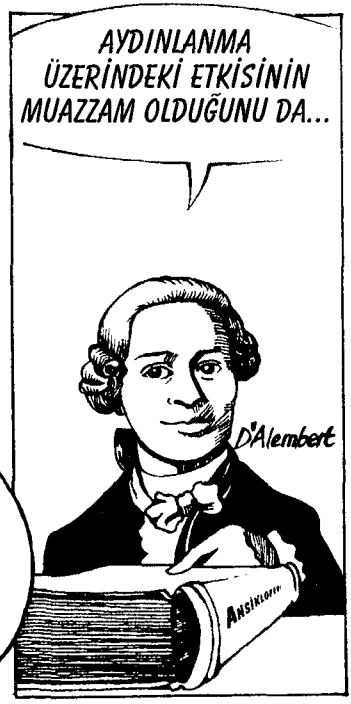
Hobbes bireysel özgürlükle pek ilgilenmemişti ama bunu başlıca ilgi konusu haline getiren başka biri vardı:

John Locke

Locke'un iki "Hükümet Üstüne İnceleme"si, burjuvaziye anayasal bir monarşi içinde parlamenter iktidar veren İngiliz Devriminin ardından, 1689 ve 1690'da yayınlandı.

İlk **İnceleme**'sinde Locke hükümdarların Tanrı'dan aldıkları bir yönetme haklarının bulunmadığını, çünkü Tanrı'nın bazı insanları diğerlerinin üzerine koymadığını söylüyordu. İkinci **İnceleme**'sinde ise Hobbes'u eleştirdi ve Doğa Durumunun liberal bir yorumunu ortaya koydu: "İnsan özgürdür ve bu koşulla bütün insanlar eşittir.

Locke, Ticaret ve Plantasyonlar Kurulu'nun sekreteri olarak, köle ticaretinden kâr sağlıyordu...

Locke'a göre insanlar Doğa Durumunda bile töre yasasını biliyorlardı: *"Töre yasası olan akıl, ona başvurmak zorunda olan bütün insanlığa, eşit ve bağımsız varlıklar olarak, hiçkimsenin bir başkasının canına, sağlığına, özgürlüğüne ya da mesleğine zarar vermemesi gerektiğini öğretir."*

Hem Locke hem de Hobbes için başlangıç noktası özgür bireydi. Robinson Crusoe o zamanlar çok popülerdi.

Locke, iyi bir burjuva olarak, doğal hukuğun özel mülkiyet hakkını kesinlikle gerektirdiğini düşünüyordu. Birşeye sahip olma hakkını verenin emek, dolayısıyla bu hakkın doğal olduğunu söylüyordu.
Bu önemli fikir şu akıl yürütmeye dayanmaktaydı: Bir insanın emeği kendisinin olduğuna göre, emeğiyle dönüştürdüğü her şey de onun olmalı ve öyle kalmalıydı. Mülkiyet insana başka haklar da verirdi: O mülkü kendisinden çalmaya çalışanı öldürme hakkı gibi.
Locke'a göre mülkiyet, insanların doğa durumunu terkedip sivil hükümetler kurmasının asıl sebebiydi.

Emeğin nasıl hak kazandırdığını göstermek üzere Locke'un verdiği bir örnek:

"Tıpkı atımın yediği ot gibi, uşağımın biçtiği çimen de benim malım olur. Bana ait olan emek, mülkiyet hakkımı çimene geçirmiştir"

Locke'a göre, bir toplumsal sözleşmeyle krala, yasalara ve sivil topluma sahip olmamızın amacı, Tanrı'nın bahşettiği VAZGEÇİLMEZ VE DEVREDİLMEZ HAKLAR'dan yararlanabilmekti.

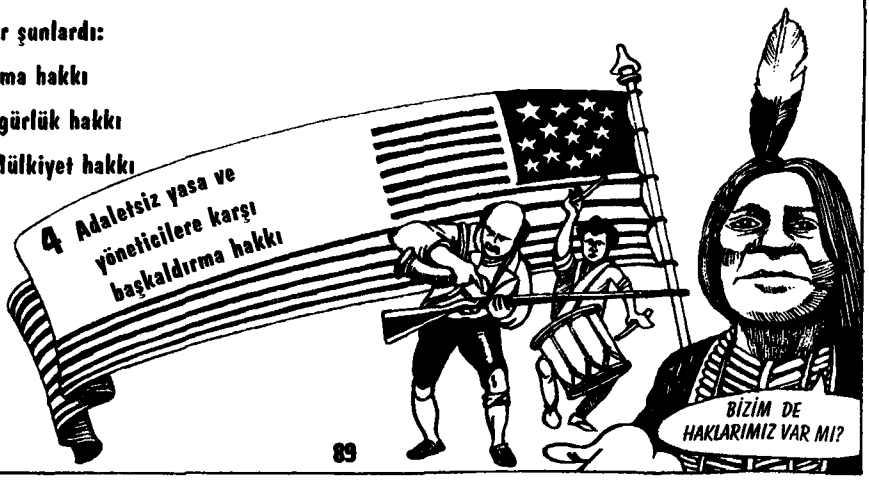
Bu haklar şunlardı:

1 Yaşama hakkı

2 Özgürlük hakkı

3 Mülkiyet hakkı

4 Adaletsiz yasa ve yöneticilere karşı başkaldırma hakkı

Locke'un demokratik hakları yoksulları ve kadınları kapsamıyordu...

Locke'un siyaset kuramının en radikal kısmı, devlet içinde DENETİMLERİN olmasını ve DENGELERİN gözetilmesini savunmasıydı. Krallardan ve parlamentolardan sözediyor ve bunlara sırasıyla "yürütme" ve "yasama" güçleri diyordu. Mutlak monarşi yerine, bu güçler arasında ayrım yapılması gerektiğini savunuyor ve yasamanın yürütmeden üstün olması gerektiğini söylüyordu. Parlamento halk tarafından değiştirilebilmeli ve yürütme gücü (Kral ya da Cumhurbaşkanı) parlamentoyu dinlemezse zorla görevinden uzaklaştırılabilmeliydi. Bu fikirler açıkça İngiliz İç Savaşında yaşananlardan kaynaklanmıştı. **"Güç,"** diyordu Locke, **"yalnızca haksız ve yasa dışı güce karşı kullanılmalıdır."** Gücün ne zaman haksız ve yasa dışı olduğuna karar vermek elbette zordur ve bu kararı genellikle güç vermiştir.

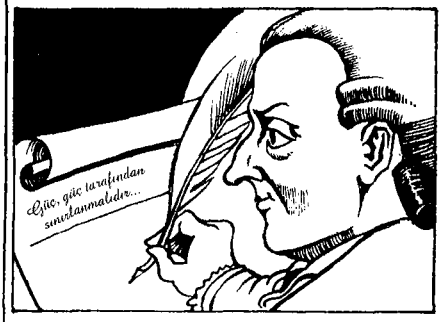
Locke'tan açıkça etkilenen Amerikan Devriminde de böyle oldu. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi (1776) ve Amerikan Anayasası, hem doğal hakları hem de yönetim güçlerinin ayrılığını cisimleştiren belgelerdi. Locke'un fikirlerini Amerikan Devrimine Fransız siyaset kuramcısı **Baron Montesquieu** ulaştırmış ve bu fikirlere yargı gücünün ayrılığını eklemişti. Amerikan Anayasasında, Başkan, Kongre ve Adliye, ayrı güçler olarak varlıklarını günümüzde de sürdürmektedirler. Burjuva İngilteresinde yaşanan liberal uzlaşmaları akla uygun bir düzen içinde sergileyen Locke, böylece, mutlak monarşilerin egemenliğindeki Avrupa'ya radikal bir maya çalmış oldu.

Akıl Çağı

İngiltere 1688'den sonra yatıştı. Berkeley ve Hume siyaset felsefesiyle pek ilgilenmediler. Newton'un biliminin ve Locke'un liberalizminin ünü, 18. yüzyılda Avrupa'nın bütün ilericilerinin gözlerini İngiltere'ye çevirmesine neden oldu. Akılcı, ilerici, liberal ve bilimsel fikirlerin yayıldığı 18. yüzyıla Aydınlanma Çağı (ya da kısaca **Aydınlanma**) adı verildi. Bu dönemde, hemen herkesin tek bir düşüncesi vardı: Her çeşit soruya doğru türden yanıtlar bir kez bulundu mu, insanlık yeni ve bilimsel bir çağa sıçrayabilecekti. Felsefenin bir tür doğal ruh bilimi haline geleceği; bilgiye ilişkin bütün karmaşık sorunlar dikkatle incelenince, bunların nesnel yanıtlarının kendiliğinden ortaya çıkacağı düşünülüyordu. Bu, umut dolu, soylu, coşku verici bir dönemdi. Ama birinin dediği gibi: "Şeyler parçalanır."

Fransa hâlâ iktidarını Tanrı'dan aldığını iddia eden bir monarşiyle yönetiliyordu. Eskimiş ve çürümüş yönetim sisteminden hemen herkes (ama özellikle aydınlar) nefret ediyordu. 18. Yüzyılda soylular iktidarı kendi ellerine almaya çalıştılar, orta sınıfsa 1789 Fransız Devriminin koşullarını hazırlayan radikal bir aydınlar tabakasına yataklık etti. Kilise ve devlet ilk bakışta güçlü gözükmekle birlikte, aydınlar mutlakiyetin çürümüşlüğü üstüne düşünüp yazmaktaydılar.

Voltaire (1694-1778)

Aydınlanma çağı düşünürlerinin çoğu gibi radikal, liberal ve Hıristiyanlığın güçlü bir eleştiricisiydi. 1726-9'da İngiltere'ye yerleşen Voltaire burada Locke'un felsefe ve politikasının başta gelen savunucularından biri oldu. İngiliz siyaset felsefesinin radikal liberal fikirlerini yaymakta çok etkili olan **İngiliz Ulusu Üstüne Mektuplar**'ı, "Eski Rejime fırlatılan ilk bomba" olarak değerlendirildi. Tek başına Fransa'yı aydınlatma işine girişti ve bunun için 70 cilde varan şiirler, oyunlar, tarihçeler, incelemeler ve romanlar yazdı, çeviriler yaptı. Felsefeye başlıca katkısı "doğal din" konusundaydı. Voltaire bununla, doğanın Tanrı'nın eseri olduğunu, insanın da basitçe Tanrı'nın değil doğanın ürünü olduğunu anlatmak istiyordu. Voltaire'in çabası, insanları katı Hıristiyan görüşlerinden kurtarmaktı. Her şeyden önce felsefenin yararlı olmasını, insanların davranışını değiştirmesini istiyordu. **Cahil Filozof** adlı yapıtında, "hiçbir filozof kendi yaşadığı sokağın törelerini bile etkilememiş olsaydı" felsefenin yararsız olacağını söyledi.
Katı Hıristiyanlığa karşı mücadelesinde Voltaire'in zihnini meşgul eden konulardan biri de doğa ve kötülük sorunuydu. Leibniz ve diğer "iyimserler' ile insanın doğuştan günahkâr olduğunu ileri süren Pascal gibi "kötümserler"e karşı, insanın akıl yoluyla erdeme ulaşabileceği bir orta yol bulmaya çalıştı. Yeni felsefe ile onun doğa anlayışı arasındaki ahlaki ikilemi açıkça ortaya koydu:

Baron Montesquieu (1689-1755)

Aydınlanma düşünürlerinin en önde gelenlerinden biriydi. Eleştirilerini **İran Mektupları** (1721) ve ünlü yapıtı **Yasaların Ruhu**'nda (1748) dile getirdi. Aristokrat tabakadan gelen Montesquieu, İngiltere'deki gibi anayasal bir monarşi kurulmasını ve soyluluğun sorumluluğunu bilerek ilerici bir politika benimsemesini istiyordu. Oysa yazdıkları, Fransa'da bunların her ikisinin de gerçekleşmesini olanaksız hale getiren bir hareket başlattı.
Yasaların Ruhu, siyaset tarihi ve felsefesi (özellikle Locke'unki) üstüne 14 yıllık bir araştırmanın ürünüydü. Montesquieu bu yapıtında, farklı türden yasaların altında yatan "doğa ve ilkeyi" bulmaya çalışıyordu. Yönetim biçimlerini "yaşam veren ilke"lerine göre sınıflara ayırmıştı. Ona göre,

Cumhuriyetin ilkesi erdem,
Monarşinin ilkesi onur,
Despotizmin ilkesi korkuydu.

Toplumun çeşitli yönleri ile yasaları arasındaki karşılıklı ilişkileri inceleyen Montesquieu böylece siyasi yapılarla toplum biçimleri arasındaki bağlantıların incelenmesini başlattı ve bu da günümüzün siyasi ve toplumsal bilimlerine yolaçtı.

1747 Lizbon Depremi

Ama Aydınlanmanın bununla pek sorunu olmayacaktı

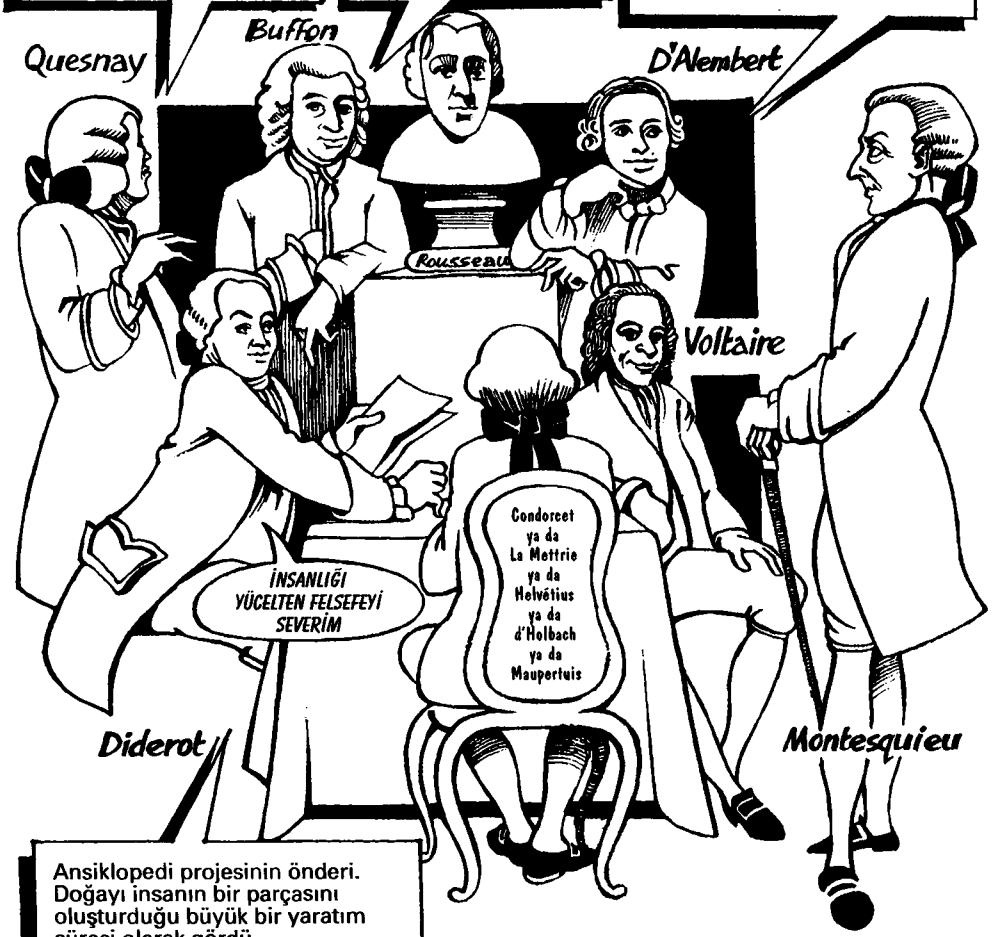
Aydınlanmanın Parlak Yıldızları

Fizyokratlar diye bilinen ekonomistlerin önderi. Materyalist. **Ekonomik Tablo** adlı yapıtında zenginliğin topraktan kaynaklandığını ve "bırakınız yapsınlar" ilkesinin herkesin iyiliğini en çok gözeten ilke olduğunu savundu.

Doğa bilimcisi. **Linnaeus**'un katı sınıflamasına karşı çıktı. Varlığın Büyük Zinciri'ni savundu: Ona göre doğa iç içe örülmüş bir ağ gibiydi.

Ampirik bilimci. Ansiklopedi'yi yayınlayanlardan. Bilime, ilerlemeye ve insanın mükemmelliğe erişebileceğine inanç temelinde bilgiyi laikleştirmeyi amaçladı:

"Alışılmış düşünce tarzını değiştirmek gerek"

Ansiklopedi projesinin önderi. Doğayı insanın bir parçasını oluşturduğu büyük bir yaratım süreci olarak gördü.

Kültürün göreceliğini ve değişimin gerekliliğini vurguladı.

Bohemyalı. Birkaç kez hapse girdi. *"Yeni bir dünya doğuyor"* görüşünün radikal temsilcisi.

Rameau'nun Yeğeni adlı yapıtında burjuva uzlaşmacılığına saldırdı.

AYDINLANMANIN BAZI ÖNEMLİ FİKİRLERİ

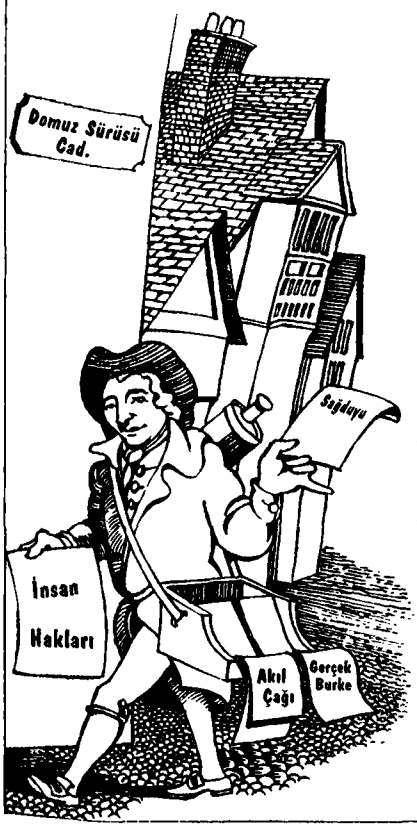
1. *İnsan doğuştan günahkâr değildir.*
2. *Yaşamın hedefi öteki dünya değil, yaşamın kendisidir.*
3. *Dünyada iyi yaşamanın temel koşulu, insanın zihnini cehaletten ve boş inançlardan kurtarmasıdır.*
4. *Cehaletten ve devletin keyfi müdahalelerinden kurtulmuş insan ilerlemeye ve mükemmelleşmeye muktedirdir.*
5. *Her şey birbiriyle bağlantılıdır ve büyük Tanrısal düzenin bir parçasını oluşturur.*

Locke ve Hume'den sonra İngiliz felsefesi durakladı ve Aydınlanma içinde görece küçük bir rol oynadı. Fransa entelektüel ve sonradan politik bir başkaldırıyla çalkalanırken İngiliz burjuvazisinin gözü ticaret, tarım ve zenginleşmeden başka birşey görmüyordu.

Edmund Burke
(1729-97)

18. yüzyıl filozofu dendiğinde akla gelen bütün özellikleri kendinde toplamıştı. Devlet adamı ve deneme yazarıydı. Önceleri liberal fikirleri destekledi ve Amerikan Devriminden yana oldu. Ama sonra Fransız Devriminin kitle demokrasisinden hoşlanmayarak ünlü **Fransız Devrimi Üstüne Düşünceler**'ini yazdı. Bu kitap, radikalizme karşı tutucuların başucu kitabı haline geldi. Fransa'daki "Yeni Düzen" taraftarlarının tehlikelerine ve despotik eğilimlerine dikkat çekerek bunları İngiltere'nin ılımlılığı ve liberalizmiyle karşılaştırdı. Bu tema o andan sonra İngiliz politikasında sık sık duyulmaya başladı. Burke ayrıca **Yücelik ve Güzellik Fikirlerimizin Kaynağı** adlı felsefi bir inceleme yazdı. Bu kitap, açık seçik oluşuyla değil, okuyucunun hayal gücünü harekete geçiren gizemli, kapalı uslamlamalarıyla dikkat çekti. Bunlar güzellikten çok felsefeyi ilgilendiren uslamlamalardı.

BİLGİ PİSLİĞE GÖMÜLECEK VE DOMUZ SÜRÜSÜNDEN FARKSIZ BİR KALABALIĞIN AYAKLARI ALTINDA ÇİĞNENECEK

Tom Paine
(1737-1809)

Burke'nin tutuculuğunun azimli bir muhalifiydi. **İnsan Hakları** adlı yapıtı, kendisinden öncekilerin tutuculuğuna şiddetli bir tepki, demokrasinin savunusu ve cumhuriyetçi ilkelerin bir bildirgesiydi. **Sağduyu**'yu yayınladığında büyük bir ün kazandı. Bu kitapta Amerika'nın bağımsızlığını ve hükümetlerin halka karşı sorumlu olmaları gerektiğini savundu. Hükümetlere ancak insanların yaşama, özgürlük ve mutluluk arayışı haklarını koruduğu sürece katlanılabilirdi. Bunu yapmayan hükümetler, gerektiğinde zor kullanılarak iş başından uzaklaştırılmalıydı. Paine Amerikan Devrimi için mücadele etti, devrimi desteklemek üzere broşürler yayınladı ve hem Bağımsızlık Bildirgesi'nin hem de İnsan Hakları Bildirgesi'nin yazılmasına yardımcı oldu. Fransız Devrimini açık ve mantıklı bir üslupla savunması Paine'i İngiltere'nin bazı kesimlerinde çok sevilen biri haline getirirken diğer kesimlerinde bunun tam tersi bir etki yaptı. **Akıl Çağı** adlı yapıtında Hıristiyanlığı eleştirdi, ama bu tanrıtanımazlık açısından değil "doğal din" (ya da Deizm) açısından yapılmış bir eleştiriydi. Düşündüğü gibi davranan pratik bir filozof olan Paine, bu özelliğiyle dünyayı etkiledi.

Adı tarihte de felsefede de nadiren anılan

Mary Wollstonecraft (1759-1797)

zamanının -gericiler şöyle dursun- aydınlanmış entelektüellerinin bile duymak istemeyeceği şeyler söylüyordu. **Kadın Haklarının Savunusu** adlı yapıtı, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni ve Paine'in **İnsan Hakları**'nı yankılayan bir feminist bildirge olarak görülebilir. Wollstonecraft'ın yaptığı, liberalizmin "Vazgeçilmez ve Devredilmez İnsan Hakları" öğretisini alıp kadınlara uygulamaktı. "Zihnin cinsiyeti yoktur," diyordu -dolayısıyla haklar cinsiyete göre belirlenemezdi. Bu, diğer filozof ve eleştiricilerin çoğu zaman ihmal ettiği, liberal fikirlerin önemli ve radikal bir genişlemesiydi.

Wollstonecraft'a yazdıkları dolayısıyla gösterilen tepkiler çok şiddetliydi. Kimisi ona "felsefe yapan yılan", kimisi "eteklikli sırtlan", kimisi de "Cumhuriyetçi Fransa'nın dinsiz Amazonlarından biri" dedi. Anlaşılan, bilgelik sevgisinin ve gerçek arayışının hâlâ sınırları vardı.

Wollstonecraft kadınların kişisel ve ekonomik bakımdan tam bağımsızlığını savundu. Rousseau da dahil olmak üzere diğer filozofların ortaya koyduğu kadın imgesine karşı çıktı.

Mary Fransa'ya da gitti ve Fransız Devriminin getirdiği sivil ve dinsel özgürlükleri konu alan **İnsan Haklarının Bir Savunusu**'nu yazdı. 38 yaşında doğum yaparken öldü.

İngiliz burjuvazisinin ve onun ekonomik gelişme sayesinde kazandığı yeni kurulmuş iktidarının sarsılmaz destekçisi:

Adam Smith (1723-1790)

Glasgow'da ahlak felsefesi okudu. Çoğu zaman İngiliz Aydınlanmasıyla bir tutulan İskoç Aydınlanmasının bir parçasıydı. **Ahlaki Duyguların Kuramı** adlı kitabı pek dikkat çekmediyse de **Ulusların Zenginliği** adlı yapıtının yankıları çok büyük oldu. Hume bu kitabı ölüm döşeğinde okumuş ve önemini hemen farketmişti. Toplumda bireyselcilik fikrinin klasik savunucusu olan Smith bu fikre ekonomik bir anlam kazandırdı. Ona göre toplum, ahlakın piyasadan kaynaklandığı ticari bir işletmeydi. "Ekonomik serbestlik, açık ve basit doğal özgürlük sistemidir," diyordu. Ekonomide insanları serbest bırakmanın bilinçli sonucu bencilce bir birikim olsa da, bunun bilinçsiz sonucunun herkes için daha büyük bir refah olacağını savundu. Ahlaklı olmaya giden yolun açgözlü olmaktan geçmesi fikri elbette burjuvazinin hoşuna gitti. Smith'in düşüncelerinin özellikle iş dünyasında hâlâ popüler olmasının nedeni de budur.

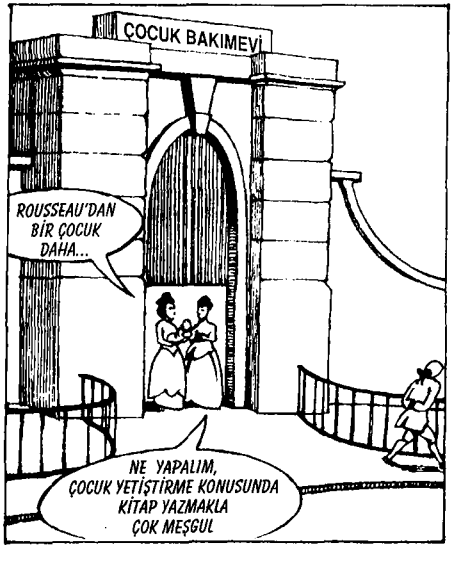
18. Yüzyılın sonu ve 19. yüzyıl boyunca bütün Avrupa'da hızla yayılan "Romantik" duyarlılığın yaratıcısı:

Jean-Jacques Rousseau
(1712 - 78)

Önce Ansiklopedi'yi yayınlayan gruba katıldı, ama sonra teolojik ve politik yaklaşımın temelinin akıldan çok duygu olduğunu savunarak bu gruptan ayrıldı.
Bu, Aydınlanmanın entelektüalist ve determinist yaklaşımının altını oyan devrimci bir görüştü.
Rousseau kişi olarak birçok bakımdan kendi görüşlerine benziyordu: Orijinal, güç, parlak ve bazen bütünüyle yanlış. Aynı zamanda huysuz, tutkulu, şairane ve zaman zaman paranoid biriydi. Ama kimi filozofların aksine, hiçbir zaman donuk ve can sıkıcı olmadı...

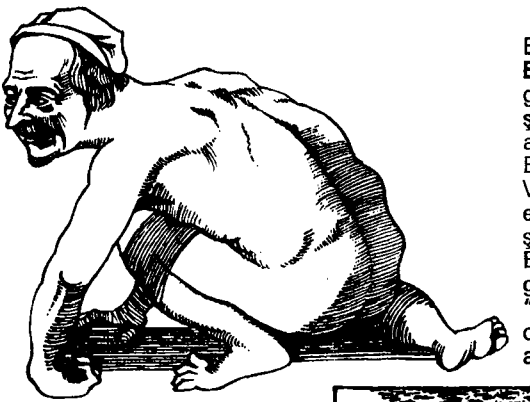
Kalvinist Cenevre'de kendi halinde bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Rousseau onaltı yaşında evden kaçıp Katolik oldu. Avrupa'yı yürüyerek dolaştı, Madame de Vercelli'ye uşaklık yaptı, Madame de Warens'le birlikte yaşadı, bir süre İskoç Jacobite'i (Stuart hanedanının destekçisi) gibi davrandı ve 1743'te Fransa'nın Venedik Büyükelçisinin sekreteri oldu. 1745'te Paris'te bir otelde hizmetçilik yapan Thérèse de Vasseur'la tanıştı ve ölünceye kadar onunla birlikte yaşadı. Thérèse ne okumuş, ne güzel, ne sadık ne de her zaman ayık biriydi. Rousseau'nun ondan beş çocuğu oldu ve bu çocukların hepsini de bakımevine terketti. Bu olağandışı davranış hiç de romantik değildi, ama Rousseau, **İtiraflar** adını verdiği otobiyografisinde bol bol sergilediği gibi, çelişkiler içinde yaşamaya alışık biriydi. İtiraflar'da Rousseau kendini yabancılaşmış, gerçek doğasından uzaklaşmış "modern insan"ın örneği olarak sunuyordu.

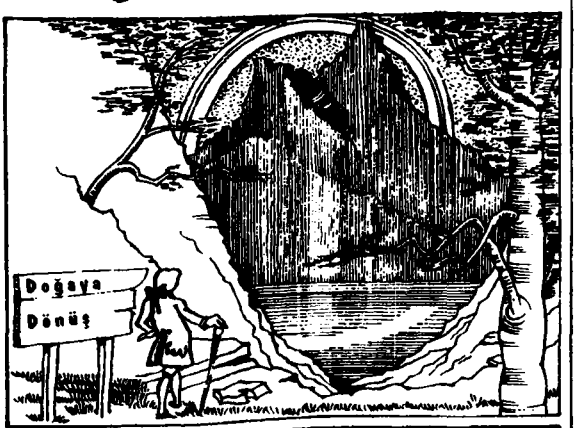
Rousseau'nun kamuoyunda başarı kazanan ilk yapıtı, **Sanatlar ve Bilimler Üstüne Söylev** adlı denemesi oldu. Burada Rousseau sanat ve bilimin insanlığı alçalttığını, bilimle erdemin birbiriyle bağdaşmadığını ve uygarlığın gelişmesinden önce törelerin "kabasaba ama doğal" olduğunu söylüyordu. Aydınlanma filozofları, kendi uslamlamalarının tam tersini ileri süren bu görüşlerden hiç hoşlanmadılar. Özellikle Voltaire'in tutumu düşmancaydı. Rousseau **Emile**'de özgürlükçü bir eğitim yönteminin ana hatlarını çizdi. Bu yöntemin hedefi, çocuğu "doğasını bozmadan" yetiştirmekti.

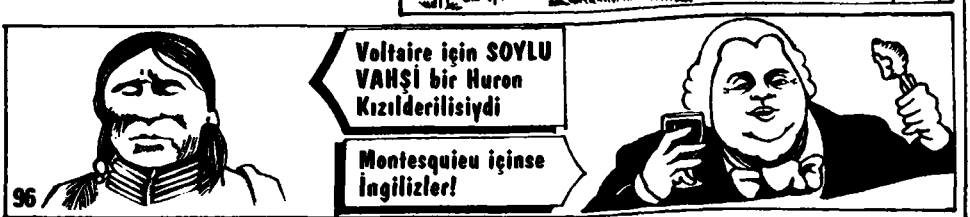

Bu ilk denemesindeki fikirleri **Eşitsizlik üstüne Söylev**'de geliştirdi. Buradaki temel düşüncesi şuydu: "İnsan doğal olarak iyidir, ancak kurumlar onu kötü yapar." Bu fikri izleyen Rousseau, SOYLU VAHŞİ adını verdiği insanı, yani eğitim ve toplum gibi rezilce şeylerle bozulmamış insanı yüceltti. Bu denemesini Voltaire'e gönderdiğinde ondan şu yanıtı aldı: "İnsan sizin kitabınızı okuyunca dört ayağının üstünde yürümeyi arzuluyor."

Aslında Rousseau'nun söylediği şey, ilkel insanın kendi kendisiyle organik bir bütünlük içinde, uyum içinde yaşıyor gibi göründüğü, modern insanınsa kendi kendisinden kopmuş olduğuydu. Ama çoğu kişi onun "İlkeller gibi davranın" dediğini sandı. Din konusundaki görüşü, yani duygu, heyecan ve dehşetin Tanrı'nın bir tür kanıtı olduğu fikri de birçok kişiyi etkiledi –o kadar ki, insan bunun Rousseau'nun rüyası olduğunu unutabilir. Kalbi aklın, şiiri bilimin önüne koymak ve duyguyu, heyecanı, hayal gücünü vurgulamak Romantizmin temel özelliğiydi.

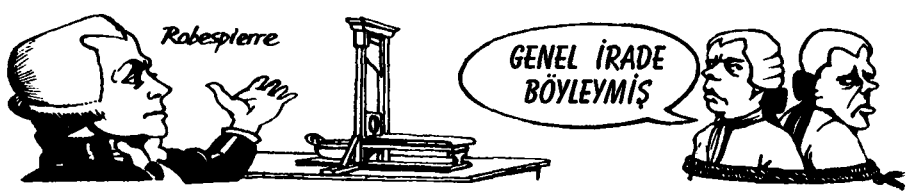
Rousseau'nun siyaset kuramı da çok önemliydi ve bu önem Fransız Devrimi üzerindeki etkisiyle sınırlı değildi. **Toplumsal Sözleşme** adlı yapıtında demokrasinin herkesi kapsayacak şekilde genişletilmesini istiyor ve temsili demokrasiden çok "doğrudan demokrasi"yi savunuyordu.

"İnsan özgür doğar ama her yerde zincire vurulmuştur"

Rousseau gene ilkel insanın toplumsal sözleşme yoluyla toplum içinde hapsedildiğini söylüyordu. Amacı bu çelişkiyi çözmekti.

Rousseau'ya göre insan hukuk içinde özgür olmaya zorlanabilirdi. Genel irade yalnızca ortak çıkarı, yani özgürlük ve eşitliği gözönünde tutardı. **"Hükümdar"** eylem halindeki genel iradeyi ifade ettiğinden, tanımı gereği her zaman haklı olmalıydı.
Gerçekleşmesini Fransız Devriminde bulan uyanış düşüncesine ifade kazandıran Rousseau'nun siyaset kuramı, Aydınlanma içinde önemli bir dönüm noktasıydı. Onun ilkelciliğini benimseyen aristokrasi kır yaşamına çekilerek "doğaya dönüş" oyunu oynamaya başladı, bu da onları sıradan Fransızlardan daha da uzaklaştırdı. Burjuvazi ise aristokrasiyi taklit ediyordu.
Rousseau'nun katılımcı demokrasi fikrini yaşatan, halk yığınları oldu.
Toplumsal Sözleşme, Fransız Devriminin birçok önderinin, özellikle de Jakobenlerin kutsal kitabı haline geldi.

Devrimin kanlı olayları yüzünden kimileri hâlâ Rousseau'yu suçlu görür. Oysa onun fikirleri bundan çok daha karmaşıktı. Asıl olarak, Goethe ve Lessing de dahil bütün Romantikleri etkileyen "doğanın yitirilişi" duygusunu ifade etti.

Alman Aydınlanması

Aydınlanmanın ilerici fikirleri, birçok bakımdan, yeni ortaya çıkmış burjuvazinin ekonomik ve politik başarısıyla ilişkiliydi. Dolayısıyla, feodalizmi sürdüren Alman prensliklerinin ne güçlü bir ortak sınıf ne de İngiltere ve Fransa'dakiyle karşılaştırılabilecek radikal düşünceler ortaya çıkarabilmesinde şaşılacak birşey yoktu. Ama Almanya'da felsefe ölmemiş, yalnızca daha içe dönük biçimler almıştı.

Christian Wolff

(1659-1754)

Felsefe profesörü ve Leibniz'in izleyicisiydi. Alman felsefesine dilini kazandıran sistematik bir yaklaşımla, uzun süre ayakta kalan yöntemler ve bir program ortaya koydu. Yazdığı kitaplar içinde en önemlisi, Leibniz'in **Philosophia Prima Sive Ontologia**'sını konu alıyordu. Ampirizmi reddederek felsefenin işinin deneyimi değil kavram ve özleri betimlemek olduğunu savundu. Onun için "mükemmel bir çözümleyici" diyecek olan Kant gibi, Aydınlanma düşüncesinin doğalcılığıyla rasyonalizmi uzlaştırmaya çalıştığı söylenebilir. Almanya gibi, soyluluğun hâlâ başı çektiği, ekonomik ve toplumsal bakımdan geri bir ulus içinde aydınların çok küçük bir rol oynadığı düşünülecek olursa, böyle içe dönük felsefi fikirlerin gelişmesine şaşmamak gerekir. O dönemde Almanya'da düşünce ile toplumsal gerçeklik arasında, idealleştirilen geçmişle kasvetli şimdi arasında keskin bir karşıtlık yaşanıyordu. Romantizmin kökleri bu çelişkiler içinde yatmaktaydı. Duygulara ve hayal gücüne öncelik veren, hem rasyonalizme hem de ampirizme karşı olan Romantik düşünce, insanın felsefe yoluyla olduğu kadar sanat ve edebiyat yoluyla da kendi kendisini tanımaya çalışmasını savunuyordu. Ne var ki Aydınlanma düşüncesine romantik tepki Aydınlanmanın kimi yönlerini de içinde taşıdı ve bunları kendine özgü yönlerde geliştirdi.

Gotthold Lessing

(1729-81)

Tarihçi, oyun yazarı ve teolog olan Lessing bu çelişkili öğeleri başarıyla kaynaştırmıştı. İngiliz ve Fransız özgür düşünürlerinin hamurundan olmakla birlikte, Locke ve Newton'un akılcı düşüncelerinin gerçekliğin hakiki özüne ulaşamayacağını söylüyordu. **Laöcoon** adlı yapıtında, duyguların serbestçe ifade edildiği bir sanat görüşünü savundu. Alman halkını aydınlatmak amacıyla kurduğu bir tiyatroda bu görüşünü yaşama geçirmeye çalıştı. Soylu tabakasına saldıran ve onların Fransız adetlerine öykünmesiyle alay eden radikal orta sınıf oyunları yazmak istiyordu. Ne var ki trajedileri daha çok melodramı andırmaktaydı. Lessing'in tarih alanındaki görüşleri de önemliydi. Dini eleştirirken ortaya koyduğu fikirler **Hegel**'in din felsefesinin temelini oluşturdu. Evrimci bir din anlayışına sahip olan Lessing, insanlık gelişip olgunlaştıkça, dinin gerekli olduğu aşamanın geride kalacağına inanıyordu.

Herder (1774-1803)

Alman düşüncesinin karışık dürtülerini yansıtan düşünürlerden biriydi. İlerleme fikrini savundu, ama bunu ancak mistik, romantik bir ulus fikri çerçevesinde ifade edebildi. Almanya'nın toplumsal ve politik koşulları reformu engellediği için kültürel ve ruhsal bir uyanışın gerekli olduğunu savundu. Ulusu siyasi bir gerçeklik olarak değil, ortak kültürel mirasa sahip bir "Volk" olarak görüyordu. Kültürü doğal bir özellik gibi düşünüyor ve ulusun kendisini dönüşüm aracılığıyla, yani doğal bir yolla ifade edeceğini söylüyordu. Bu romantik fikirler faşizm döneminde çok daha çirkin bir biçimde yeniden ortaya çıkacaktı. Herder görüşlerini **İnsanlık Tarihinin Felsefesi** adlı yapıtında ortaya koydu.

J.W. von Goethe (1749-1832)

Gençliğinde **Sturm und Drang** (Fırtına ve Basınç) hareketinin anarşik romantizmini harekete geçirenlerden biriydi. Ama altmış yılda yazdığı, sanayi devriminin ruhsal ve maddi altüst oluşları içinde bitirdiği büyük şiiri **Faust**, romantik tepkinin çok ötesine geçiyordu. Goethe'nin bu yapıtında Doktor Faust en sonunda ruhunu Şeytana para, ün ya da aşk için değil, doğayı kontrol etme hakkı için, kitlesel ve örgütlü emek yoluyla Ortaçağ dünyasını değiştirebilmek için satmaktaydı.
Doktor Faust, modern girişimcinin ilk örneği oldu.

AKIL ÇAĞINA KISA BİR BAKIŞ

Eski Ortaçağ dünyası

1646

1688
Büyük Devrim

İngiltere | Fransa | Almanya

LOCKE
Ampirizm
liberalizm
Bilim yoluyla gelişme
NEWTON

LEIBNIZ
İyimserlik

Aydınlanma Filozofları

Materyalist/mekanist bilim ve Tanrı'nın lütufkârlığına inanç temelinde radikal burjuva iyimserliği

Din adamlarına şiddetli tepki. Doğal dinin ya da Deizmin savunulması

"Bırakınız yapsınlar" ekonomisi

Tarih, jeoloji, zooloji ve antropoloji araştırmalarının başlaması

Aklın ve akılcılığın taçlandırılması

Entelektüel kültürle bir tutulan erdem

DE SADE'DAN NE HABER? YA BENİM SİNİZMİM?

Voltaire

BERKELEY

1750
Ansiklopedi'nin ilk ciltleri

HUME
Kuşkuculuk

ROUSSEAU
Romantik tepki
Genel İrade
İçe dönük fikirlerin gelişmesi

WOLFF

LESSING
GOETHE

1776
Amerika'nın bağımsızlığını kazanması

PAINE
WOLLSTONECRAFT
Haklar

KANT
Ampirizm ile rasyonalizmin sistematik sentezi

Bireysel vicdana dayanan etik

1789
Fransız Devrimi

HERDER
Ulusçuluk

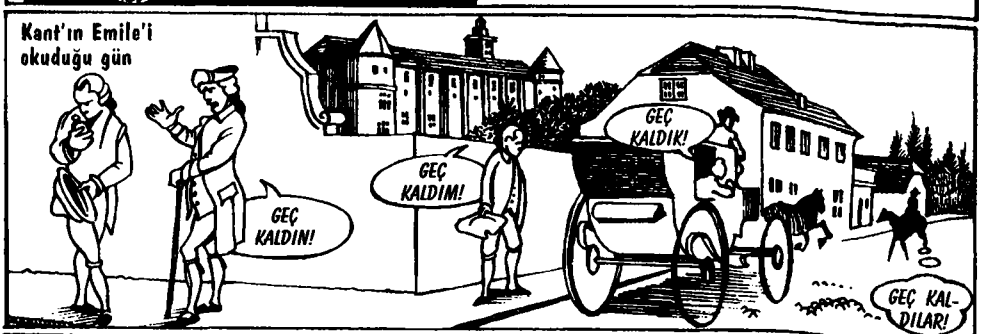
SANAYİ KAPİTALİZMİ

Ampirizmi Hume'ün terkettiği masanın altında, rasyonalizmi de Leibniz'in monadlarıyla pencerenin dışında bırakmıştık. Sonra Aydınlanma her şeyi sınıflandırdığını düşündü, ama Rousseau ve romantik tepki aklı tekrar kargaşa içine soktu. İşte tam bu anda muhteşem senteziyle çıkıp gelen Immanuel Kant felsefeye yeni bir yön ve bütünüyle yeni bir tarz getirdi. Ne var ki zamanında bunu kimse anlamadı.
(Tanrı bir gün şöyle dedi: "Eğer Kant'ı yaratmamış olsaydım, birinin onu icat etmesi gerekecekti.")

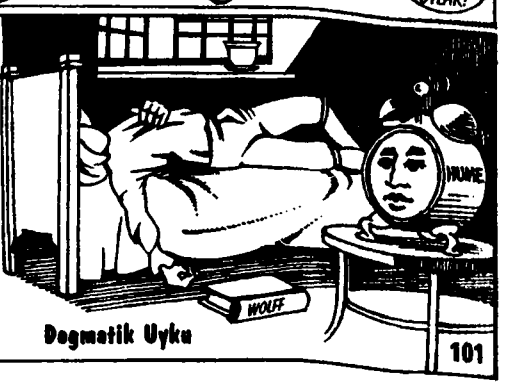
Immanuel Kant (1724 - 1804)

Kant 1724'te Königsberg'de doğdu, bütün yaşamını orada geçirdi, orada profesör oldu ve gene orada öldü.
Gündelik yaşamında inanılmaz ölçüde düzenli biri olduğu gibi, yazılar ve kitaplar üretme konusunda da düzenliydi. Königsbergliler saatlerini onun günlük yürüyüşüne çıktığı zamana göre ayarlarlardı. Ne var ki yazıları 1770-81 arasında kesintiye uğradı: Bu onbir yıl boyunca hiçbir şey yayınlamadı. Bunun nedeni herhalde bütün zamanını büyük yapıtı **Saf Aklın Eleştirisi**'ni ("modern filozofların en büyüğü" sayılmasına neden olan kitabı) düşünmekle geçirmesiydi. Rousseau'nun aksine, Kant'ın yaşamında ilginç denebilecek hiçbir şey olmadı. Evlenmedi bile. Ciddi bir hastalığa yakalanmadı, hatta evinde hayvan beslemedi. Bilindiği kadarıyla, alışkanlıklarını tek bir kez savsakladı: Rousseau'nun *Emile*'ini ilk okuduğu zaman. Birkaç gün boyunca eve kapanıp kitabı tekrar tekrar okudu. O birkaç gün Königsbergliler hiçbir işlerini zamanında yapamadılar...

Kant felsefede önce Leibniz'in Wolff'çu yorumundan etkilendi. Bu, Alman üniversitelerinde hüküm süren, oldukça sistematik bir rasyonalizmdi. Hume'ü okumak onu dogmatik uykusundan uyandırdı –artık hiçbir zaman eski Kant olmayacaktı. İlk yapıtları bilimsel ve doğalcıydı: *Ateş Üstüne Deneme, Depremler ve Rüzgârlar Üstüne, Doğanın ve Gökler Kuramının Genel Tarihi*, vb. Onbir yıllık sessizliğin ardından üç büyük eleştiri geldi: *Saf Aklın Eleştirisi, Pratik Aklın Eleştirisi* ve 1790'da *Yargı Gücünün Eleştirisi.*

Dogmatik Uyku

Eleştiri öncesi döneminde (1781'e kadar) Kant birçok konuda yazdı: Leibniz, Tanrı, güzel ve yüce, uzay ve özellikle metafizik. Bu dönemde gitgide Wolff'un görüşlerinden koparak Aydınlanmanın fikirlerinden, ampirizmden ve –en önemlisi– Newton'un biliminden etkilendi. Rasyonalizmin varlığı göstermekteki yetersizliğinden (oysa Descartes gösterdiğini düşünmüştü), ampirizmin de deneyimin nasıl bilgi haline geldiğini göstermekteki yetersizliğinden rahatsızlık duyuyordu. Felsefe için sağlam bir temel yok gibi gözüküyordu ve o bu temeli kurmak istiyordu.

Sonraki yapıtlarında bu sorunu daha açık bir şekilde ifade etti:
Metafizik, bir bilim olarak var olabilir mi?
Metafizik, anımsayacağınız gibi, dünyayı bütünlüğü içinde anlama, bilimin ve tek tek olgularının ötesine geçerek açıklamalar getirme çabasıydı. Hume gibi birçok kişi metafiziğin olanaksız olduğunu söylemekteydi.
Başka bir şekilde ifade edersek, Kant bilimin muhteşem şeyler yaptığını düşünüyor ama bu onu felsefe konusunda gerçek sorunlarla yüzyüze bırakıyordu: felsefe, metafizik ve ampirizm gibi ölü sonuçlar vermekten başka birşey yapmıyor gibi gözüküyordu –elinde sağlam kanıt denebilecek hiçbir şey yoktu.

Kant'ın anlatmak istediği şuydu: Bilimcilerin şeyleri nasıl bildikleri sorunu, metafizikçilerin özgürlük ve ahlak gibi soyut fikirlerle ilgili şeyleri nasıl bildikleri sorununa çok benziyordu. Bilimde de metafizikte de verilerle işe başlanıyor, bu veriler işlenerek bir yargıya varılıyordu –süreç her ikisinde de neredeyse aynıydı.

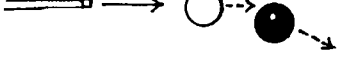

Böylece Kant SAF AKLIN ELEŞTİRİSİ'nde düşüncenin gerçek kapasitesini araştırmaya başladı

Ama önce, en yetkili kişinin ağzından, felsefi bir sağlık uyarısı yapmamız gerekiyor:

Şimdi de birkaç teknik terim görelim:
Kant, ANALİTİK ve SENTETİK önermeler arasındaki klasik ayrımı kullandı. Analitik önermelerin yaptığı tek şey, sözcüklere açıklık kazandırmaktır –örneğin, "Bilardo topları yuvarlaktır." Sentetik önermelerse bunun ötesine gider –örneğin,

"Beyaz bilardo topuna şekildeki gibi vurulursa, siyah top okun gösterdiği yöne gider."

Kant'ın kullandığı iki terim daha:
A priori bilgi –deneyimden bağımsız olarak, yalnızca aklın kendisinden gelir.
A posteriori bilgi –deneyimden gelir.

AMPİRİZM

Bütün bilgi deneyimden gelir

Doğuştan sahip olduğumuz hiçbir fikir yoktur

Deneysel yasaların mantıksal zorunluluğunu kanıtlamakta sorunları var

Sentetik önermeler

Sonsal bilgi

RASYONALİZM

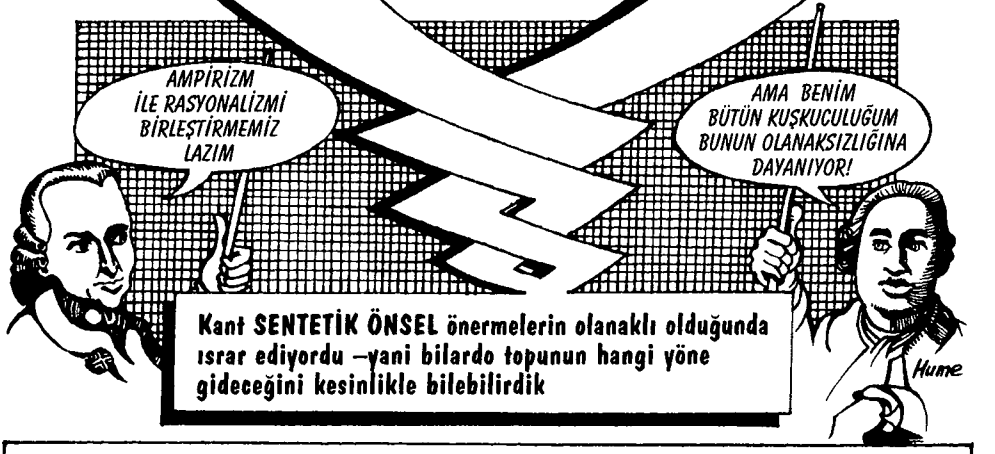
Bilgi akılcı tümdengelimden gelir

Doğuştan sahip olduğumuz fikirler bilginin güvenilebilecek tek temelidir

Mantıksal kesinliği gerçeklikle ilişkilendirmekte sorunları var

Analitik önermeler

Önsel bilgi

Kant SENTETİK ÖNSEL önermelerin olanaklı olduğunda ısrar ediyordu –yani bilardo topunun hangi yöne gideceğini kesinlikle bilebilirdik

Kant'a göre bilgi, deneyimle kavramların bir sentezinin sonucuydu: Duyularımız olmasaydı nesneleri farkedemezdik –ama öte yandan, anlayış gücümüz olmasaydı, bu sefer de onları kavrayamazdık.
Bilgi edinme süreci algılamayı, hayal gücünü ve anlayış gücünü gerektiren birleşik bir süreçti: Duyarlılık ve anlayış, karşılıklı ilişki içindeydi.

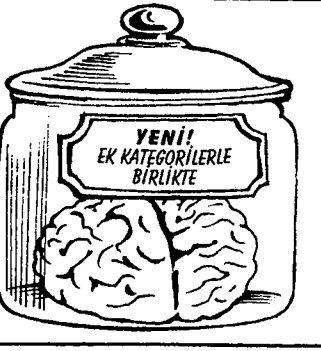

Kant, açıklamalarının devamında bu sürecin ayrıntılarını anlatıyordu:

ZAMAN ve UZAM herkeste önsel ve saf sezgiler olarak bulunmaktaydı. Bunlar mutlaktı –duyu izlenimlerinden bağımsız ve onlardan önceydiler.

İkinci olarak, gerçekliği kavrama tarzımızın yapısını oluşturan DÜŞÜNCE KATEGORİLERİ vardı.

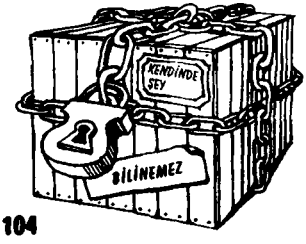
Bunlar, dünyaya anlam verebilmemizi sağlayan bir tür temel kavramsal aygıt konumundaydılar.

BİLGİNİN SINIRLARI

Hume'ün bilardo toplarından sonra, şimdi de Berkeley'in taş parçasına dönelim. Taşın var olup olmaması konusunda Kant'ın hiçbir sorunu yoktu: "Kendi varlığımın bilincinde olmam, nesnelerin benim dışımdaki uzamda var olduğunu kanıtlar." Ama Kant bilgiye bazı sınırlar koyuyordu. **Görünüş (fenomenler** dünyası) ile **Gerçeklik (Nesneler** dünyası) arasında ayrım yapmaktaydı. ***Ding an sich (kendinde şey)*** dediği, taşın gizemli özünün bilinemeyeceğini söyledi.
Fenomenler dünyasının ötesine geçmeye, kavramları ampirik uygulamalarının koyduğu sınırların ötesine uygulamaya çalışmak, kaçınılmaz olarak paradokslara, safsatalara ve çelişkilere yolaçardı.

Ruh, ölümsüzlük, Tanrı, özgür irade gibi konularda klasik metafizik akıl yürütmelerin hepsinin de aklın *sınırlarının dışına* çıktığını söylüyordu. Aklın dünyayı bilme işindeki doğru kullanımı ancak pratik alanında olabilirdi.

İKİ ŞEY ZİHNİMİ HER ZAMAN YENİ VE GİDEREK ARTAN BİR TAKDİR VE KORKUYLA DOLDURUYOR: ÜSTÜMDEKİ YILDIZLI GÖKLER VE İÇİMDEKİ AHLAK YASASI

Bilginin temelleri sorununu çözdüğünü düşünen Kant bundan sonra **Pratik Aklın Eleştirisi** ve **Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi**'nde aklın etikteki rolünü ortaya koydu.

Kant bu öncüle KOŞULSUZ BUYRUK *adını verdi:*

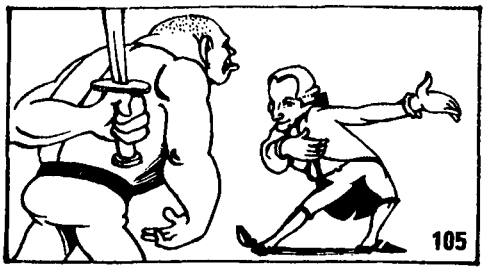
DAVRANIŞININ İLKESİ SENİN İRADENLE GENEL BİR YASA HALİNE GELECEKMİŞ GİBİ DAVRAN

Kant'a göre bu, bütün insanları bağlayan evrensel bir ilkeydi. Özel olarak, insanın kendi çıkarı için yaptığı birşeyin erdemli olamayacağını düşünüyordu. Yalnızca ussal ahlak yasasına uyan eylemler –ki bunlar aynı zamanda görevdi– erdemli olabilirdi. Kant'a göre KOŞULSUZ BUYRUK sarsılmaz bir yasaydı. Bu görüşler etik alanında büyük bir değişikliğe işaret ediyordu: Kant iyi ve kötü eylemlerin bir listesini vermiyor, yalnızca her zaman uymamız gereken içsel ve ussal bir ilke ortaya koyuyordu.

Kant'ın rasyonalizmi onu yalan söylemenin hiçbir zaman doğru olamayacağı sonucuna götürdü –bir dostumuzu öldürmek isteyen birine bile:

> **"Evimize sığınmış bir dostumuzun peşindeki katil bize onun nerede olduğunu sorduğunda yalan söylersek, suç işlemiş oluruz."**

Bu, mantık açısından sağlam ve felsefe açısından tutarlı olabilir ama, sağduyu açısından çok aptalca gözüküyor.

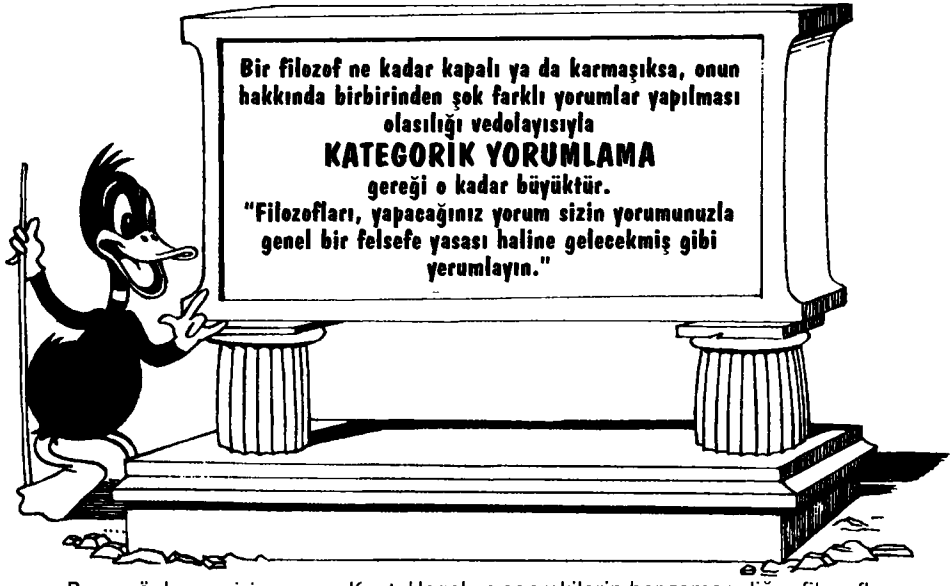
Kant üçüncü "Eleştiri"sinde, etik kuramına paralel bir şekilde, estetik yargı için nesnel bir temel ortaya koymaya çalıştı.

Tabii bu alanda da katı bir formülle ortaya çıktı. Düşüncesinin ahlak alanında nesnel ve evrensel geçerliliği olan fikirler ürettiğine emindi, ama estetik konusunda biraz daha öznel olması gerektiğini hissediyordu. Söylediği, aşağı yukarı şuydu: Estetik yargılar nesnel olarak geçerli **olmamakla** birlikte, sanki öyleymişler gibi düşünmemiz gerekir.

Buna açıklık kazandırmak için, sanatta aradığı şeyi betimlemek üzere, "amaçsız amaçlılık" deyişini kullandı. Ayrıca, estetik yargıyı daha büyük bir amaç için araç olarak görüyordu: Sanat ve doğada, bir tür esinle muhteşem akla götüren amaçlılığın tanınması.

Bu fikirler daha sonraki estetik tartışmalarında çok etkili oldu.

İŞTE SİZE FELSEFENİN YAZIYA GEÇİRİLMEMİŞ YASALARINDAN BİRİ:

Bunu söylememizin amacı, Kant, Hegel ve sonrakilerin her zaman diğer filozoflarca tartışma konusu yapıldığı gerçeğine dikkat çekmek. Ama bir filozof konusunda farklı fikirde olabilmek için, önce onun ne kastettiği konusunda aynı fikirde olmak gerekir. Kant'ın başına sık sık bunun tam tersi gelmiştir –ama bu başka bir hikâye.

ALMAN İDEALİZMİ

Almanya'da Kant'ın ölümünden sonra gelişen idealizm okulu onun yapıtlarını kendine göre yorumlayarak spekülatif bir metafizik oluşturdu. Oysa Kant bu olanağı reddetmiş gibiydi.

Johann Gottlieb Fichte (1762-1814)

Fichte'ye göre Kant felsefesinin özü, öznenin (ya da "BEN"in) temel araştırma konusu olmasıydı. Kant'ın "pratik bilgi" fikrinin bu yorumu açıkça Kant'tan uzaklaşıyordu.

Fichte'nin vardığı sonuç, "kendinde şey"in var olmadığı, dünyanın "mutlak ben" yani bir tür dev özne olduğuydu. Bu görüş daha sonra Hegel ve Alman ulusalcıları tarafından benimsendi.

Friedrich von Schelling
(1775 - 1854)

Alman romantikleriyle sık sıkıya bağlantılıydı. Sanatın önemi konusundaki uzun açıklamalarını Kant'ın eleştirel felsefesiyle birleştirdi. **Aşkın İdealizmin Sistemi** adlı yapıtında Fichte'yi izlemişti ama sonra ondan bıktı.

Friedrich von Schiller
(1759 - 1805)

Kant'ın sanat konusundaki fikirlerini geliştirdi. Sanatın "tarafsız bir etkinlik" olduğunu ve hem kamusal hem de özel yaşamın merkezinde yeraldığını savundu. Schiller'in fikirleri, sanatı vazgeçilmez gören yaygın romantik tutumun bir parçasını oluşturmaktaydı.

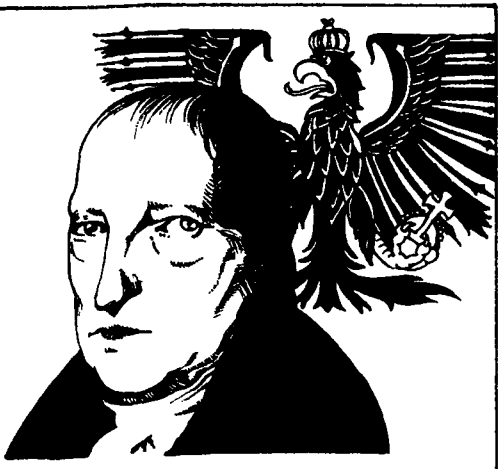
Anne-Louise Germaine Necker, Baronne de Staël-Holstein, ya da

Madame de Staël
(1766 - 1817)

Alman değildi ama ünlü **De L'Allemagne** kitabıyla Kant ve başka Alman filozoflarını Fransızlara tanıttı. Onun kaleminden okudukları Kant, Fichte, Schelling ve Schlegel, hâlâ Locke ve Aydınlanmanın etkisinde olan Fransızlara Tanrısal bir esin gibi geldi.
Toplumsal Kurumlarla Bağlantısı İçinde Edebiyat adlı diğer yapıtı, din, hukuk, ahlak ve edebiyat arasındaki ilişkileri ele alıyordu. Bu kitap, günümüzde edebiyat sosyolojisi diye bilinen şeyin başlangıcını oluşturdu.

G.W.F. Hegel
(1770-1831)

Alman idealistlerinin en büyüğü, en güç anlaşılanı ve tarihle felsefenin bütününü anlamış olma konusunda herhalde en iddialısıydı.
Yaşamının büyük kısmını üniversitede felsefe dersleri vererek geçirdi ve –Kant gibi– bunun dışında hemen hemen hiçbir şey yapmadı.
Yaşlılığında Prusya'nın bir tür yarı resmi filozofu oldu ve Prusya devletinin en yüksek politik örgütlenme biçimi olduğunu söyledi.

Hegel gençliğinde mistik denebilecek görüşlere sahipti. Bazı eleştirmenler onun bu eğilimini sonuna kadar sürdürdüğünü söyler. Birçok yapıtı içinde en önemlileri **Zihnin Fenomenolajisi, Mantık Bilimi** ve **Hukuk Felsefesi**'ydi.
Bunlardan ilk ikisi herhalde dünyanın en anlaşılmaz felsefe kitaplarıydı. Bu yüzden de hakkında en fazla yorum yapılmış kitaplar oldular.
Hegel'in üç büyük hareketten etkilendiği, mantığının üçlü bir yapısı olduğu ve sisteminin üç yönünün bulunduğu söylenebilir:

ETKİLER	Kant ve Kant sonrası idealizm	Hıristiyanlık	Alman Romantizmi
MANTIK	Tez	Antitez	Sentez
SİSTEM	Mantık	Doğa Felsefesi	Ruh Felsefesi

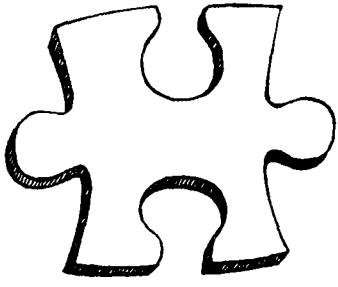
Ama bu bir rastlantıdan başka birşey değildi, çünkü Hegel aslında bir monistti –tek bir bütünlük oluşturan MUTLAK RUH'a inanıyordu.
Kant'ın kendinde şey'ini ve numenler dünyasını reddederek işe başladı. Kant'ın var olan birşeyi (kendinde şey'i) bilinemez saymasının açık bir çelişki olduğunu, Kant'ın böylece bilginin sınırlarına ilişkin kendi yasalarını çiğnediğini söyledi. Hegel ve diğer idealistler, olan her şeyin bilinebilir olduğunu savunuyorlardı. Hegel'in ünlü deyişiyle:

"Gerçek olan ussaldır, ussal olan da gerçektir"

Kant'ın aksine Hegel bilinebilir olana hiçbir sınır getirmiyordu

Her şeyin birbiriyle ilişkili olduğu görüşü, Hegel'in düşüncesinde merkezi bir yer tutuyordu. Aristoteles'ten beri filozofların çoğu gerçekliğin ayrı parçalara (olgulara, nesnelere, monadlara, vb.) bölünmesi gerektiğini savunmuşken, Hegel hiçbir şeyin diğer şeylerle ilişkisiz olmadığını savunmaktaydı.
Hegel'e göre Nihai Gerçeklik, Mutlak Fikir'di. "Gerçek bütündür" diyor ve gerçeklikle kendi sistemini özdeşleştiriyordu.

Tek tek parçaların ancak bulmacanın bütünü içinde görüldükleri takdirde anlamları vardır...

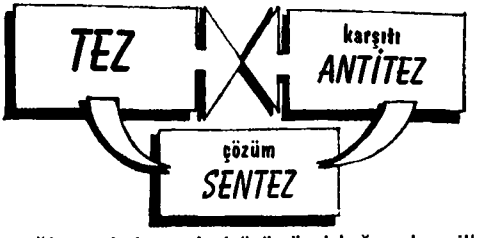

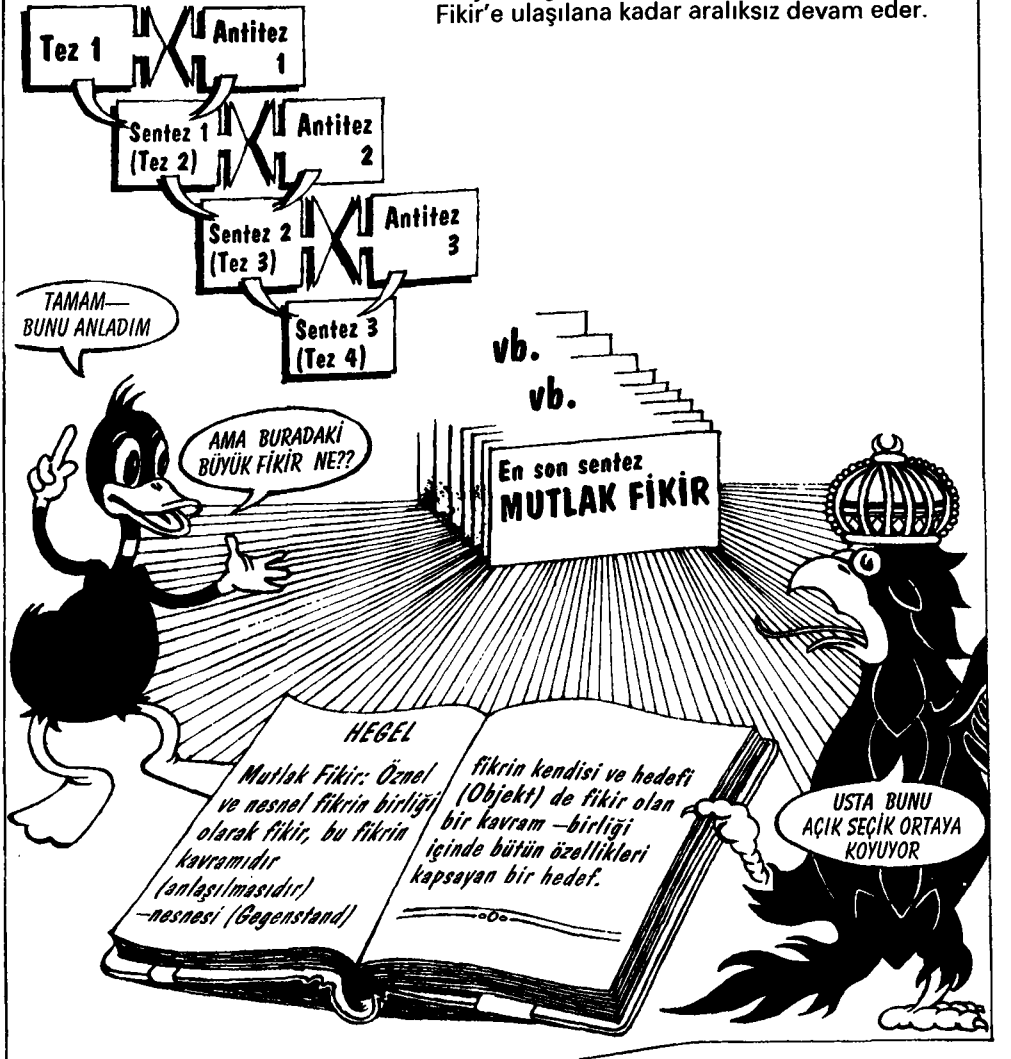

Diyalektik

Bir **TEZ**'le (tartışma için öne sürülmüş bir görüşle) işe başlarız. Tezin karşıtı, onunla çelişen bir başka ifade, yani **ANTİTEZ**'dir. Bunların karşıtlığından, ikisini birden kapsayan bir **SENTEZ** çıkar.

Ama gerçeğin yeri sistemin bütünü olduğundan, ilk sentez henüz maddenin gerçeği değildir—o da bir tez haline gelir, yani onun da bir antitezi ve bu antitezle birlikte oluşturduğu bir sentezi vardır. Bu süreç, Mutlak Fikir'e ulaşılana kadar aralıksız devam eder.

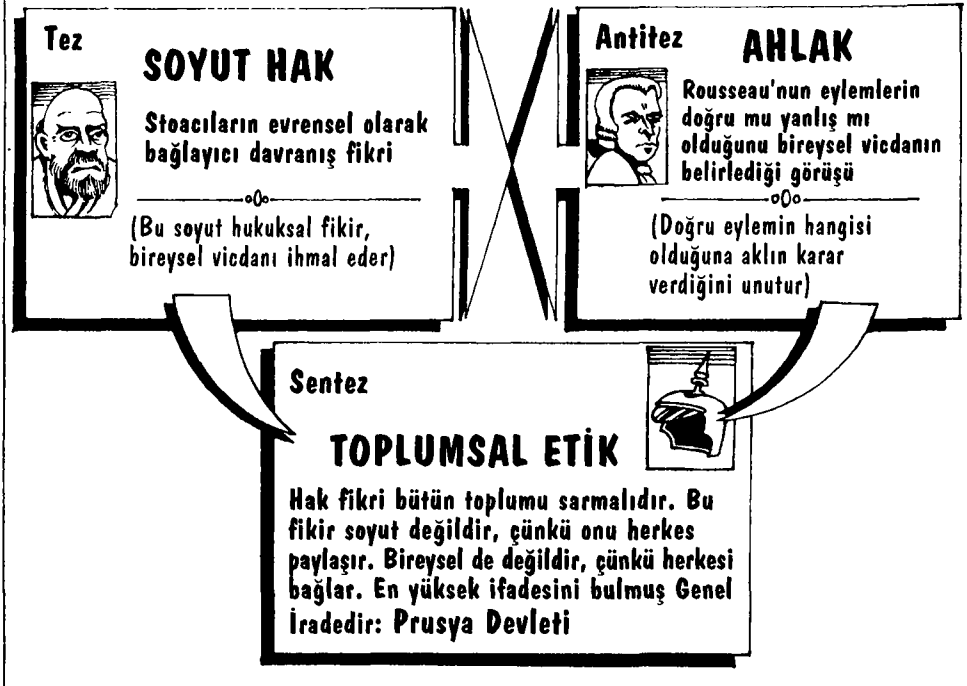

Hegel bütün düşünce tarihinin ve genel olarak tarihin altında bu sürecin yattığını söylüyordu. Daha önceki felsefeler bilgiye, kendinin bilincine, felsefenin doruğu olan Hegel sistemine götüren diyalektik düşünce sürecinin parçalarıydılar.
Sistem "belirlenmemiş, saf varlık"la başlıyor ve Mutlak Fikir yani Gerçek'in kendisiyle sona eriyordu. Bu Mutlak Fikir, "kendini düşünen düşünce"ye ve Aristoteles'in Tanrı'sına yani hareket etmeyen hareket ettiriciye benzemekteydi.

1 MANTIKSAL FİKİR

İşte size **Hukuk Felsefesi**'nden alınmış, hak kavramıyla ilgili olarak diyalektiğin nasıl işlediğini gösteren bir örnek:

Hegel bu çelişki ve gelişme sürecinin tarihsel gerçeklik ve düşüncede içkin olarak bulunduğunu ve çelişkilerin çözümlenmesiyle zorunlu olarak daha yüksek aşamalara ulaşıldığını söylüyordu.

Böylece Hegel sisteminin nasıl işlediği konusunda bir fikir sahibi oldunuz. Bütün bunların nasıl bir araya geldiği, kaçınılmaz ya da anlamlı olup olmadığı ise başka bir konu.

2 DOĞA FELSEFESİ

Hegel doğanın "kendi dışındaki" Fikir'i temsil ettiğini söylüyordu. Mantıksal Fikir, Doğa ve Ruh elbette birbiriyle bağlantılıydı:

3 RUH FELSEFESİ

Hegel burada en yüksek alan saydığı şeyi ele alıyordu: Ruhun tarih boyunca hareketi. Bu diyalektik şöyleydi:

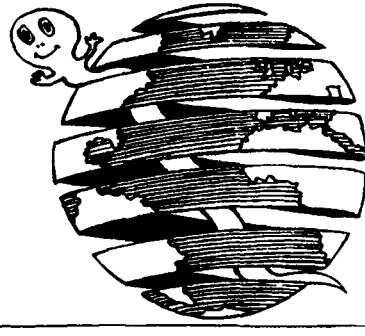

Hem nesnel hem de Mutlak olan bu ruh (Özne, Akıl ya da Zihin) dünyaya egemendi. Mutlak Ruh (ya da Mutlak Fikir) çağlar boyunca açılarak sonunda kendini Hegel'e esinlemişti. Bu Hegel'e çok uyuyordu, çünkü böylece Prusya'da bir tür filozof-papa gibi görülmeye başladı ve Mutlak Ruh'un rahmetine eriştiği zaman devlet töreniyle gömüldü. Mutlak Ruh'un kendini esinlemek için neden Hegel'i seçtiği belli değildir.

Hegel Mutlak'ın Ruh olduğunu göstermek için birçok örnek verdi. Bu ruhun bireylerde, aile ve devlet gibi toplumsal kurumlarda ve bir çağın sanat, din ve felsefesinde ifade bulduğunu savundu.

Zihnin dışsallaşması olarak Nesnel Ruh fikri başka filozoflarca da benimsendi. **ZEİTGEIST** (Zaman Ruhu) kavramı (yani belli bir çağda bireyler, toplum, sanat ve din arasında karşılıklı bağlantılar olduğu anlayışı) modern tarihte çok etkili oldu. Bütünün anlaşılmasının önemi, Marksizmin ve başka birçok görüşün biçimlenmesinde büyük bir yer tuttu.

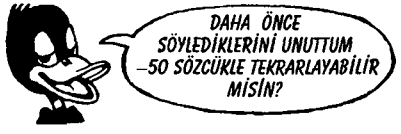
Hegel tarihi "aklın dünyadaki yürüyüşü", toplumsal kurumları da diyalektik oluş sürecinin ürünleri olarak görüyordu. Bunun akılda tutulması onun Mantık, Doğa ve Ruh'u nasıl Mutlak Fikir halinde birleştirdiğinin anlaşılmasına yardımcı olabilir.

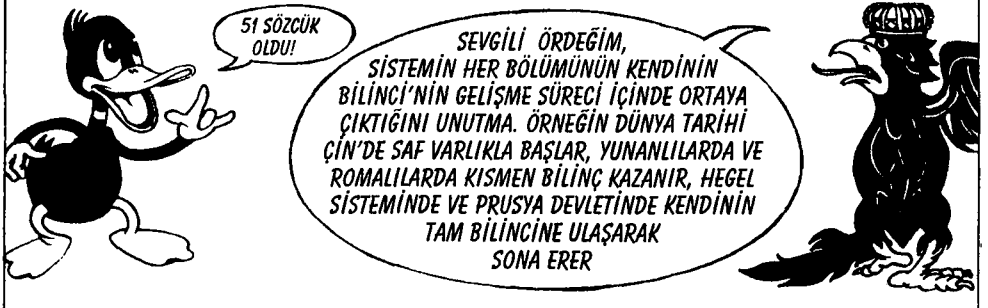

HEGEL'İN SİSTEMİ KONUSUNDA ANIMSANMASI GEREKEN ŞEYLER

—Hareket halinde bir sistemdir
—Çelişki (diyalektik) bu sistemin motorudur
—Sistem her şeyi kapsar
—Şeylerin görünüşü (durağan), gerçekliğinden (hareket halinde) farklıdır
—Tarihin bütünü, Ruh'un zaman içinde meydana getirdikleridir. Bu, Aklın Yürüyüşü'dür
—Mantık = metafizik

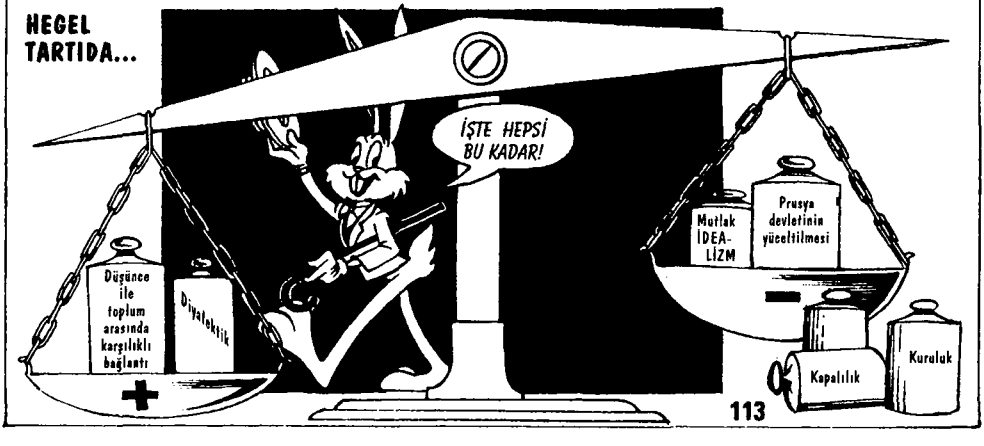

Gerçekliği zihin kurar. Ama ilk başta zihin bunun farkında değildir, gerçekliğin dışarıda ve kendisinden bağımsız olduğunu düşünür. Yani zihin kendi kendisinden yabancılaşmış bir durumdadır. Ama sonra gerçekliği kendi yaratımı olarak görür. Böylece, kendini ne kadar açık seçik biliyorsa gerçekliği de o kadar açık seçik bilmeye başlar. Onun kendisiyle aynı olduğunu anlar.

Hegel'den ayrılmadan önce, onun felsefe üzerinde muazzam bir etki yaptığını ve bu etkinin günümüzde de devam ettiğini söylememiz gerek. **Genç Hegelciler, Sol Hegelciler, Yeni Hegelciler** ve **Eski Hegelciler** ortaya çıktı. Ve Hegel **Marx**'ı da etkiledi...

Marx, Hegel düşüncesinin radikal ve dinamik yanını (yani diyalektik yöntemini) aldı, ama tutuculuğunu ve idealizmini reddetti.

Hegel, insanın, doğanın ve evrenin sırlarını açığa vurma iddiasıyla büyük ve karmaşık sistemler kuran ondokuzuncu yüzyılın erken dönem filozoflarının en önde geleniydi. Hegel'in idealizmi bu **"sistemler çağı"**nda Alman ve büyük kısmıyla Avrupa düşüncesine egemen oldu.
Hegel ve izleyicilerinin, içinde yaşadıkları dünyanın gittikçe karmaşıklaşan toplumsal ve bilimsel oluşumları ile kendi kocaman sistemleri arasında gerçek bağlantılar kurmamış olması gariptir.
Genç Hegelciler Hegel'i popülerleştirmeye çalışırken, **Schopenhauer** onun söylediği her şeyi kararlılıkla reddediyordu.

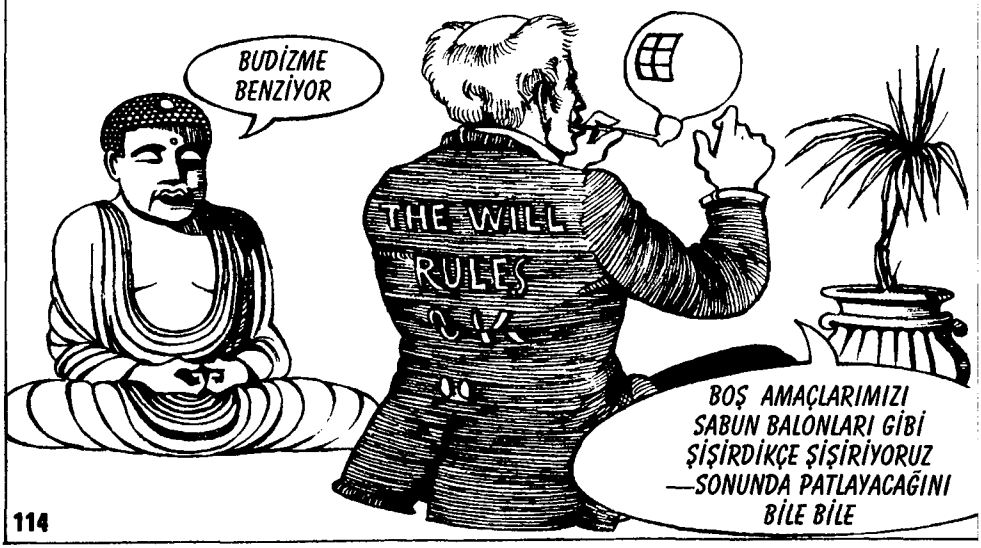
Arthur Schopenhauer

(1788-1860)

Alman idealist hareketine toptan karşı çıktı. Büyük sistemlerden nefret ediyor, tek tek düşünceleri yeğliyordu. Akademik felsefeyi reddetti—**Üniversite Felsefesi Üstüne** adlı eğlenceli eleştirisi günümüzde de zevkle okunur. **Hegelcilerin** metafiziğine, din felsefesine ve Alman ulusalcılığına saldırdı. Kendini tanrıtanımaz ilan ederek Aydınlanmaya ve özellikle **Voltaire**'e döndü.

Üniversitede ders verdiği kısa dönem içinde Berlin'de yazdığı **İrade ve Fikir olarak Dünya** adlı büyük yapıtı önceleri pek dikkat çekmedi.
Kant'dan yola çıkan Schopenhauer, **kendinde şey**'in **İRADE** olduğunu söyledi. Bu onun felsefeye yaptığı benzersiz bir katkıydı.
Anımsayacağınız gibi Kant görünüşler dünyası ile kendinde şeyler dünyası arasında ayrım yapmış ve bunlardan ikincisinin bilinemez olduğunu söylemişti.
Schopenhauer ise görünüşler dünyasını iradenin işleyişi yoluyla bildiğimizi iddia ediyordu. Beden, gerçekliği iradede bulunan bir görünüştü; biz iradeyi bedenin dolaysız bilgisi yoluyla biliyorduk. Schopenhauer sonra bu görüşü geliştirdi:
— İrade temeldir. Akıl ve duyular ondan sonra gelir.
—Bireyin iradesi aslında tek, evrensel iradedir.
—Bu evrensel irade kör, akıl dışı ve kötüdür –o yüzden de bütün acıların kaynağıdır.
—Yalnızca iradenin ***reddedilmesiyle,*** yani iffet, yoksulluk, sevgi ve perhiz yoluyla bilgeliğe ulaşılabilir.

Başka filozoflar gibi **Schopenhauer** da teori ile pratiğin birbirinden farklı olduğuna inanıyordu. Yiyip içmeye ve kadınlara düşkündü. Her zaman obur, bazen de çok kabaydı. Yaşlı bir dikişçi kadını merdivenden yuvarlayıp ciddi şekilde yaralanmasına neden olmuştu. **Kadınlar Üstüne** adlı denemesinde şöyle şeyler söylüyordu: *"Kadının zihin olarak da beden olarak da büyük işler yapmaya uygun olmadığını görmek için, onun yapısına bakmanız yeter."*
Schopenhauer'in **"iradenin önceliği"** fikri **Nietzsche, Bergson, James** ve **Dewey** gibi filozofları, **Wagner** gibi sanatçıları, mistikleri ve –belki de en önemlisi– **Freud**'u etkiledi.

Kalabalık bir filozof kadrosuna sahip ondokuzuncu yüzyıl, Hegelcilerle Hegel karşıtları arasında (ya da idealizmle materyalizm arasında) sürekli tartışmalara sahne oldu.
Ama Danimarkalı papaz Kierkegaard bu kategorilerden ikisine de tam olarak uymuyordu. Bir anlamda ondokuzuncu yüzyıla ait olmayan Kierkegaard'a sonradan **Varoluşçuluğun Büyükbabası** dendi.

Søren Kierkegaard (1813-1855)

Garip biriydi. Kimi zaman sinik, kimi zaman da derin ve dindar bir düşünürdü. Oldukça genç bir yaşta öldü. Kierkegaard'ın başlıca hedefi Hegel ve onun soyut, evrensel sistemiydi. Ona göre Hegel diyalektik ağıyla bütün gerçeği yakalamak istiyor, ama *gerçek varoluş* ağın deliklerinden geri dökülüyordu. Kierkegaard için felsefe bireyle başlayıp bireyle bitmekteydi.

Kierkegaard yaşamı boyunca Hıristiyan olarak kaldı. Aynı zamanda nükteli, parlak, eğlenceli bir yazar ve eleştirmendi. Derin etik kaygıları ve başkalarıyla duygudaş olma fikrine karşın nişanlısına çok kötü davrandı: Herkesin içinde felsefi çalışmalarının evlilikten daha önemli olduğunu söylediği için nişanlısı ondan ayrıldı. **Yaşam Yolunda Aşamalar** adlı kitabında şöyle diyordu: "Kadınlar ancak jest kategorisi altında doğru anlaşılabilirler."

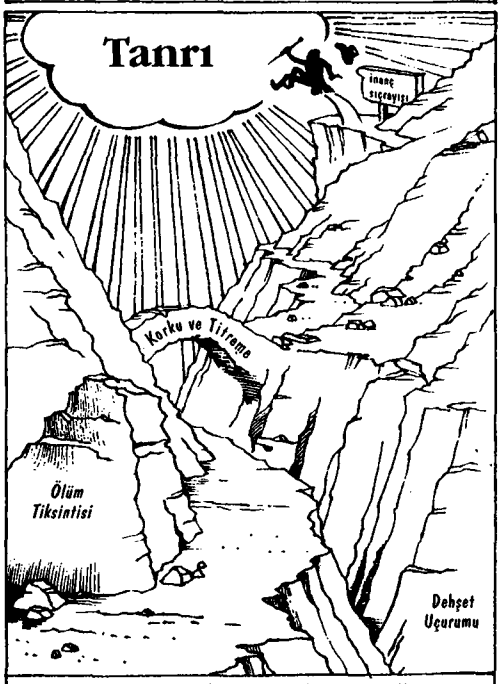
1 Yaşanan bir felsefeye inanan Kierkegaard Hegel'in soyut idealizmini reddetti...

2 Birey önce anlayış ve tensellik dünyasını keşfediyordu: Don Juan'ın örneklediği estetik insan. Ama bu yeterli değildi...

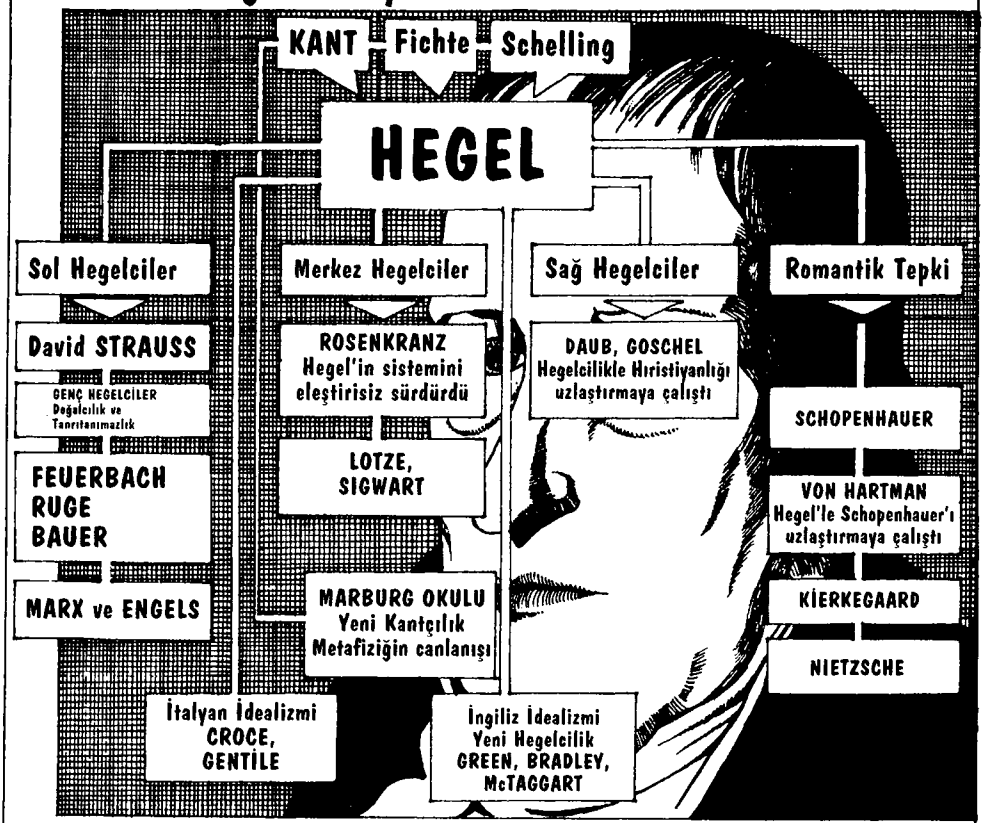
3 Ahlaki sorumluluklar dünyasını keşfetmek zorundaydı —böylece Sokrates'in örneklediği etik insan haline gelirdi. Ama bu da yeterli değildi...

4 Büyük sıkıntılardan, korkulardan, vb. sonra öznelliğin özüne ulaşır ve bir tür ussal intiharla inanç sıçrayışı yaparak ebediyetle kader birliğine girerdi

Şimdi biraz durup 19.yüzyılın bütününü gözden geçirelim...

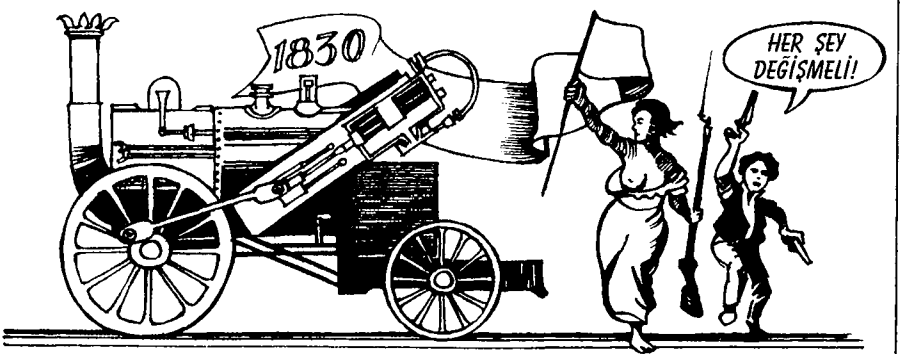
Önce Hegel'in büyük ve sürekli etkisi...

Bu, düşüncenin yalnızca **İDEALİST** tarafı. Biraz sonra **MATERYALİZMİN** yeniden ortaya çıkışını göreceğiz.

KAYIP FİLOZOFU BULUN

Ondokuzuncu yüzyılın felsefe açısından çok yoğun olduğunu gördünüz. Bu durum felsefeyi daha da karmaşıklaştırdı. O yüzden, her şeyi tartışmamızı beklemeyin. Burada ancak kimi önemli noktaların sözünü edebiliyoruz –bir de bizim hoşumuza giden şeylerin.

İdealizmin ve Hegel'in sistemciliğinin devam eden etkisinin yanısıra, maddi gerçekliklere dayanan düşünceye ve Aydınlanmanın fikirlerine bir geri dönüş de söz konusuydu.

Herkesin bildiği gibi, bu materyalizme dönüşün önemli bir bölümünü **MARKSİZM** temsil ediyordu.
Gene herkesin bildiği gibi, **MARX** Alman idealizminden, İngiliz ekonomi politiğinden ve Fransız rasyonalizminden etkilenmiş karmaşık bir filozoftu.
Hegel düşüncesinin Hıristiyan taraflarını reddeden GENÇ HEGELCİLER'le başlayalım.
Dinin Sol Hegelci eleştirisinin en yüksek noktası, **David Strauss**'un 1835'te yayınlanan **İsa'nın Yaşamı** adlı kitabıydı. Burada Strauss dinin belli bir tarihsel biçim içindeki mitten başka bir şey olmadığını savunuyordu.
Bauer ve Feurbach daha ileri giderek Hegelci aklın soyutlamalarını reddettiler ve bunların yerine toplumsal bir dünyada yaşayan somut bir düşünen varlık olarak insanı koydular.

Feuerbach (1804-1872)

Hıristiyanlığın Özü adlı yapıtında "insanın türsel yaşamı" kavramını ortaya attı. Bununla anlatmak istediği şey, insanın kendinin bilincinde olarak toplumsal bir yaşam sürdüğüydü. Feuerbach Hegel'i yeryüzüne indirdi, sonra Marx onu ayaklarının üzerine dikti.

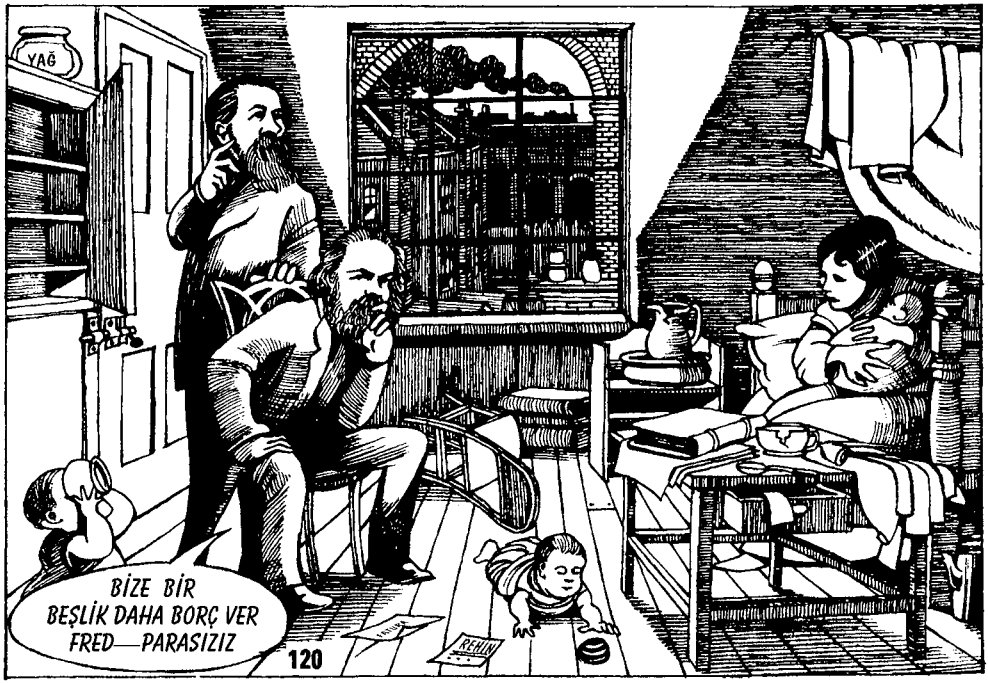

HEGEL'DEN SONRAKİ ALMAN FELSEFESİ ARİSTOTELES'TEN SONRAKİ YUNAN FELSEFESİNE BENZİYOR
NE DEMEK İSTİYORSUN?
SEN DE DAHA ÖNCEKİ YUNAN FİLOZOFLARINI KENDİ SİSTEMİNE YOLAÇAN BİR GELİŞİM İÇİNDE GÖRÜYORDUN
VE SENDEN SONRA FELSEFE SPEKÜLATİF METAFİZİKTEN ETİĞE KAYDI—YANİ PRATİK HALE GELİP GERÇEK DÜNYAYLA İLGİLENMEYE BAŞLADI
PRUSYA'NIN ARİSTOTELES'İ OLAN HEGEL'DEN SONRA BENİM YAPTIĞIM DA BU
YANİ FİLOZOFLAR ŞİMDİYE KADAR DÜNYAYI YORUMLAMAKLA YETİNDİLER —OYSA SORUN ONU DEĞİŞTİRMEK
ENGELS
HMM... BUNU SEVDİM
O ZAMAN HEGEL'İN TARİH DİYALEKTİĞİNİ MADDİ BİR TEMEL ÜZERİNE Mİ OTURTUYORSUN?
DİYALEKTİK MATERYALİZM
119
KESİNLİKLE— ONUN RUH'UNUN YERİNE DOĞANIN, EMEĞİN VE EKONOMİNİN GERÇEK BİLGİSİNİ KOYUYORUM

Marx'ın işçi sınıfının yaşam koşulları hakkındaki görüşü, Engels'in Manchester'daki bir tekstil fabrikasının müdürü olarak edindiği deneyimlerle doğrulanıyordu. Engels bu deneyimlerine dayanarak, 1844'te yayınlanan **İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu**'nu yazdı.

Marx 1848'deki devrim girişiminin ardından Londra'ya yerleşti ve yaşamının sonuna kadar orada kaldı. O ve ailesi yoksulluk içinde yaşıyor, Engels'in sürekli yardımları sayesinde ayakta kalabiliyorlardı. Ama bu durum Marx'ı çalışmaktan ve durup dinlenmeden yazmaktan alıkoymadı.

Marx Londra'da büyük sentezinin son parçasını da yerine koydu. Ekonomi konusundaki bu yapıtı tarihçiler tarafından önceleri ya görmezlikten gelindi ya da küçümsendi.

POLİTİK EKONOMİ SENİN İÇİN NEDEN ÖNEMLİYDİ?
Karl
Fred
ÇÜNKÜ İNSANIN MADDEYLE, ÇEVRESİYLE VE BÜTÜN DOĞAYLA İLİŞKİSİNİN TOPLUMLARIN GELİŞİMİNİ ANLAMAKTA MERKEZİ BİR ÖNEM TAŞIDIĞINI FARK. ETTİM
YANİ İNSAN ASIL OLARAK EKONOMİK BİR VARLIK MI?
KESİNLİKLE—BU FİKİR BİZİM MATERYALİST KURAMIMIZIN TEMELİNİ OLUŞTURUYOR: ÜRETİM TARZI TARİHİN BELİRLEYİCİ GÜCÜDÜR
MATERYALİZM DOĞANIN İNSAN ZİHNİNDEN BAĞIMSIZ, NESNEL BİR GERÇEKLİK OLDUĞUNU SÖYLER— AMA İNSAN DA DOĞANIN BİR PARÇASI
TARİHİN DİYALEKTİĞİNİ OLUŞTURAN ŞEY, İNSANLA DOĞA ARASINDAKİ DİNAMİK KARŞILIKLI İLİŞKİ
İNSAN DOĞAYI İŞLEYEREK BİLGİ ÜRETİR. BU DA GELİŞME İÇİNDE NİCEL VE NİTEL DEĞİŞİKLİKLERE YOLAÇAR
BUNU TARİHSEL OLARAK AÇIKLAR MISIN?

İNSAN BİLİNCİNİN ÜÇ DURUMU VAR: İLKEL BİR KENDİNİN FARKINDA OLUŞ, YABANCILAŞMA VE KENDİNİ GERÇEKLEŞTİRME

BU BİR PARÇA HEGEL KOKMUYOR MU?

BU DURUMLARDAN HER BİRİ TARİHTE BELLİ BİR AŞAMAYA DENK DÜŞER. TARİHSEL AŞAMALARIN HER BİRİNDE DE İNSAN KENDİNİ EMEĞİ ARACILIĞIYLA BELLİ BİR BİÇİMDE TANIMLAR

BİRİNCİ AŞAMADA DOĞA İNSANA EGEMENDİR. İKİNCİ AŞAMADA ÖZEL MÜLKİYET GELİŞİR VE DOĞA İNSAN İÇİN YALNIZCA BİR NESNE HALİNE GELİR

BU KAPİTALİZM OLUYOR

ÜÇÜNCÜ AŞAMADA ÖZEL MÜLKİYET ORTADAN KALKAR VE İNSAN KENDİNİ TAM OLARAK GERÇEKLEŞTİRİR

BU DA KOMÜNİZM. PEKİ FEODALİZM NEREDE?

EH, BELKİ DE İNSANLIK TARİHİNDE BEŞ DÖNEM OLDUĞUNU SÖYLEMEK GEREK. BUNLARIN HER BİRİNDE FARKLI BİR ÜRETİM TARZI EGEMENDİR

1 İlkel Komünizm

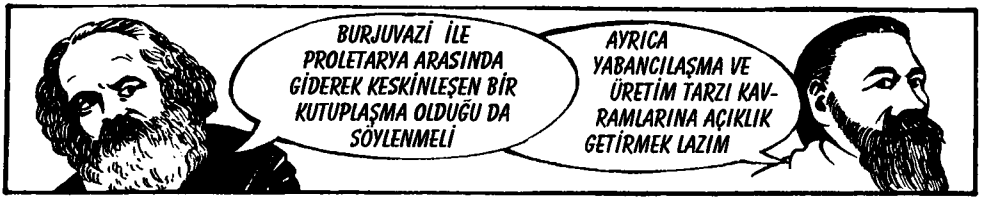
2 Kölecilik

3 Feodalizm "Bağlılık ve onur"

4 Kapitalizm "Özgürlük ve eşitlik"

5 Son ve kaçınılmaz olarak Komünizm

AMA KAPİTALİZMİ KARAKTERİZE EDEN, ÖZEL MÜLKİYET VE YABANCILAŞMA...

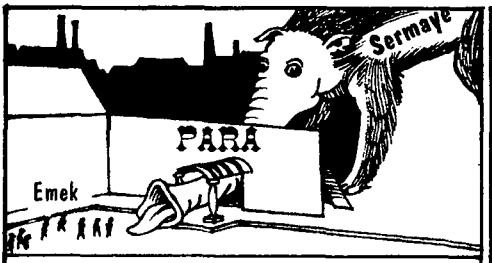
Marx'ın düşüncesinin sürekli geliştiği ve birçoğu ölümünden sonra yayınlanan yapıtlarında sürüyle fikir bulunduğu düşünülürse, onun ne demek istediğini söylemenin çoğu zaman güç olduğunu kabul etmek gerekir. Bu yüzden kimileri genç Marx'la olgun Marx'ı, kimileri Marx'la Engels'i, kimileri de önceki hümanist Marx'la sonraki tarihsel materyalist Marx'ı birbirinden ayırır. Marx'ın düşüncesindeki en önemli dönüm noktasını 1857-8'de yazdığı **Grundrisse**'nin oluşturduğu söylenebilir. Marx bu kitabında **Ricardo** ve **Proudhon**'u inceleyerek, en önemli yapıtı olan **Kapital**'in temelini oluşturacak ekonomik fikirleri ana hatlarıyla geliştirdi.

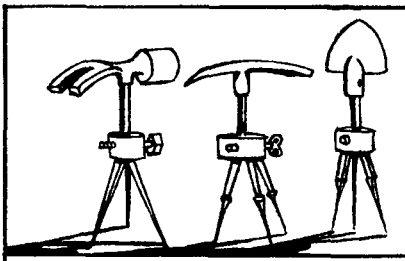

Bütün servet emekten kaynaklanır. Dolayısıyla özel müykiyet, bir sınıfın emeğinin ürünlerini diğer bir sınıfın kendine maletmesidir.

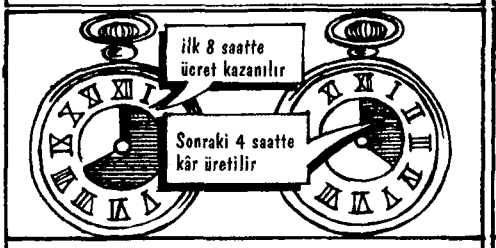
Oysa kapitalizm koşullarında serveti servet doğuruyormuş gibi, bireyler arasındaki ilişkiler de şeyler arasındaki ilişkilermiş gibi gözükür.

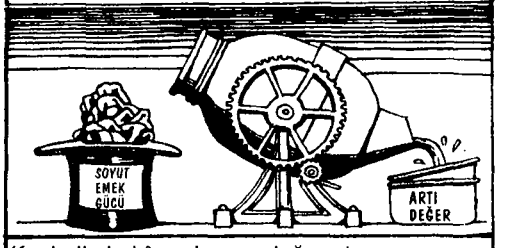
Emek de bir nesne, bir meta gibi (emek gücü) gözükür. İşçi bunu kapitaliste güya özgür bir değiştokuşla satar

İşçi yaşamını sürdürmek için, kapitalistse kâr etmek için çalışır. Ama üretim araçlarının kontrolü kapitalistin elindedir.

Emek gücünün değeri, bu gücün yeniden üretilmesinin maliyeti kadardır. İşçi onu bu fiyattan satar. Ama bundan daha fazla çalışır ve bu ek süre içinde artı değer üretir

Kapitalistin kârını bu artı değer oluşturur. Dolayısıyla bütün sistemin anahtarı, soyut emek gücünden ARTI DEĞER çıkarmaktır.

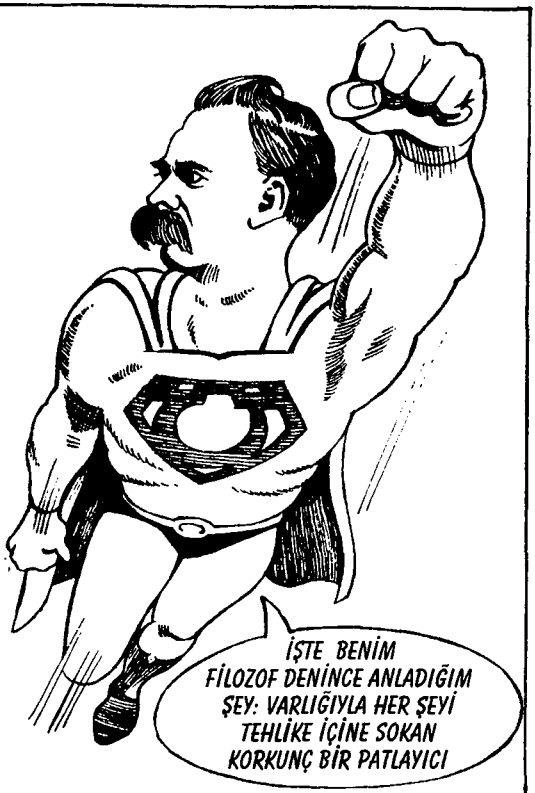
Demek ki Marx'a göre özel mülkiyet ve yabancılaşma, özgürlük (piyasa özgürlüğü) doğuruyor gibi görünen ama aslında insanları nesnelerin (ya da metaların) dünyasına hapseden bir sistem içinde birbiriyle bağlantılıdır. Kadınlar ve erkekler, bir sistem olarak kapitalizmin gerçekliğini göremeyerek, birbirleri için nesne haline gelmişlerdir. Özgür olduklarını *hayal ederler,* yani sistemin doğurduğu özgürlük görünümünü kendi düşüncelerine yansıtarak bir ideoloji oluştururlar, ne var ki...

Friedrich Nietzsche (1844-1900)

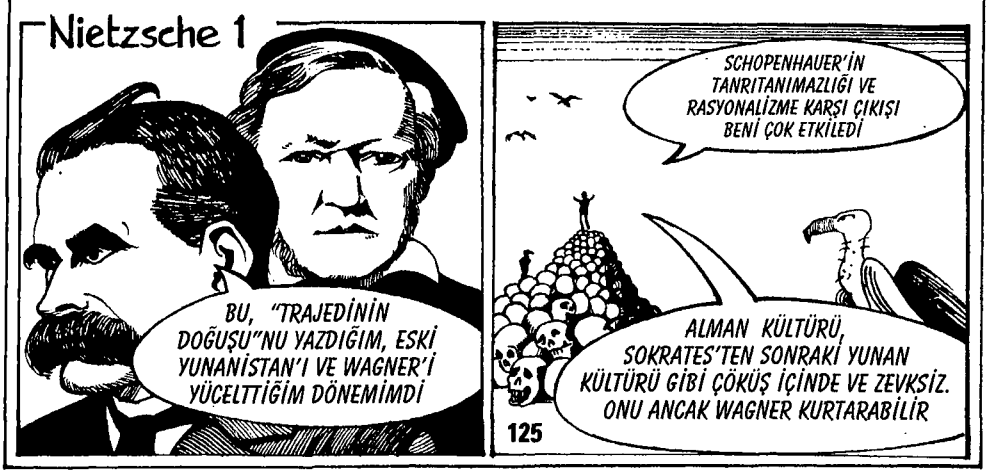
Kültür yaşamının ana akımına bir karikatür olarak katılan egzantrik filozoflardan biriydi. "Tanrı öldü" dedi, süpermeni ve belki de Nazizmi keşfetti. Ama aslında bundan çok daha karmaşık bir filozoftu.

Nietzsche parlak bir öğrenciydi. 24 yaşında Basel Üniversitesinde profesör olarak klasikleri okutmaya başladı. Psikosomatik olduğunu düşünebileceğimiz kronik hastalıkları vardı. Sürekli ilaç kullanıyor, çevresindeki herkesle tartışıyordu. Giderek artan bir yalnızlık içinde Avrupa'yı dolaştı ve 1889'da delirdi. Bu deliliğin nedeni sonradan çok tartışıldı. **Wagner**'e sevgisi, kadınlara ve Hıristiyanlığa karşı duyduğu nefret ve antidemokratik etiği iyi bilinir.

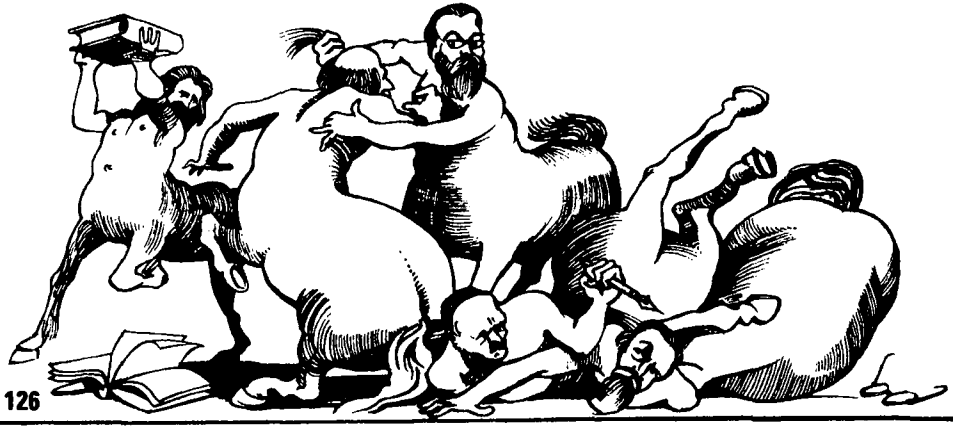
Nietzsche filozof olduğu kadar bir şair, büyük bir üslupçu ve retorikçiydi. Çoğunlukla aforizmalar yazdı. Bu yüzden de yapıtları birbirinden çok farklı yorumlara konu oldu. Değişik ve hatta karşıt görüşlü birçok kişiyi etkiledi ve bu muazzam etki felsefeyle sınırlı kalmadı. Her şeyden önce, Tanrı'nın ölmekte olduğu (eğer zaten ölmemişse) karmaşık bir toplumda nihilizme kapılarak sürüklenen modern insan sorununa değindi.

Felsefede sistem kurmaya karşı çıkan, acılar içindeki bu parçalanmış düşünürü oluşturan Nietzsche'lerden birkaçına göz atalım.

Nietzsche'nin hakkı var gibi görünüyor. Öyleyse onun temel fikirlerine bakalım. Ama Nietzsche'nin, daha sonra EBEDİ YİNELENİŞ fikrini savunsa da, Herakleitos gibi her şeyi değişim içinde gördüğünü de unutmayalım.

Yunan trajedisi üstüne yapıtında Nietzsche iki tanrı arasında, Apollo ile Diyonizos arasında önemli bir ayrım yaptı.

Apollo düzenin, biçimin ve kendini kısıtlamanın simgesiydi.

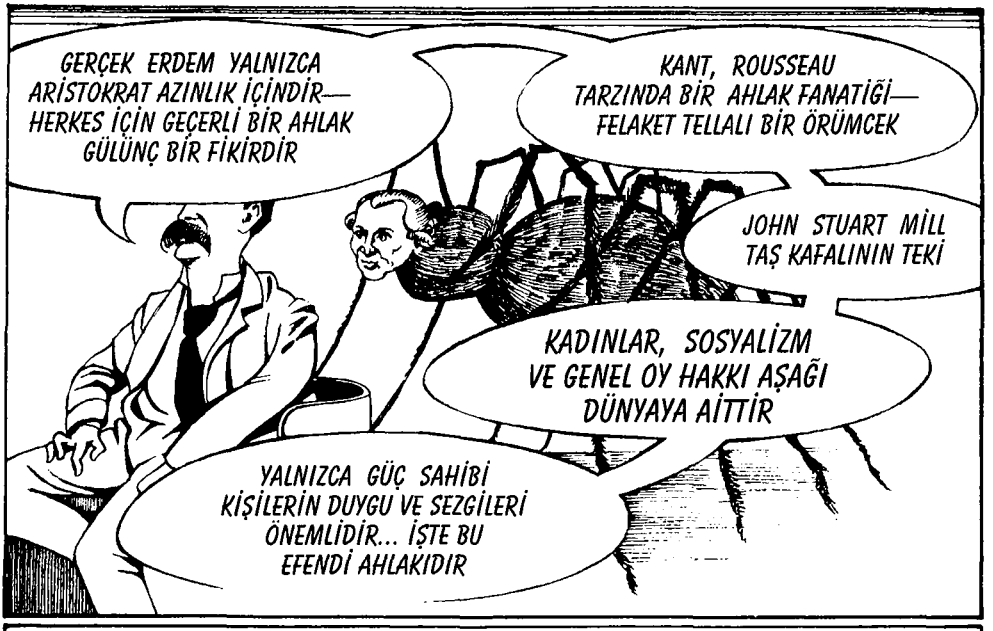

Diyonizos ise tutku patlamalarının ve yaşam güçlerinin simgesiydi.

Nietzsche Yunan trajedisini Apollo'nun Diyonizos üzerindeki zaferiyle, sanatı da ikisi arasındaki dinamik çatışmayla açıklıyordu.
Ona göre 19. yüzyıl kültürü Diyonizosçu öğeyi reddediyor ve yaşamı yadsıyan Hıristiyan dindarlığıyla her şeyi boğuyordu. Bu kültür insana gerçek bir ahlaki temel veremezdi.

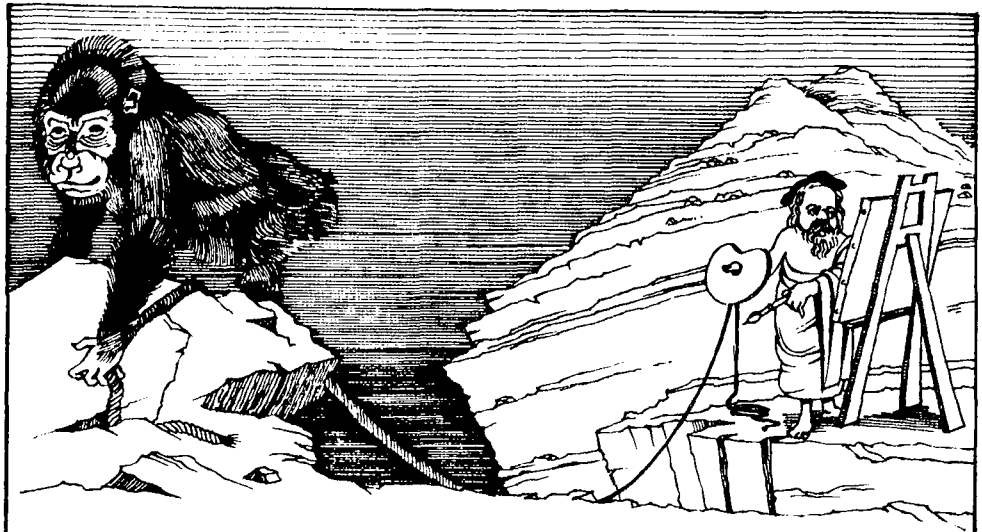

Nietzsche bu fikirlerin çoğunu, en tanınmış yapıtı **Böyle Buyurdu Zerdüşt**'te dile getirdi. Mecazi kehanetlerden oluştuğunu söyleyebileceğimiz bu olağanüstü şiirsel kitap, felsefe yapıtı olduğu kadar, aynı zamanda bir edebiyat yapıtıydı. Nietzsche burada, kendi iradesiyle iktidarı arzulayan ÜBERMENSCH'ten (ÜSTÜN İNSAN) sözediyordu. Ona göre bu arzu, daha yüksek, daha güçlü bir varlık durumunda olma arzusuydu. Sıradan ölümlüler Übermensch'i ister istemez farklı şekillerde değerlendireceklerdi. Ahlakın baştan aşağı yenilenmesiyle, güçlü, sert ve gerektiğinde zalim olan "soylu kişi" ortaya çıkacaktı.
Kimileri, bu garip fikirleri ilginç hale getirenin Nietzsche'nin parlak üslubu olduğunu savunur. Ama bu görüş onun paradokslara ve kehanete düşkünlüğünü yanlış yorumlamaktadır. İster inanın ister inanmayın, **Zerdüşt**'ün bir yerinde Nietzsche şöyle der:

"Erkekler savaş için, kadınlar da savaşçıları eğlendirip dinlendirmek için eğitilecekler. Bunun dışındaki her şey aptallık."

Marx "gelecek kitlelerindir" derken, Nietzsche bunu tersine çevirip "gelecek büyük adamlarındır" diyordu. Ona göre kitleler gerekliydi, ama yalnızca bu yüksek insanlara zemin oluşturması bakımından. Üstün insanı **yaşamın amacı** olarak, hatta bir **mit** olarak görüyordu. Tutkulu olmakla birlikte tutkularını kontrol altında tutan insanın örneği olarak Sokrates'i gösterdi ama ona bir sanatçı duyarlılığı ekledi. Başka bir yerde de kendi üstün insanının Aristoteles'in etik ideali "yüksek ruhlu kişi"ye benzediğini söyledi.

"Size Üstün İnsanı öğretiyorum... insan aşılması gereken bir şeydir. İnsan, hayvanla Üstün İnsan arasında bir iptir—uçurum üstüne gerilmiş bir ip... İnsanda muhteşem olan şey, onun amaç değil bir köprü olmasıdır."

Nietzsche'nin insan doğası üzerine kökten farklı görüşleri, felsefe tarihinde önemli bir dönüm noktasıydı. Bu andan sonra birçok düşünür, ussal özne fikrini reddederek, insan ve ahlak üzerine çok daha karmaşık ve psikolojiye dayanan bir görüş benimsedi. Nietzsche akla dayanan bir ahlakın yanılsamadan başka birşey olmadığını düşünüyordu.
Nietzsche'nin bütün yapıtlarında özellikle ilginç olan birşey, sağduyunun ussal insan kavramını kararlılıkla reddetmesidir. Nietzsche Freud'un "yüceltme" diyeceği mekanizmayı ve cinsel içgüdülerin bastırılmasının hem Hıristiyanlıkta hem de politika ve ahlakta akıl dışılığı körüklediğini anlamıştı. "İktidar isteği" içgüdünün ve onun bastırılışının diğer yüzüydü. Bu konuda Nietzsche'nin dehasını daha sonra Freud da kabul etti.

Nietzsche, kendinden emin ondokuzuncu yüzyıl kültürünün çöküşünden ve nihilizmin gelişinden sözettiğinde, en esrarengiz kehanetlerini yapmaktaydı.

Onun fikirlerini devralacak süpermenlerin doğuşu dışında, Nietzsche bu kehanetlerinde kesinlikle haklıydı. Ama hep yanlış anlaşıldı.

Nietzsche'nin **"İnsanca, çok insanca"**, **"Deccal"**, **"Ahlakın Soykütüğü"**, **"Şafak"**, **"Şen Bilim"** ve ölümünden sonra yayınlanan **Defterler**'i gibi diğer yapıtları, süpermen tartışmasından çok daha önemliydi.
Fizyolojik zayıflıktan, Kozmos'a İrade yoluyla katılmayı reddetmekten kaynaklandığına inandığı metafizik gereksinimine saldırdı. Günümüzde bilgi sosyolojisi diye bilinen alanda fikirler öne sürdü ve gerçekle ilgili bir "perspektif" kuramı geliştirdi.

Nietzsche bilim, sosyoloji, varoluşçuluk ve hatta analitik felsefe üzerinde, kendisine yakıştırılan "egzantrik" etiketini haksız çıkaracak ölçüde büyük bir etki yaptı. Onun üzerine yazılanlar herhalde kendi yazdıklarından daha çok okundu. Alaycı tarzı, katı önyargıları, parlak üslubu ve arada sırada kendini gösteren megalomanisi onu okumayı güç ve tehlikeli bir iş haline getirmekle birlikte, yazdıkları her zaman eğlendiriciydi.
Tarihçilere göre Nietzsche 1900'de öldüğünde yalnız, deli ama ünlü biriydi.

Bu arada ampirizmin ve Kıta Avrupası felsefesine karşı ilgisizliğin hüküm sürdüğü İngiltere'de Hegel'in etkisi neredeyse sıfırdı. Orada İngiliz sağduyusunun felsefesi olan **YARARCILIK** gelişmekteydi. Bu felsefe 19. yüzyılın büyük kısmında İngilizlerin çoğunun düşüncesine egemendi. Bir eleştirmen yararcılığın 18. yüzyılı taklit ederek 20. yüzyıldan uzak durmaya çalışan ampirizmden başka birşey olmadığını söyledi: ne demek istediğini siz bulun.

Jeremy Bentham
(1748 - 1832)

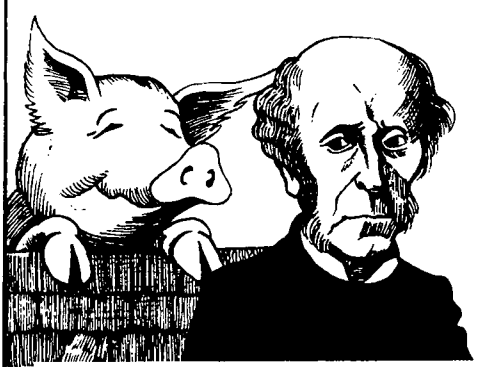
Yasa ve Törenin İlkelerine Giriş adlı yapıtında ilk kez yararcılığın bütününü ana hatlarıyla sergiledi.

DOĞA İNSANOĞLUNU İKİ EFENDİNİN EGEMENLİĞİ ALTINA KOYMUŞTUR: ACI VE HAZ

Bentham bu iki efendiden, eylemleri hem hukuksal hem de toplumsal bakımdan çözümlemek üzere bir "zevk hesabı" türetti. Liberal, akla uygun bir yaklaşımı vardı: Medeni hukuğun reform yoluyla herkese güvenlik, eşitlik ve huzur sağlayacağını düşünüyordu.

Bentham garip biriydi. Her türlü cezanın kötü olduğunu söyledi ama cezaevleri planladı. Militan bir tanrıtanımazdı ama ölümünden sonra mumyalanmayı ve kurulmasına yardımcı olduğu okulun bir salonunda cam bir kutuda sergilenmeyi vasiyet etti

John Stuart Mill
(1806 - 1873)

Yararcılığı **Bentham**'ın ateşli bir izleyicisi olan babası James Mill'den öğrendi. Ayrıca babasının eğitim üzerine katı fikirlerini ve başka düşüncelerini de devraldı. James'in oğlu John üzerindeki etkisi o kadar büyüktü ki, oğul içine düştüğü "sinirsel durgunluk"tan ancak Bayan Taylor'a aşkı sayesinde kurtulabildi.

Babası gibi John da politik ekonomi üzerine önemli bir kitap yazdı. **Ricardo**'dan kaynaklanan bu iki yapıt da **Marx**'ı etkiledi.
Genç Mill'in **Yararcılık** adlı yapıtı çok etkili oldu. Bu kitapta Mill yarar ilkesini savunuyor ama bunu **Bentham**'ın fikirlerini değiştirerek yapıyordu.
Mill hazzın örneğin kömür gibi miktar olarak ölçülemeyeceğini savundu ve doymuş bir domuz olmaktansa doyumsuz bir insan olmayı yeğleyeceğini söyledi. Bununla hazların *nicel* bakımdan olduğu gibi *nitel* bakımdan da farklı olduğunu anlatmak istiyordu. İnsanın ne yapması gerektiğine karar verirken başkalarını düşünmesinin de kendi çıkarlarını düşünmesi kadar önemli olduğunu söyleyen Mill böylece Bentham'ın dışsal iyilik standardının yerine daha öznel bir standart koymuş oluyordu.

Yararcılık işe yarayacak bir işlevsel ahlak gibi gözüküyordu ama bazı ciddi sorunları vardı:

1. *Pratikte işlemezdi –kimin mutlu olup kimin olmadığını nasıl söyleyebilirdiniz?*
2. *Neyin mutluluk doğuracağını nasıl bilebilirdiniz?*
3. *Bastırılması çoğunluğu mutlu edecek bir azınlığın üyesiyseniz, yararcılık yaşamınızı çok güçleştirebilirdi.*
4. *Yararcılık eylemlere ve sonuçlarına bakıyor, ama bu eylemlere yolaçan çok karmaşık güdüleri gözardı ediyordu.*

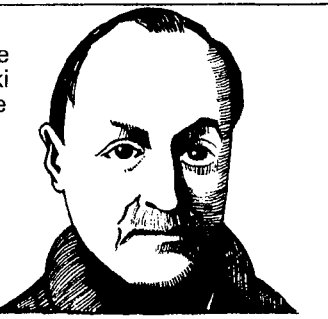

J. S. Mill yararcılıktan başka alanlarda da birçok şey yazdı. Anlamlı tartışmaların sınırlarını ve doğasını konu alan ve günümüzde de etkili olan **Mantık Sistemi** adlı yapıtıyla tanındı. **Özgürlük Üstüne** kitabı daha da ünlü oldu. Burada bireysel özgürlükleri devletin özgürlükleriyle ilişkilendiriyor ve bireysel özgürlüklerin kısıtlanmasının ancak başkalarının zarar görmesini engellemek için mutlaka gerekli olması koşuluyla hoşgörülebileceğini söylüyordu.

Ondokuzuncu yüzyılın başında Fransa'daki entelektüel altüst oluş içinde birçok farklı düşünce çizgisi ortaya çıktı. Gözlemlenebilir olgular arasındaki bağlantıları araştırmanın pozitif yöntemi üzerinde yoğunlaşan Comte'un bütünüyle yeni düşüncesi de bunlar arasındaydı.

Auguste Comte (1798 - 1857)

Düşünce ile eylemin bir sentezine ulaşmak istiyordu ama bu konuyu daha önce ele alanlar gibi onun da çok çelişkili fikirleri vardı. Önce kendi toplum bilimini, sonra da **insanlık dinini** kurdu. Bu din, soyut bir Üstün Varlık'a dayanan bir tür laik Hıristiyanlıktı. Comte çelişkilerini zaman zaman kendisi de kabul etti.

Comte birkaç yıl boyunca ünlü ütopyacı sosyalist Saint-Simon'un sekreterliğini yaptı. Onun Saint-Simon üzerindeki etkisi muhtemelen Saint-Simon'un Comte üzerindeki etkisinden daha fazlaydı. Hiçbir zaman akademik bir görev kabul etmeyen Comte'a dostları yaşamı boyunca destek oldular. Bu dostlar arasında J. S. Mill de vardı. **Toplumun Yeniden Örgütlenişi için Gerekli Bilimsel İşlerin Planı** adlı yapıtı Saint-Simon'un yardımıyla basıldı. Comte bu kitapta ortaya koyduğu pozitif felsefesinin ana hatlarını daha sonra 1830-42 arasında yayınlanan altı ciltlik **Pozitif Felsefe Dersleri**'nde genişletti.

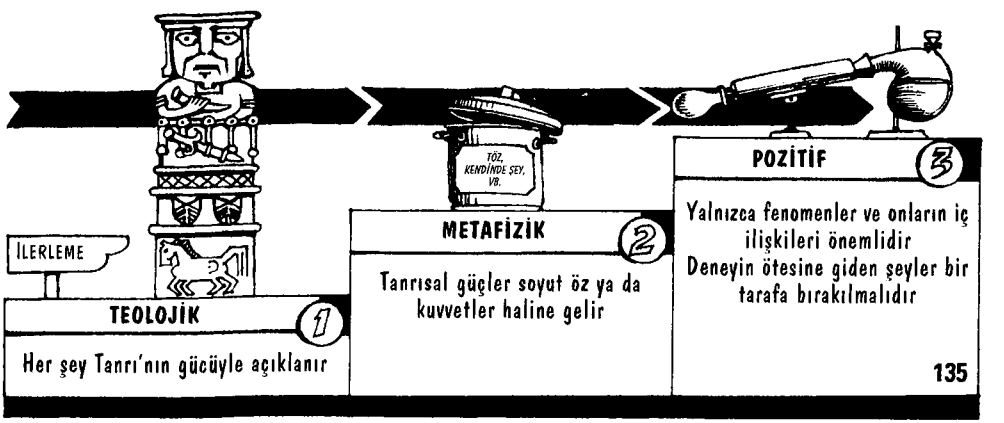
Gitgide güç kazanan pozitivizmin başlıca ilkeleri şunlardı:

1. Doğada yasalar vardır ve bunlar bilinebilir
2. Doğadaki şeylerin nedeni bilinemez
3. Olgular üzerine basit (ister özel ister genel olsun) bir ifadeye indirgenemeyen önermelerin gerçek ya da anlaşılabilir bir anlamı yoktur
4. Yalnızca olgular arasındaki ilişkiler bilinebilir
5. Entelektüel gelişme toplumsal değişimin başlıca nedenidir

Comte bütün bilimsel araştırma alanını mantık açısından düzenledi. Her bilim kendisinden sonra gelene katkı yapıyor, ama kendisinden önce gelene yapmıyordu

	Mantıksal Sıra	Bilginin gerçekte edinildiği sıra
MATEMATİK	1	6
ASTRONOMİ	2	5
FİZİK	3	4
KİMYA	4	3
BİYOLOJİ	5	2
SOSYOLOJİ	6	1

Comte **Üç Durum Yasası** adlı yapıtında insan zihninin **teolojik** bir aşamadan yola başladığını, **Metafizik** bir aşamadan geçip sonunda **pozitif** aşamaya ulaştığını söylüyordu (Hegel kokuyor). Bütün bilimlerin bu yoldan geçtiği iddiasındaydı. Entelektüel gelişmenin bu aşamalarından her birine bir toplum biçiminin ve bir dünya görüşünün tekabül ettiğini savunuyordu. (Çeşitli şekillerde ifade edilen bu fikir, 19. yüzyılda çok yaygındı.)

Comte'u zamanında hemen hemen hiçkimse ciddiye almadı. Ama felsefe tarihinin her zaman yeniden yazılması gereken bir şey olduğunu artık biliyoruz. Ortaya çıktığı zaman önemli görünen şeylerin hiç de öyle olmadığını –ve bunun tersini– gördük. **Herbert Spencer**'in **evrimciliği** bir ara 19. yüzyıl düşüncesine egemen oldu, ama şimdi görece önemsiz görünüyor. **Marx**'ın görmezden gelindiği zamanlarda **Spencer**'i birçok kişi okuyordu, ama şimdi insanlar **Spencer**'i Marks & Spencer mağazalar zincirinin ortağı sanıyor (gerçi bazıları **Marx**'ı da öyle sanıyor ya...) **Comte** zamanının ötesinde olma bakımından **Marx**'a benziyordu, ne var ki onun kadar kalıcı etkiler yapamadı.

Herbert Spencer
(1820–1903)

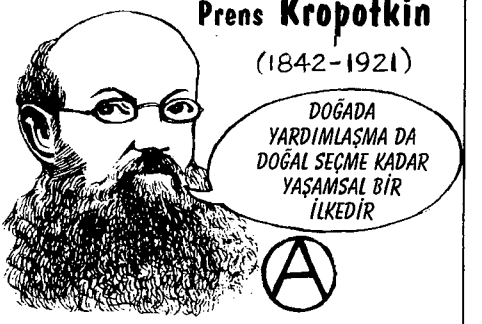
Çok yönlü bir insandı: mühendis, öğretmen, gazeteci ve filozoftu. **Sentetik Felsefe Sistemi** adlı yapıtında biyolojik ve toplumsal bilimleri evrimcilik açısından ele aldı. Felsefenin bilimlerden bütünüyle genel olması bakımından ayrıldığını düşünüyordu. Bununla, felsefenin merkezi fikirlerinin tek bir alanla sınırlı kalmayıp her şey için geçerli olduğunu anlatmak istiyordu. Dolayısıyla, kendi evrimcilik ilkesinin felsefenin merkezi fikri olduğunu düşünüyor ve bu ilkenin her şey için geçerli olduğuna inanıyordu. **İlk İlkeler** adlı yapıtında evrim yasasının temel ilkelerini ortaya koydu ve bunu başka yapıtlar izledi.

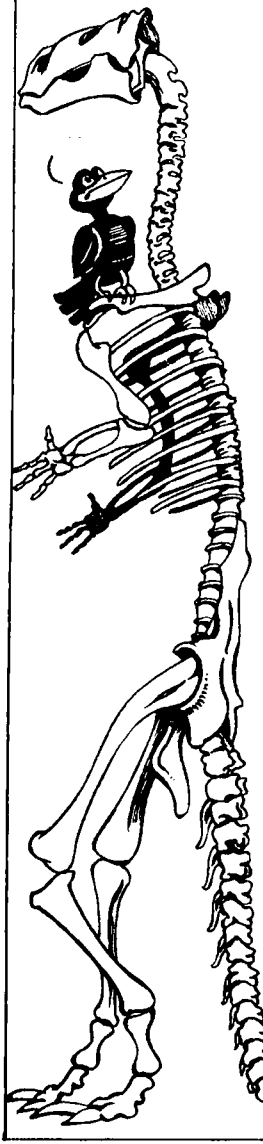

Spencer'in 19. yüzyıl düşüncesi üzerinde neden böyle bir etkide bulunduğunu anlamak güç olsa da, bu etkinin onun bir tür Toplumsal Darwin'ciliği savunmasından kaynaklandığını düşünebiliriz. **En uygun olanın hayatta kalması** ilkesini Spencer bulmuş olsa da, evrimcilik Darwin'in bu ilkeyi ayrıntılı bir şekilde açıklaması sayesinde popüler hale geldi. Yüksek maymunlarla insanın ortak bir atadan türediklerinin ortaya konulması, insan kavramının yeniden formüle edilmesine yolaçtı.

Darwin canlıların **doğal seçme** ilkesine göre evrim geçirdiklerini söylüyordu. Her kuşağı oluşturan organizmalar küçük ve raslansal genetik değişimlere uğramaktaydı. Bu değişimler sonucunda çevreye en iyi uyum gösteren organizmaların yaşama şansı diğerlerinden daha fazlaydı.

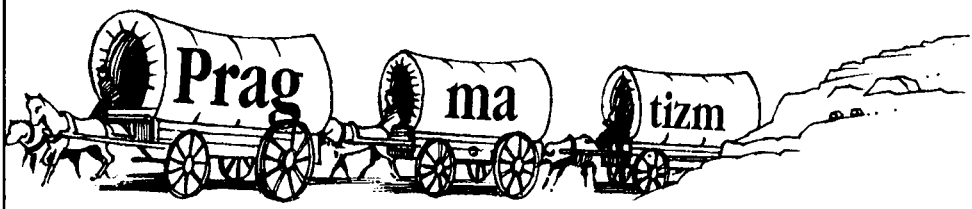

Uzun sakallı Darwin'ci anarşist

Spencer daha ileri giderek bu doğal seçme sürecinin toplumsal gelişmenin de itici gücü olduğunu savundu. Ona göre metafiziğin ve ahlak sistemlerinin burada hiçbir yeri yoktu. Bu düşünceler, Victoria çağı kapitalistlerinin zihniyetine ve **Adam Smith**'ten kaynaklanan serbest ekonomik rekabet fikrine çok iyi uyuyordu.
Spencer hayvan organizmaları ile insan toplumlarını ayrıntılı bir şekilde karşılaştırdı:
Hayvanda tek ve bütünsel bir bilinç vardı, toplumda ise bilinç tek tek bireylerde bulunuyordu. Toplum bireyin yararı için vardı –birey toplumun yararı için değil. Bu bireyselcilik Spencer'in de temel fikriydi. Bu yüzden zamanının reformcu liberallerine karşı çıktı. Ona göre gerçek liberalizmin işlevi yalnızca parlamentoların gücünü sınırlamaktı.
Radikal filozoflar Spencer'in ilerlemeyi zorunlu gören evrimciliğini benimsediler, ama toplumların en uygun olanın yaşaması ilkesine göre gelişmesi fikrinin etkileri daha uzun süreli oldu. Üstün insan düşüncesiyle **Nietzsche**, ırkların bilimsel yöntemlerle iyileştirilmesi kuramıyla **öjenik** hareketler ve hatta Aryan ırkının üstünlüğü görüşüyle **Hitler** bu fikri devraldı.
Doğal dünya ile insan dünyası arasında bir örtüşme bulunduğu anlayışının her zaman büyük bir çekim gücü oldu ve bu görüş son zamanlarda sosyo-biyoloji diye bilinen alanda yeniden ortaya çıktı.

Avrupa felsefesi idealistlerle materyalistler, Hegelcilerle pozitivistler, vb. arasında bölünüp dururken Amerikan felsefesi daha yeni başlıyordu. Kızılderililerden aldıkları yeni bir ülkeye sahip oldukları gibi, felsefelerinin de yeni olmasını istiyorlardı. Felsefeye başlıca katkıları, 19. yüzyılda ortaya çıkan Pragmatizmdi.

Wild Bill Hickock Amerika'nın kırlarında dolaşırken C. S. Peirce düşüncelerini bilemekteydi. 1878'de şu fikirle ortaya çıktı:

C.S.Peirce
(1839-1914)

Algımızın nesnesinin, anlaşılabilir pratik sonuçlar doğurabilecek hangi etkilerini algıladığımızı düşünelim. İşte bu algılar, o nesneyle ilgili algılarımızın tamamıdır.

Peirce bunu, sözcük ve kavramların anlamlarını onların pratik önemlerine göre saptamayı öngören mantıksal bir özdeyiş olarak düşünmüştü. Yani düşünce ile eylem arasındaki ilişkiyi ortaya koymak istiyordu.

Başkaları Peirce'ın bu **anlam kuramını** alıp onu bir **genel doğruluk kuramına** ve **pragmatik** bir felsefeye dönüştürdüler. Bu kovboylar **William James, Ferdinand Schiller** ve **John Dewey**'di. **James** böylece ortaya çıkan yeni görüşü **Pragmatizm** adlı yapıtında özetledi.

William James
(1842-1910)

Basit bir ifadeyle söylersek, pragmatizmin bu türüne göre düşünceler iş görmeye yarayan araçlardı –doğruluk ise pratikte yararlı olma anlamına geliyordu.

John Dewey
(1859-1952)

John Dewey bu pragmatizmi Amerikan toplumsal politikasını (özellikle hukuk ve eğitim alanlarında) derinden etkileyen bir ahlak ve eğitim felsefesine dönüştürdü. James ve Peirce'ın fikirlerini bir araya getirerek **Araçsalcılık** düşüncesine ulaştı.

Dewey uzun yaşamı boyunca her zaman zekânın, davranışın ve bilginin değişebileceğine, dolayısıyla toplumun biçimlenişinde eğitimin çok önemli bir rol oynadığına inandı. Sorunların deney yoluyla çözülmesini ve dogmatik olmayan bir öğretiyi savunan Pragmatizmin bu alanda büyük bir etkisi oldu. Pragmatizmin sorunu, doğruluk da dahil her şeyin göreli olduğu söylenince, felsefe açısından hiçbir karara varılamamasıydı. Başka insanlar Pragmatizmin sanayi kapitalizminin sonuçlarıyla uyum içinde olduğunu, Amerikalıların onu bu yüzden sevdiğini söylediler.

C. S. Peirce'dan sonra Amerikan felsefesinde kuşkuculukla dogmatizm arasında gidip gelen bir tür sağduyu çizgisi kendini hissettirmeye başladı. Bu eğilim yirminci yüzyıl Amerikan felsefesinde de çeşitli şekillerde devam etti.

Dewey 1920'de yayınlanan **Felsefenin Yeniden Kuruluşu** adlı yapıtında pragmatist görüşleri her şeye uygulamaya girişti. (Dewey'in çok uzun bir ömür sürdüğünü düşünürsek, pragmatizmin insana yaradığı sonucuna varabiliriz.) Onunla hemen hemen aynı olan araçsalcılık da uzun süre yaşadı. Bu felsefeye göre, fikirlerin doğru mu yanlış mı oldukları aslında ciddi bir sorun değildi –önemli olan, fikirlerin ne kadar yararlı olduklarıydı. Bir başka Amerikalı filozof, **Richard Rorty**, günümüzde aynı şeyi söylüyor gibi. Amerikalı filozoflar yaşlandıkça mı pragmatizme bağlanıyorlar yoksa pragmatist oldukları için mi uzun yaşıyorlar, buna karar vermek oldukça güç. Uzun yaşadığı halde pragmatizmden nefret eden **George Santayana** (1863-1952) durumu daha da karıştırıyor. Kuşkuculuğu son kertesine vardıran Santayana Platoncu tümelleri (ya da "öz"leri) bir tür doğalcı gerçekçilikle birleştirdi. Aynı zamanda genel olarak demokrasiden, insandan ve kültürden nefret eden bir şair ve kültür eleştiricisiydi. Kararlı bir bireyci olarak Protestanları da sevmeyen ve muhtemelen kendini tam bir Amerikalı gibi görmeyen Santayana son günlerini Roma'da geçirdi.

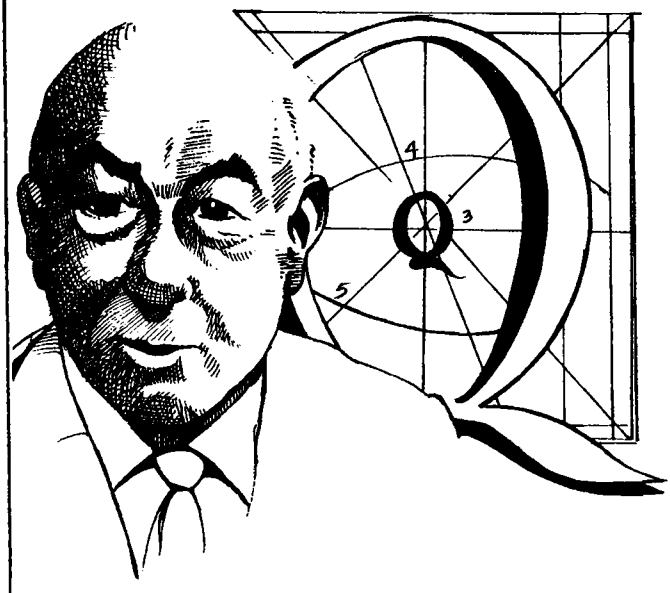

John Rawls (1921-)

Henüz o kadar yaşlanmadığı için tam bir pragmatist değil (eğer bir parça öyleyse) ama bir gün olabilir. 1971'de yayınlanan **Bir Adalet Kuramı** ile ün kazandı. Burada daha çok bireysel haklarla ilgilendi ve şu sıralarda Amerika'da çok moda olan "hakkaniyet olarak adalet" kavramını geliştirmeye çalıştı. Rousseau ve Locke'ta da bulunan "toplumsal sözleşme" kavramını yeniden gündeme getirdi ve bu kavramın nasıl adalet sağlanacağı üzerine akılcı bir anlaşmaya dayandığını savundu. Pragmatik olarak, hiçkimsenin durumunun bir başkasınınkinden daha iyi olmaması gerektiğini ve eşitsizliğin ne iyi ne de doğal birşey olduğunu söyledi. Elbette kimileri buna hemen karşı çıktı. Radikal bir özgürlükçü ("sağcı"nın felsefecesi) olan Nozick, **Anarşi, Devlet ve Ütopya** adlı kitabında Rawls'a saldırdı.

Willard V O Quine

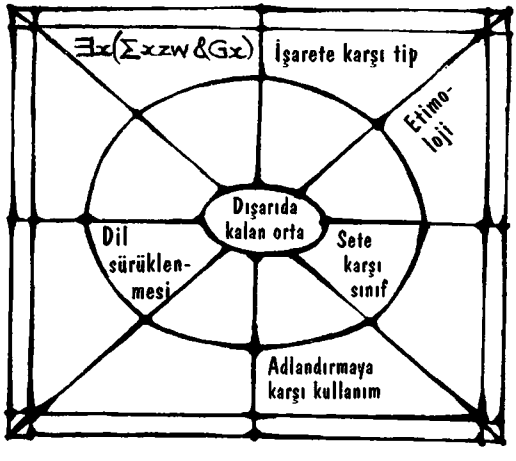
(1908-)

Wittgenstein'a, analitik felsefeye ve Kıta felsefesinin kapalılığına Amerika'nın yanıtı oldu. Cebinde Ockham'ın usturasıyla dolaşıp gördüğü her kafa karışıklığını ve gereksiz karmaşıklığı dilimlere ayırmaktadır.
Quine felsefe kariyerine mantıkçı pozitivist olarak başladı, yani ampirik önermeleri oluşturan parçaların deneyim parçalarına karşılık geldiğini savundu, ama çok geçmeden bu görüşün "göründüğü kadar olmadığı" sonucuna vardı. Ampirizmin dogmaları dediği fikirleri eleştirerek ilginç ve karmaşık bir sonuca ulaştı: Ona göre bilim, deneyim ve sağduyu birbirine dolanarak bir "bilgi ağı" oluşturuyordu.

Quine'ın farklı bilgi biçimlerinin karşılıklı bağlantılı ve bütünleşik bir doğada olduklarını söylemesi (bu kulağa pragmatizm gibi geliyor) felsefeyi gerçekten güçleştirmektedir. Yani Quine tek tek anlam birimleri bulunabileceği konusunda kuşkuludur –ona göre temel birim, bilimin bütünüdür.

Başka bir şekilde ifade edersek, Quine ideal filozofu entelektüel bir örümcek adam gibi görse de, söyledikleri dil ve anlam konusunda hepimizin içine düştüğü büyük güçlüklerle ilgilidir. Kıta felsefesinin dili ele alış tarzı da bu olmakla birlikte, Quine'ınki bütünüyle Amerika'ya özgü bir yaklaşımdır. İlk bakışta öyle görünmüyor ama, Quine çok eğlenceli, Kant'ı telaşa düşürecek kadar nükteli bir yazar.

Ondokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde, felsefe çözmek için yola çıktığı sorunların hepsini çözememişti. Büyük felsefe sistemlerinin çoğu dağılıp gitmekte gibiydi. Newton'un kozmolojisinden evrim kuramının biyolojik determinizmine kadar, bilimsel düşünce tarzları her yerde egemendi. Kantçı ve Hegelci felsefe hâlâ ayaktaydı ama bilimin otoritesi daha fazlaydı. Sonra Batı felsefesinde, akılcılığı ve bilimsel çözümlemeyi reddeden, entelektüalizm karşıtı bir dalga yükseldi.

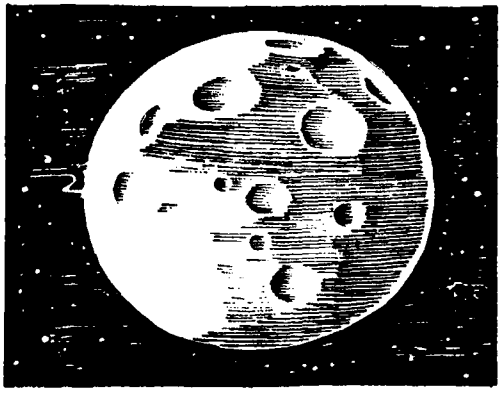

Bu gelişmenin merkezinde **Henri Bergson** vardı. College de France'a felsefe profesörü olarak 1900'de atandığı için, onun 20. yüzyıl filozofu olduğunu söyleyebiliriz.

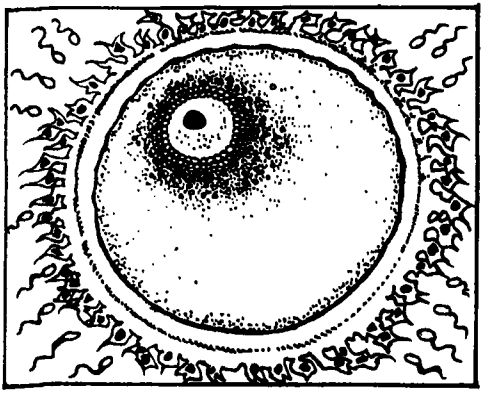
Bergson bilimin asıl bilgi kaynağı olduğunu reddetti ve sezginin daha önemli olduğunu savundu. Bu görüş **Romantiklere** ve **Rousseau**'ya dayanıyordu.

Bergson'un dinamik ve düalist bir felsefesi vardı.

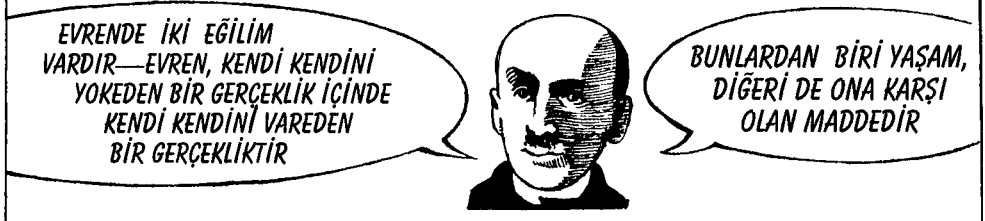
Bir yanda: **Durağan Madde**

Öte yanda: **Muazzam bir yaşam atılımı**

Yaşam (**élan vital**), maddeye karşı mücadelesinde kendini birçok biçim içinde ortaya koyuyordu. Bergson'a göre bu, "yaratıcı evrim"i harekete geçiren şeydi.

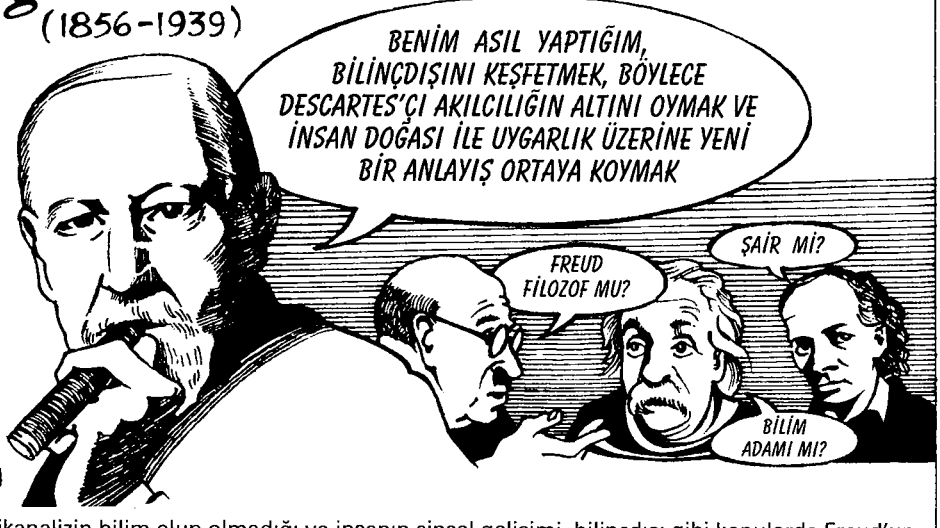
Bergson düşüncenin de evrene benzediğini söylüyordu: Bir yanda yaşam gücünden kaynaklanan sezgi, diğer yanda da maddeye dayanan yapay sistemlerden kaynaklanan çözümleme vardı.

Bergson'un 1907'de yayınlanan **Yaratıcı Evrim** adlı yapıtı hem felsefede hem de edebiyatta büyük etkiler yaptı. Zaman konusundaki fikirleri Proust sayesinde daha da fazla tanındı. Birçok kişi onun kapalı ve mecazi bir anlatımı olduğunu düşünse de, yaşam ve eylem felsefeleri ve bilim eleştirisi üzerinde kalıcı etkilerde bulundu. Georges Sorel devrimci sendikalizmi Bergson'un düşüncesiyle birleştirmeye çalıştı. G. Bernard Shaw da onun "yaşamsalcılığı" olarak gördüğü şeyden etkilendi.

Sigmund Freud (1856-1939)

Felsefenin rahvan gidişine çelme takanlardan biri de psikanalizin kurucusu Sigmund Freud'du.

Psikanalizin bilim olup olmadığı ve insanın cinsel gelişimi, bilinçdışı gibi konularda Freud'un haklı olup olmadığı üzerine geniş bir tartışma vardır. Onun fikirlerinin çığır açan önemi, insan varoluşunun bütün yönlerinde cinselliğin merkezi bir yer tuttuğu noktasında ısrar etmesinden kaynaklanıyordu. Birçoklarının bu fikirlere karşı direnmesini de bu durum kısmen açıklıyor.

Bu fikirler elbette felsefenin önüne bir sürü sorun çıkardı. Çünkü felsefe insanların nasıl düşündüğünü ve nesneleri nasıl bildiğini araştırırken ussallığı bir veri olarak kabul ediyordu. Freud'un insan cinselliği, kültür ve saldırganlık üstüne fikirleri de toplum ve ahlak kuramcılarının işini güçleştirdi. Birçok filozof, psikanaliz ampirik olarak test edilemediği için (bilinçdışının fotoğrafını çekemezsiniz) Freud'u gözardı etmeyi yeğledi.

Peirce ve pragmatizmden Nietzsche ve nihilizme kadar, 19. yüzyılda filozoflar felsefenin neyi başarabileceği konusunda gitgide daha fazla bölündüler. Sanayi kapitalizminin karmaşıklığı ve dünyanın büyük bir hızla değişmesi, toplumsal düşünceyi ve felsefeyi daha da karıştırıyordu. Marx felsefenin öldüğünü, Nietzsche onu imha ettiğini, Bergson da yeniden yarattığını iddia etti.

Ondokuzuncu yüzyılın sonunda, bu felsefi girdaptan çıkış yolunu gösterecek birine şiddetle gereksinim duyuluyordu, ama o yolu **Gottlob Frege**'nin gösterdiğini o zamanlar kimse fark edemedi. Frege'nin modern matematiksel mantığı ve günümüzde "analitik felsefe" diye bilinen şeyi kurduğu ancak ölümünden sonra anlaşıldı. Frege epistemolojinin felsefenin başlangıç noktası olduğunu kabul etmemiş (oysa bu Descartes'tan beri çok şeyi değiştiren bir görüştü) ve mantığı yeniden baş köşeye oturtmuştu.

* Frege matematiği yeni ve daha sağlam bir temele oturttu

+

* Matematiği yanlış, yarımyamalak akıl yürütmelerden ve Pitagoras'ın etkisinden kurtardı

+

Sayılara yeni ve sağlam bir tanım getirdi

+

Matematiksel önermelerin "sentetik önsel" önermeler olduğunu söyleyen Kant'ın yanıldığını gösterdi

.....

=

Mantıkta Devrim

Bunu parçalara bölüp matematiksel kanıtları çıkarırsak,

Şunu elde ederiz:

BUNUN NİYE ÖNEMLİ OLDUĞUNU HİÇ ANLAMADIM
ÖNEMLİ, ÇÜNKÜ BULDUĞUM MATEMATİKSEL MANTIĞI DİLE UYGULADIM
AKIL YÜRÜTMELERİN GÜNDELİK DİLİN KARIŞIKLIKLARINDAN VE METAFİZİKTEN UZAK VE GÜÇLÜ BİR ŞEKİLDE NASIL İFADE EDİLEBİLECEĞİNİ GÖSTERDİM
EVET— AYRICA ANLAMIN KURULUŞU BAKIMINDAN EN ÖNEMLİ AYRIMI ORTAYA KOYDUM...
Mate-matik
Mantık
Dil
MATEMATİK TEOREMLERİ GİBİ Mİ?
Mantık
Dil
...YANİ ANLAM İLE REFERANS ARASINDAKİ AYRIMI
BİR TÜMCENİN ANLAMI, YALNIZCA BİR ÖNERMEDİR. AYNI TÜMCENİN REFERANS YAPTIĞI ŞEYSE ONUN DOĞRULUK DEĞERİDİR
Bir sözcüğün ANLAMI büyük ölçüde değişebilir. Örneğin farklı yerlerde duran iki insean için "dağ" sözcüğünün farklı çağrışımları olabilir. Ama REFERANS yapılan şey, yani gerçek dağ sabittir.
DAĞ
DAĞ

Bu anlam / referans ayrımından iki önemli tez çıkıyordu:

1. Verili bir tümcenin anlamı, onun parçalarının anlamından türetilmelidir
2. Herhangi bir sözcüğün ancak içinde geçtiği tümcelerin bağlamında belli bir anlamı vardır

Frege'nin akıl yürütme süreçlerini mekanikleştirme ve düşünme eylemini fazlalıklardan temizleme girişimi yeni birşey değildi. Matematikle felsefe arasındaki bağlantı da yeni değildi. Aslında bu proje çok önceleri, **Aristoteles**'in tasımları ve **Öklid**'in geometrisiyle başlamıştı. **Boole** ve **Morgan** gibi 19. yüzyıl mantıkçıları ve **Cantor** ve **Peano** gibi yeni kuşak matematikçiler de sahnenin Frege için hazırlanmasına yardım ettiler.

Frege'den sonra **Russell** ve **Whitehead** matematiğe nihai bir düzen getirmeye çalıştılar. Ama sayının sınıflar açısından mantıksal tanımını yapmaya uğraşırken Russell'ın önüne bir paradoks çıktı.

(Felsefe paradokslardan hiçbir zaman kurtulamamıştır. Bunlar Sod'un yasasının epistemolojik bir türünü oluştururlar: Bütün sorunları nihayet çözdüğünüzü düşündüğünüzde, o sorunların zaten varolmadığını görürsünüz.)

Whitehead

Russell'ın Paradoksu

Sınıfların çoğu kendi kendini içermez –örneğin bütün fokların sınıfı bir fok değildir. Ama bazı sınıflar kendi kendini içerir. Peki KENDİ KENDİNİ İÇERMEYEN BÜTÜN SINIFLARIN SINIFI kendi kendini içerir mi içermez mi? Düşünürseniz görürsünüz ki, içerirse içermez, içermezse içerir...

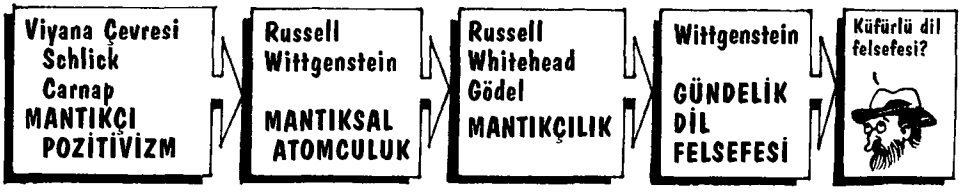
Kurt Gödel

Zavallı yaşlı Frege bu anda sahneden çekildi, Russell ise kendi kendine referans yapan tümcelerden kaynaklanan bu garip taklaları engellemek için tipler kuramını geliştirmeye başladı. Ne var ki 1931'de **Kurt Gödel**'in ünlü Tamamlanmamışlık Teoremiyle çıkıp gelmesi bütün projeyi mahvetti.

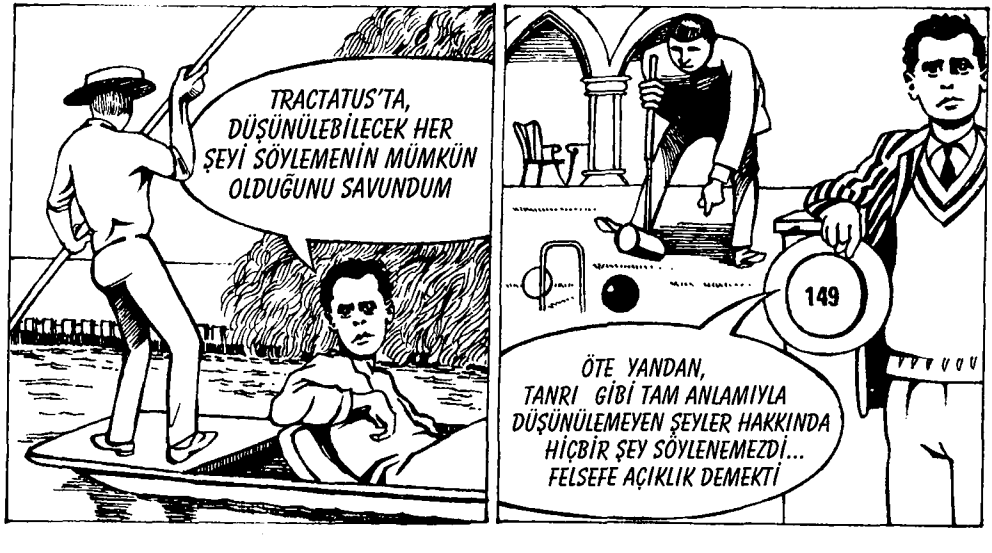
Frege'yle başlayan mantıksal çözümleme, **analitik felsefe** adı verilen ve günümüzde hâlâ popüler olan bir düşünce okulunun oluşmasını sağladı. Bu okul içinde, hepsi de yeni mantığa dayanan ve **Frege, Russell** ve **Wittgenstein**'ın kaynaklık ettiği **analitik** yaklaşımı paylaşan birçok çizgi ortaya çıktı.

Çözümleme yoluyla açıklık sağlamayı isteyen ve metafiziğe karşı düşmanlık besleyen bu çizgilerden bazıları:

Wittgenstein'ın bu aşamaların hepsinde önemli bir yeri vardı. 1921'de yayınlanan **Tractatus Logico-Philosophicus** adlı yapıtında, bütün felsefe sorunlarını çözdüğünü iddia etti.

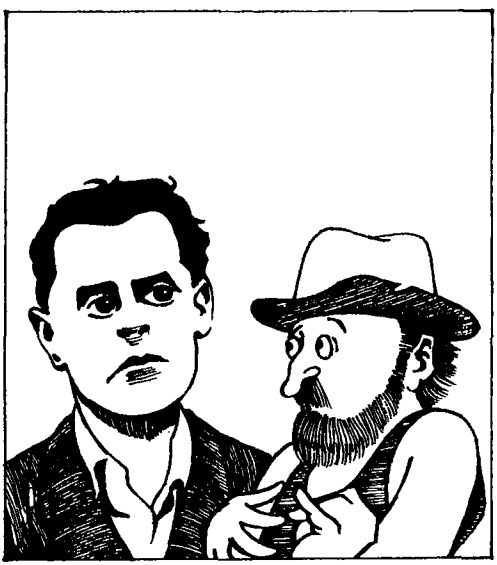

Carnap adında biri, bütün felsefe sorunlarının aslında sözdizimiyle ilgili sorunlar olduğunu söyledi. Sözdizimleri incelendiğinde çoğu felsefe sorunu ya çözülecek ya da bunların gerçekte sorun olmadığı görülecekti. Öyle anlaşılıyor ki, Carnap, bir kez açıklık sağlandı mı felsefenin ya düzene gireceğini ya da ortadan kalkacağını düşünüyordu.

Wittgenstein dünyanın basit olgulardan oluştuğunu söylemekteydi (bu basit olgular atomlara benzetilerek, onun görüşüne **mantıksal atomculuk** dendi). Dil ancak, ya olguları betimlemek ya da mantık tümceleri kurmak için kullanılabilirdi. Dilin bunlar dışındaki hiçbir kullanımı anlamlı olamazdı. Dolayısıyla bütün etik ve metafizik ifadeler saçmaydı.

Wittgenstein'ın bundan çıkardığı bir sonuç da kendi dil kuramının anlamsız olduğuydu –çünkü bu kuram dilde soyut ilişkilerin nasıl iş gördüğünü göstermeye çalışmaktaydı. (Başka bir deyişle, mükemmel bir biçimsel dil projesinin gerçekleşmesi olanaksızdı!) Wittgenstein'ı anlamışsanız, felsefeyi bırakmanız gerekirdi.

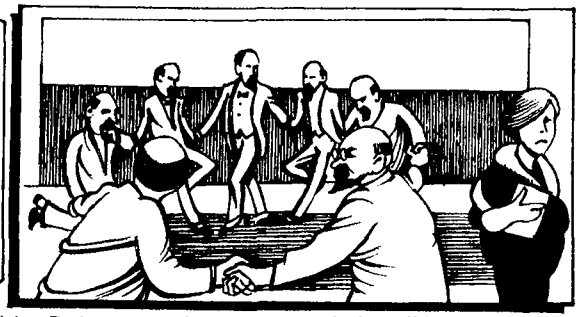

Viyana Çevresi diye de bilinen **mantıkçı pozitivistler** Wittgenstein'ın bu fikirlerinden yola çıktılar. Ortak bazı görüşleri, danslı çay partileri ve *Erkenntnis* adlı bir dergileri vardı.

Viyana Çevresinde Carnap, Schlick, Weissman, Frank, Kraft, Kaufmann gibi isimler vardı.

Mantıktan ve çözümlemeden hoşlanmak ve Hegel'den nefret etmek, bu düşünürlerin hepsinin ortak özelliğiydi.

Çevre ünlü Doğrulama İlkesini buldu. Daha sonra Karl Popper da kendi Yanlışlama İlkesini ortaya atacaktı.

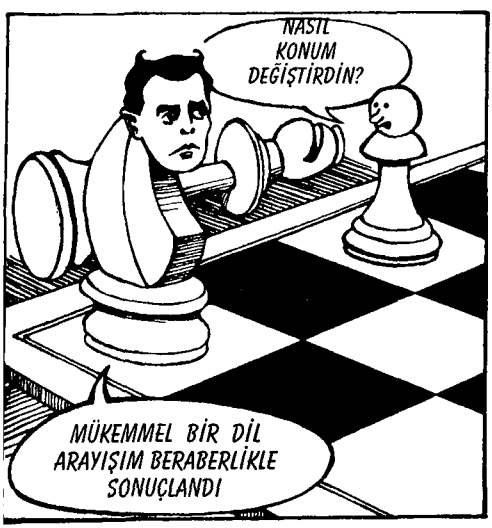
"Bir önermenin anlamı, onun doğrulanma yöntemidir"

1. Yalnızca doğru mu yanlış mı olduğu gösterilebilecek önermeler anlamlıdır.
2. Doğruluğun ve olgusal durumların mantıksal biçimleri vardır.
3. Olgusal doğrular ancak deneyim yoluyla gösterilebilirler (doğrulama).

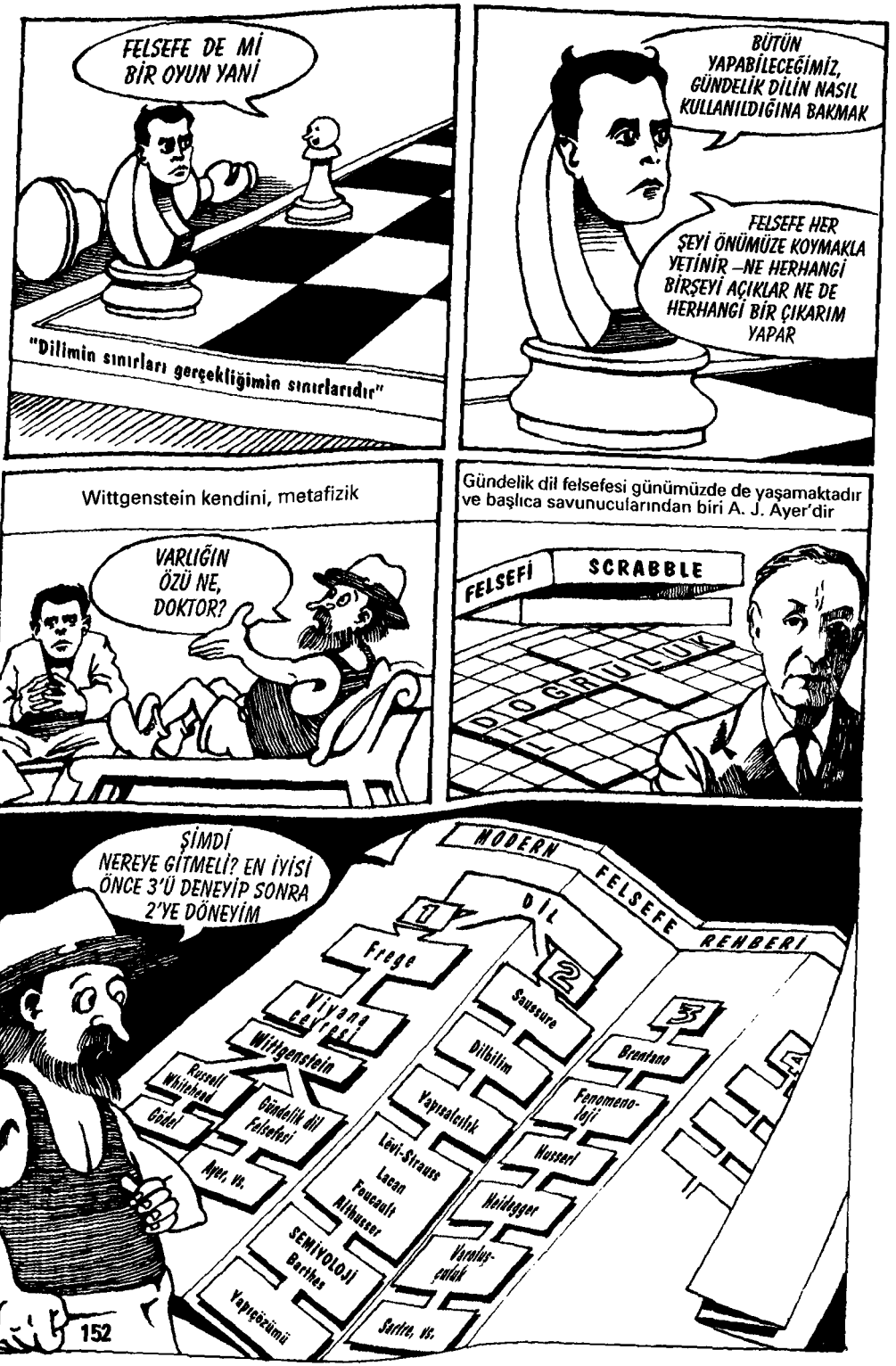

Mantıkçı pozitivistler Wittgenstein gibi felsefeyi bırakmayıp bütün dünyada "çözümleme"lerine devam ettiler. Ne var ki dilin nasıl işlediği konusundaki sorunları çözememeleri, mantıkçı pozitivizmi kısır döngüler içine soktu.

Wittgenstein 1933-35 yılları arasında öğrencilerine dikte ettiği Mavi ve Kahverengi Defterler'le felsefeye geri döndü.

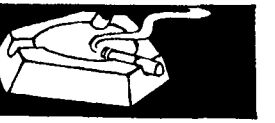

FELSEFE DE Mİ BİR OYUN YANİ
"Dilimin sınırları gerçekliğimin sınırlarıdır"
BÜTÜN YAPABİLECEĞİMİZ, GÜNDELİK DİLİN NASIL KULLANILDIĞINA BAKMAK
FELSEFE HER ŞEYİ ÖNÜMÜZE KOYMAKLA YETİNİR –NE HERHANGİ BİRŞEYİ AÇIKLAR NE DE HERHANGİ BİR ÇIKARIM YAPAR
Wittgenstein kendini, metafizik
VARLIĞIN ÖZÜ NE, DOKTOR?
Gündelik dil felsefesi günümüzde de yaşamaktadır ve başlıca savunucularından biri A. J. Ayer'dir
FELSEFİ
SCRABBLE
ŞİMDİ NEREYE GİTMELİ? EN İYİSİ ÖNCE 3'Ü DENEYİP SONRA 2'YE DÖNEYİM
MODERN FELSEFE REHBERİ
DİL
Frege
Viyana çevresi
Wittgenstein
Russell Whitehead
Gödel
Gündelik dil felsefesi
Ayer, vs.
Saussure
Dilbilim
Yapısalcılık
Levi-Strauss
Lacan
Foucault
Althusser
SEMİYOLOJİ
Barthes
Yapıçözümü
Brentano
Fenomenoloji
Husserl
Heidegger
Varoluşçuluk
Sartre, vs.
152

Fenomenoloji ve Varoluşçuluk

Dünyaya bakışın bu birbiriyle ilişkili yolları öznellikle ve bu öznelliğin bir betimlemesiyle bağlantılıydı. Kimileri fenomenolojiye "betimsel deneyim felsefesi" adını verdiler. Betimsel psikolojinin kurucusu **Franz Brentano** (1838-1917) fenomenoloji okulunun babası olarak görüldü.

Edmund Husserl (1859-1938) **Mantık Araştırmaları** adlı yapıtında fenomenolojinin temel yöntemini ortaya koydu

Husserl bu sorunun üstesinden gelmek için "aşkın öznelerarasılık" kavramını ortaya attı. Bununla anlatmak istediği şey, kendi anlam ve özlerimin başkalarınınkilere benzediğinin analoji yoluyla gösterilebileceğiydi.

Husserl bilincin "yönelinen" nesnesi üzerinde duruyordu. Gerçek ya da maddi olması gerekmeyen bu nesne, düşüncenin hedeflediği şeydi.

Fenomenoloji yöntemini özellikle toplumbilimciler benimsedi. Ne var ki Husserl'in ortaya koyduğu temel nokta, düşüncesi ilerledikçe bulanıklaşmaktaydı. En sonunda "Ben"in bilinemeyeceğini söylüyor gibiydi. Bu kuşkuculuk ne de olsa fenomenoloji için bir sorun oluşturmaktaydı. Eğer "Ben"i bilemiyorsanız kimi bilebilirdiniz ki? Wittgenstein herhalde fenomenolojinin çok ötelere götürülmüş bir dil oyunu olduğunu söylerdi. Eh, Husserl onu çok ötelere götürmemiş bile olsa, Heidegger kesinlikle götürdü.

Martin Heidegger
(1889–1976)

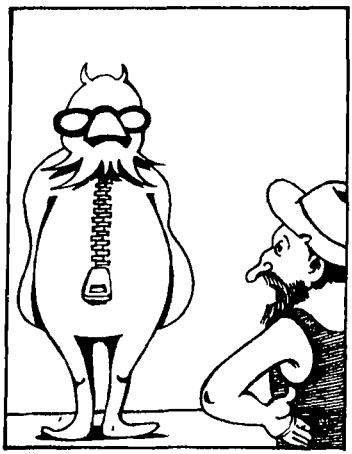
Heidegger bir fenomenolojist, varoluşçu, Nazi, geveze ya da büyük bir düşünür olarak görülen biriydi. Hitler'in iktidara gelişinden hiç de hoşnutsuzluk duymadığı ve Husserl'le Yahudi olduğu için artık görüşmediği bilinir. Heidegger kendini fenomenolojist olarak nitelese de başka herkes onu ilk tanrıtanımaz varoluşçu olarak görmektedir. Birçokları Heidegger'in çok güç, özetlenmesi neredeyse olanaksız ve sonuna kadar spekülatif bir filozof olduğunu düşünür. Her ne olursa olsun, onun yöntemi analitik felsefenin güçlü mantığından ışık yılıyla ölçülecek kadar uzaktır.

Heidegger bununla fenomenlere dönmeyi kastediyordu ve ona göre fenomenler bilince görünen şeyler olduğu için gene fenomenolojiye varıyordu. Varoluş fenomenlerle bir araya geldikten (varlığın dünyayla birleşmesi gibi) sonra, Başkası'nın ortaya çıkmasıyla her şey yeniden altüst oluyordu. Heidegger varlık hakkındaki gerçeği, yani varoluşu açıklayacak bir "varlık bilimi"ni bulmaya çalışmaktaydı.

Heidegger'in varlığın gerçeğini bulma çabası,
Sartre da dahil herkesi etkiledi...

Jean-Paul Sartre (1905 - 1980)

Yüzyılın en ünlü filozofu olan Sartre, **Husserl** ve **Heidegger**'in fikirlerini geliştirip **Varoluşçuluk** diye bilinen tutarlı bütün içinde birleştirmekten sorumluydu.

Sartre romanlarında, oyunlarında ve politik etkinliklerinde bir karar (ya da özgürlük) felsefesini gündeme getiriyordu. Felsefeyi sokağa indirmek niyetindeydi. Düşünceleri "dünyada oluş" üzerinde yoğunlaşmıştı.

"VAROLUŞ ÖZDEN ÖNCEDİR" DERKEN NE KASTETTİĞİNİ AÇIKLAR MISIN?
BASİTÇE ŞU: İNSANIN VAROLUŞUNU BELİRLEYEN HİÇBİR ŞEY YOKTUR –NE TANRI, NE MUTLAK RUH...
NE DE HERHANGİ BİR BAŞKA ÖZ
DEMEK ÖNCE VAROLUYORUZ, SONRA YAŞAMIN ÖZÜNÜN NE OLDUĞUNU ANLIYORUZ
DOĞRU. KEŞFETTİĞİMİZ ŞEY DE KENDİMİZLE DÜNYA ARASINDAKİ BİR BOŞLUK. İŞTE BU, VAROLUŞUN İÇİNE SIZAN HİÇLİK...
HEİDEGGER BUNA "İÇTENSİZLİK" DİYORDU
KEŞFEDİLMEYE DEĞER BİRŞEY GİBİ GÖRÜNMÜYOR
GERÇEK, KENDİNİ BİR HAPİSHANE İÇİNDE ÖZGÜR BULMAK GİBİ BİRŞEYDİR
ÖZGÜRLÜĞE GİDEN YOLUN SONUNDA SIKINTI DUYMA HAKKINDAN BAŞKA BİRŞEY BULMUYORUZ YANİ
İNSANLAR HER ZAMAN, KENDİ YAŞAMLARI OLAN ÖZGÜRLÜKTEN KAÇMAYA ÇALIŞIRLAR. HEİDEGGER GİBİ, BİR ÇÖZÜMÜN VAR OLDUĞUNU ZANNEDERLER
AMA ZAMANI KUYRUĞUNDAN YAKALAYAMAZSIN
ARTIK GİTMEM GEREK— GEÇ KALDIM...

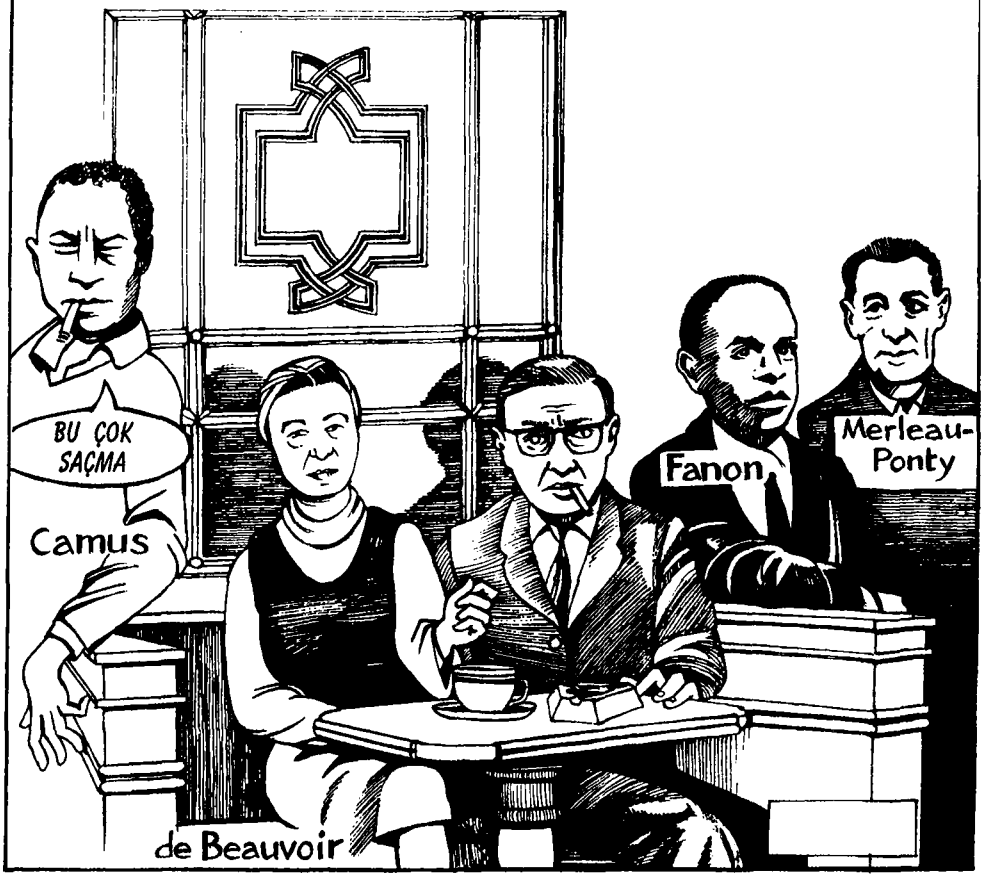

İkinci Dünya Savaşı ve insanların insanlara karşı insanlık dışı davranışları, Sartre'ı Fransız direniş hareketine katılmaya ve Marksizme daha fazla ilgi duymaya itti. Belirlenmeyi reddetmemekle birlikte, insanın her zaman kendi kendini dönüştürebileceğine inanıyordu. Varoluşçu özgürlüğü Marksizmin kollektif mücadele fikriyle uzlaştırmaya çalıştı.

Sartre'ın yapıtlarında fenomenolojinin, özellikle de yönelmişlik fikrinin önemli bir yeri vardı. Sıradan şeyler üzerine bile felsefe yapma düşüncesi, felsefede radikal bir değişikliğe işaret ediyordu. Birçokları gibi Sartre da ince eleyip sık dokumayı pozitivistlere bırakan yeni tür bir felsefi özgürlük peşindeydi...

Felsefe, en azından Sartre için, bol şarap, şarkı ve ontolojiyle geçen neşeli bir yaşam demekti.

Sartre felsefe yapmak için gerçekten sokağa çıktı. Varoluşçulukla Marksizm arasındaki tartışma, yapısalcılığın ortaya çıkmasına kadar Fransa'nın entelektüel yaşamına egemen oldu. Sartre, de Beauvoir ve Merleau-Ponty'nin çıkardığı *Les Temps Modernes (Modern Zamanlar)* adlı dergi bu tartışmanın odağında yeralıyordu. Sartre yaşlandıkça politik yaşama daha aktif bir şekilde katıldı, antiemperyalist ve devrimci mücadeleleri destekledi. Sömürgeciliğe karşı saldırıya geçen Franz Fanon'a arka çıkarak onun *Dünyanın Zavallısı* kitabına önsöz yazdı. Uzun yıllar birlikte olduğu Simone de Beauvoir ile sürdürdüğü tartışmalar sonucunda daha somut bir politika ve feminizm anlayışı geliştirdi.

Varoluşçuluğun önemli bir ismi olan Simone de Beauvoir'ın Sartre üzerinde önemli bir etkisi vardı. Ne var ki de Beauvoir günümüzde feminizm üzerindeki etkisiyle daha çok anımsanır. Yeni ufuklar açan kitabı *İkinci Cins* (1949), felsefeyi de kadınların ezilmesinin tarihsel ve özgül doğasını anlamadığı için eleştiren yeni bir feminizm dalgasına yolaçtı. Sokrates'ten Sartre'a kadar, felsefede kadın sorunu diye birşeyden neredeyse hiç sözedilmemişti. Kadınların insanlığın yarısını oluşturduğu düşünülürse, bu oldukça garip bir durumdu. "Kadın Nedir?" sorusu, filozofların metafizik pantolonlarının kemerini biraz daha sıkmalarına neden oluyordu.

Sartre özgürlüğe –karar verme ve bilinmeyene varoluşsal sıçrayışlar yapma özgürlüğüne inanıyordu. De Beauvoir ise *İkinci Cins*'te, herkes bu özgürlüğe sahipse kadınların her zaman ezilmesinin nasıl açıklanabileceğini sordu. Bunu kendileri mi seçmişti? Yoksa bu potansiyel özgürlük, özellikle kadınlar için bir tür yanılsama mıydı? Her şey için bir yanıtı olduğunu iddia eden felsefe bu soruna değinmemişti bile. Oysa bu gerçekten de gözardı edilemeyecek kadar önemli bir sorundu. Eğer felsefe kadını erkeğe göre "öteki" olarak, dolayısıyla bağımlı olarak kuruyorsa, o zaman kendisinin içinde çalıştığı koşulları kavramlaştırmakta başarısız kalmış demekti. Yani felsefe bu durumda, Platon'un mağarasındaki insanlar kadar kördü!

Wittgenstein da Marx da felsefenin sona erdiğinden sözetmişti. Bunu söylerken birbirine oldukça yakın bakış açılarına sahip olmaları ilginçtir.

Marksistler, vb.

Ama bu iki felsefe anlayışı arasında önemli bir fark da vardı. Wittgenstein felsefeyi mekaniğin ertelenmiş bir parçası olarak görüyor ve bütün sorunlarını hallederek (terapi olarak felsefe) gündelik yaşamı ve dili rahat bırakmasını istiyordu. Marx ise felsefenin toplumsal temelini yıkıp yeniden kurmak niyetindeydi. Bu toplumsal temel sürekli değiştiği için, Marx'ın felsefe görüşü de değişmekteydi.

Lenin'den Gorbaçov'a kadar herkesin bir Marksizm yorumu vardı. Bu yüzyılda felsefe birçok kez Marksizmin ölümünü ilan etti, ama o her şeye karşın yaşamaya devam etti.

Kimi Marksistler materyalizmin diyalektik yönünü, kimileri devrimci kimileri de bilimsel ya da ekonomik yönünü vurguladı. Sonra Yapısal Marksizm ve Post-Marksist Marksizm ortaya çıktı.

1919'da bir devrim girişiminin başını çeken Alman Spartakistlerinin önderlerinden Rosa Luxemburg, Almanya'nın Cumhuriyetçi hükümetine karşı bir ayaklanma sırasında askerler tarafından öldürüldü. Luxemburg Lenin'in demokratik merkeziyetçiliğini ve partisini sert bir disiplinle yönetmesini şiddetle eleştirmişti. Kitle eylemlerini ve işçi sovyetlerini savunmasına karşın, büyük ölçekli Leninist örgütlenmelerin katı üyeleri ona kulaklarını tıkadılar. Şimdi adı St. Petersburg olan Leningrad'da son zamanlarda yaşananlardan sonra mezarında ters dönmüş olmalı.

George Lukacs (1885-1971)

Macaristanlı Georg Lukacs, bu yüzyılın ilk büyük Marksist filozofuydu

Onun *Tarih ve Sınıf Bilinci* adlı yapıtı, hâlâ tartışmalara konu olan önemli köşetaşlarından biridir.

Kriz içindeki bir burjuva kültüründen gelen Lukacs, işçi sınıfını tarihin öznesi olarak görüp **bütünlük** kavramı yoluyla kültüre bir anlam kazandırmaya çalıştı. Eleştirmenlerinden bazıları ounun Hegel'i Hegelci olmaktan çıkardığını, bazıları da "romantik bir anti-kapitalist" ve bir burjuva hümanisti olduğunu söyledi. Bunun bir nedeni lukacs'ın edebiyat, kültür ve felsefeden çok sözetmesiydi. Lukacs tek başına Marksizmi Avrupa kültürünün ana akımına dahil etti ve günümüzde "Batı Marksizmi" diye bilinen şeyi başlattı.

Lukacs, daha önceki kimi filozoflar gibi, insanın dünyada yabancılaşmış olduğunu ve bütünlük aradığını düşünüyordu. Ona göre bu bütünlüğe, işçi sınıfının tarihsel görevi olan devrim yoluyla ulaşılacaktı.

Yaşamının büyük kısmını faşizmin zindanlarında geçiren **Gramsci** hâlâ paylaşılamayan bir felsefe mirası bıraktı. Başlıca katkısı, Marksist düşünceye **hegemonya** fikrini sokmasıydı. Ne var ki yazdıkları 1960'lara kadar bilinmeden kaldı ve yapıtlarının tam bir baskısı ancak 1975'te yapılabildi. Lukacs gibi o da toplumsal yaşamın organik birliğine inanıyordu.

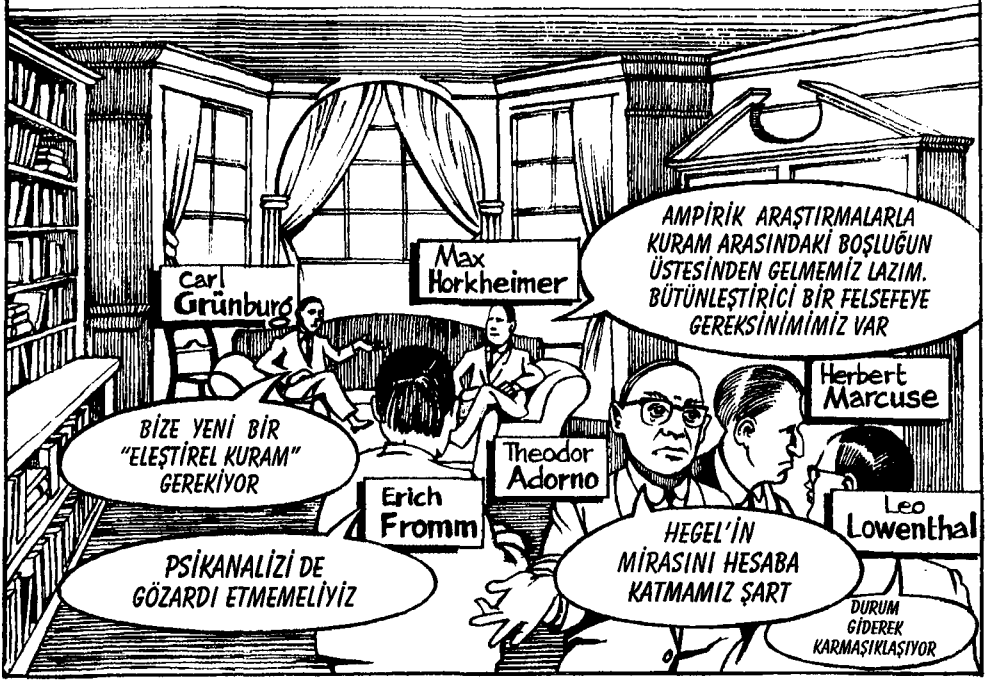

"Hegemonya" kavramı Marksist felsefeye yapılmış o kadar önemli bir katkıydı ki, bunun klasik Marksizmi sona erdirdiği bile düşünülebilir. Gramsci ekonomik iktidarın tek başına yeterli olmadığını, yönetici sınıfın toplumdaki diğer sınıflara kendi ahlaki, politik ve kültürel değerlerini de kabul ettirmesi gerektiğini savunuyordu. Tarihsel dönemlerin çözümlenmesinde kültüre ve fikirlere merkezi bir rol vermekteydi. Daha önce ihmal edilen popüler kültür, insanların ortak inançları ve aydınlar onun tartışma konularıydı. Bireyi tarihe yeniden sokan da Gramsci oldu.

Frankfurt Okulu

Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü 1924'te açıldı. Okulu kuranların amacı Marksizmi modernize etmek ve moderniteyi anlamaktı.

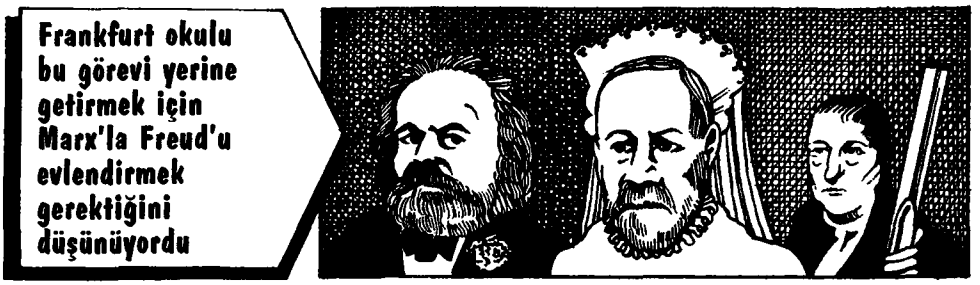

Batı'da devrimci partilerin içine düştüğü durum ve Faşizmin zaferi, Frankfurt okulunu kapitalizmin başarısının nedenlerini araştırmaya yöneltti.

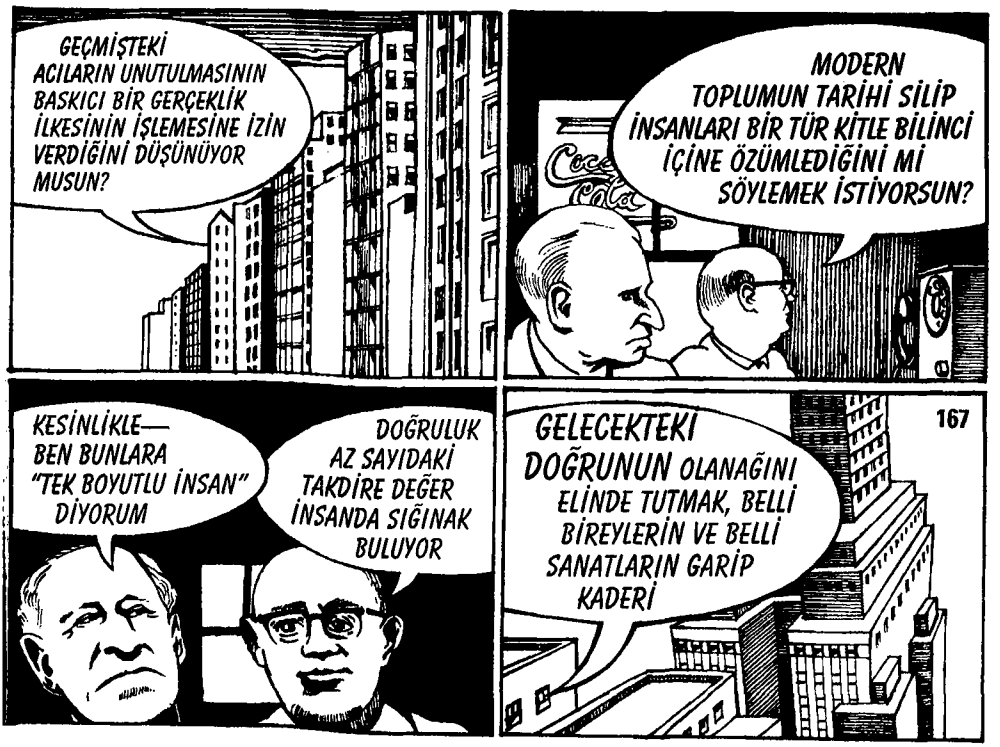

"Tarih meleğinin yüzü geçmişe dönüktür... Bizim bir olaylar zinciri gördüğümüz yerde o tek bir felaket görür... Karşı konulmaz bir fırtına onu geleceğe uçurur, önünde biriken enkaz gökyüzüne doğru yükselir. Bu fırtına bizim gelişme dediğimiz şeydir"

Kapitalist kültürüve kitlelerin bilinç biçimlerini anlamak isteyen Frankfurt Okulu psikanalize ve varoluşçuluğa yöneldi. Okulun üyeleri ekonomik determinizmden çok estetik, modernizm ve kültürle ilgiliydiler.

Eleştirel kuramın gelişmesi, kapitalizmin inatla varlığını sürdürmesini ve otoritaryen toplumun doğuşunu anlama çabasının bir ürünüydü. Frankfurt okulunun Avrupa hakkındaki kötümserliği, "kitle toplumu" olarak gördükleri Amerika'yla ilgili düşüncelerinde de yankılanıyordu. **Horkheimer ve Adorno** çözümlemelerini Doğu Avrupa'nın bürokratik devletlerini de kapsayacak şekilde genişlettiler. Onların **eleştirel kuramı**, çalışan sınıfların totalitaryen toplumlarca özümsenmesine karşı bir savunma mevzii işlevi görecekti.

Jürgen Habermas, öznelerarası iletişim incelemeleriyle eleştirel kuramı yeni alanlara taşıdı. *İletişimsel Eylem Kuramı* (1981) adlı ünlü kitabında bürokratik sistemlerin toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini ve bilinç biçimlerini araştırdı. Onun bu yaklaşımı, post-yapısalcıların şiddetle karşı çıktığı, bütünlüğü anlama yönündeki en son Marksist girişimlerden biridir.

Habermas Batı Marksizminin temellerini yeniden kurmak gibi dev bir işi kendine görev edindi. Hem Frankfurt Okuluna hem de daha geleneksel akıl kavramlarına yaslanarak, bütünsel bir dünya görüşünü yeniden oluşturmaya çalıştı. Ona göre toplum hâlâ, düzenli değilse de birleşik bir bütün olarak görülmeliydi. Toplumsal biçimlenmelerin, dilin ve iletişimin gitgide daha da karmaşıklaştığı düşünülecek olursa, bu hiç de kolay bir proje değildi. Habermas Frankfurt Okulunun tarih ve toplumsal değişim konusundaki kötümserliğini paylaşmamakla birlikte, bu değişimin nasıl olacağı konusunda çoğu zaman oldukça belirsiz şeyler söylüyordu. Yapıtları kapsamlı ve anlaşılması güç olsa da her zaman ilginçtir ve okuyucudan çok şey bekler.

Habermas düşüncelerini zaman içinde geliştirdi ve uzun bir süre öznelerarası iletişim ve bunun belirlenimleriyle ilgilendi. Gündelik pratiklerin dilsel iletişimi oluşturduğu bir "evrensel pragmatik"ten sözediyordu. Dilde bir tür ussallığı yeniden kurmaya çalışan Habermas sık sık beklenmedik güçlüklerle karşılaşmaktaydı. Bu yüzden sistemleri büyüdükçe büyüdü ve varış noktasını görmek giderek daha da zorlaştı. Kimileri, egemenlik ve bağımlılık gibi modası geçmiş gerçekliklerin sistem içinde ortadan kaybolduğunu savundular.

Louis Althusser

(1918 - 1990)

Marksist felsefenin dilbilim ve yapısalcılıkla kesişen bir başka çizgisini **Louis Althusser** temsil ediyordu. Althusser, "son kertede" ekonominin belirlediği politik, kültürel ve entelektüel pratiklerin görece özerkliğini savunan çok karmaşık bir Marksizm yorumu ortaya koydu.

DAHA BASİT ANLATAMAZ MISIN?
ÇALIŞAYIM... TEMEL / ÜSTYAPI AYRIMI OUT, ÖNCEDEN VERİLİ KARMAŞIK BÜTÜNLER IN
"YAPININ ÖNCELİĞİ" VE "GÖRECE ÖZERK DÜZEYLER" ÜZERİNE BÜTÜN O SÖYLEDİKLERİN NE ANLAMA GELİYOR?
TOPLUMSAL BÜTÜNÜN DEĞİŞİK DÜZEYLERİNİ GÖRECE ÖZERK OLARAK GÖRMEK, ONLARI KENDİ ÖZGÜLLÜKLERİ İÇİNDE DÜŞÜNEBİLMEMİZİ SAĞLAR
YA EKONOMİNİN BELİRLEYİCİLİĞİ?
EKONOMİ SON KERTEDE BELİRLEYİCİDİR. AMA BÜTÜN İYİ FİLOZOFLARIN BİLDİĞİ GİBİ, SON KERTE HİÇBİR ZAMAN GELMEZ
FİLOZOFLARIN SON KERTEDE ŞEYLERE AÇIKLIK KAZANDIRMASINI BEKLERİZ
EVET. SPİNOZA'NIN DEDİĞİ GİBİ, "GERÇEK KENDİ KENDİSİNİN ÖLÇÜSÜDÜR" YA DA...
KURAMIN SONUNDA KURAMSAL PRATİK TARAFINDAN DOĞRULANDIĞINI, BU PRATİĞİN DE SON KERTEDE İDEOLOJİ DEĞİL BİLİM OLDUĞUNU SÖYLEYECEKSİN HERHALDE

2. Rota
(bkz. sayfa 150)

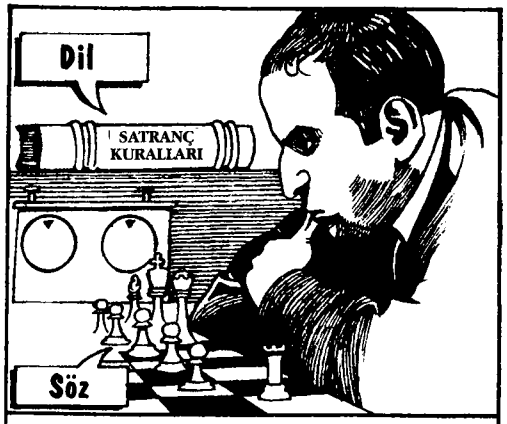
Yapısalcılığın kökleri, 1950'lere ve 60'lara kadar pek az kişinin bildiği **Saussure**'ün dilbiliminde yatmaktaydı. Saussure, mantığın nasıl işlediğine değil de dilin yapısına bakma gereğini duyan ilk düşünürdü.

Ferdinand de Saussure (1857-1913)

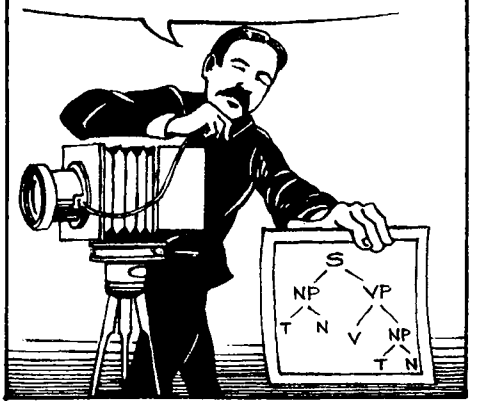
Onun dilin yapısını açıklayan soyut modeli, "gösterge" kavramı ve bir sistem olarak dil anlayışı, başkaları tarafından devralınıp göstergeleri konu edinen kapsamlı bir bilim haline getirildi. Bütün bunları başlatan, Saussure'ün ölümünden sonra yayınlanan **Genel Dilbilim Dersleri** adlı yapıtıydı.

"GENEL DİLBİLİM DERSLERİ"NDEN SÖZEDİLDİĞİNİ DUYMUŞTUM. SANIRIM ONU KİTAP OLARAK YAZMADIN
HAYIR. ÖĞRENCİLERİM DERS NOTLARINI DERLEYİP 1916'DA YAYINLADILAR
SEMİYOTİK BİLİMİNİ DE SEN KURMADIN MI?
DİLBİLİME DAYANAN GENEL BİR GÖSTERGELER BİLİMİ ÖNERMİŞTİM— BEN BUNA SEMİYOLOJİ DİYORDUM
NE TÜR GÖSTERGE BUNLAR? TRAFİK IŞIKLARI MI ÖRNEĞİN?
EVET, BU İYİ BİR ÖRNEK. DİLİN HER ŞEYDEN ÖNCE BİR GÖSTERGELER SİSTEMİ OLDUĞU AÇIK DEĞİL Mİ?
DOLAYISIYLA, DİLİ UYGUN BİR ŞEKİLDE TANIMLAMAK İSTİYORSAK, GÖSTERGELERİN BİLİMİNE BAŞVURMAMIZ GEREKMEZ Mİ?
BU SENİN İÇİN ÇOK AÇIK OLABİLİR TABİİ
AMA DİLİN, BELLİ KURALLARA GÖRE İŞLEYEN KARMAŞIK BİR SİSTEM OLDUĞUNU KABUL EDİYORSUN DEĞİL Mİ?
O ZAMAN, DİL DEDİĞİMİZ SOYUT BİR YAPININ VE SÖZ DEDİĞİMİZ SOMUT İFADELERİN BULUNDUĞUNU DA KABUL EDEBİLİRSİN
DİL SÖZÜ BELİRLER AMA YALNIZCA O SOMUT İFADELERDE VAROLABİLİR
SÖZÜN KONUŞMA GİBİ BİR ŞEY OLDUĞUNU ANLADIM AMA BÜTÜN BUNLAR ÇOK KARIŞIK

"Satrancı düşün. Satranç kuralları yalnızca soyutta vardır ve ancak oyun oynanırken gerçeklik kazanır. Oyun kurallara göre oynanır ama kuralların kendisi değildir"

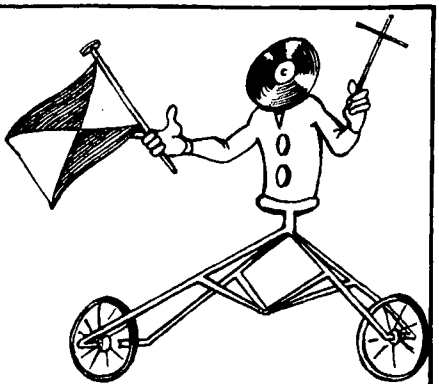
ANLADIN MI? İYİ. ŞİMDİ DİLİN BÜTÜN YAPISINI BELLİ BİR AN İÇİNDE, SANKİ FOTOĞRAFI ÇEKİLMİŞ GİBİ HAYAL ETMENİ İSTİYORUM

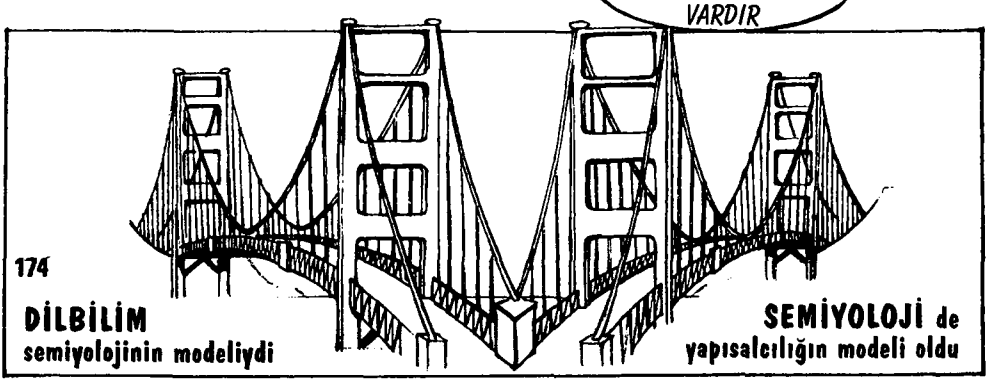
HAKLISIN. DİL FİKİRLERİ İFADE EDEN GÖSTERGELERİN BİR SİSTEMİ OLDUĞUNA GÖRE, YAZI SİSTEMİYLE, SAĞIR-DİLSİZ ALFABESİYLE, SİMGESEL AYİNLERLE VE ASKERİ İŞARETLERLE KARŞILAŞTIRILABİLİR

Gösteren ile gösterilen arasında hiçbir doğal ilişki yoktur. "Köpek" sözcüğü, köpeklerin doğal köpekliklerini ilettiği için "köpek" anlamına gelmez. "Köpek" göstergesini oluşturan şey, **dilin** farklı öğeleri arasındaki ilişkilerdir.

DİLBİLİM semiyolojinin modeliydi

SEMİYOLOJİ de yapısalcılığın modeli oldu

Claude Lévi-Strauss

(1908-)

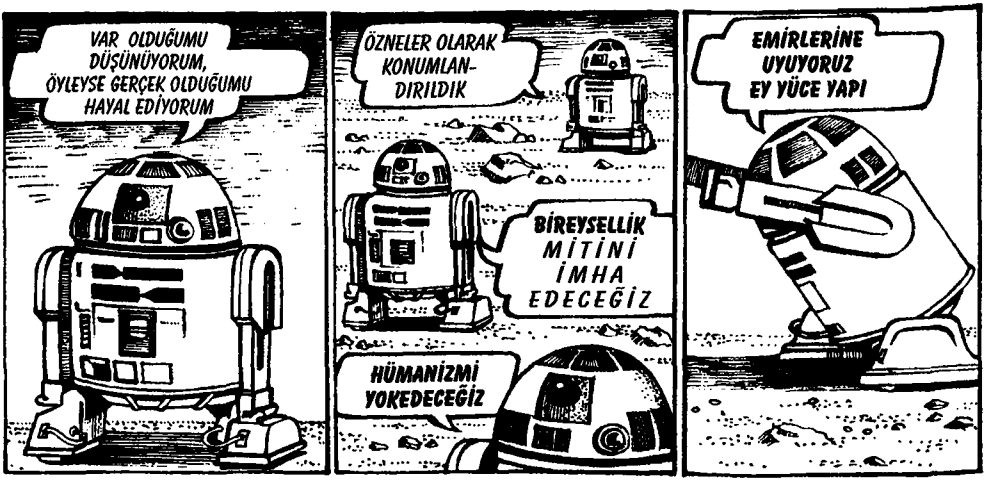
Yapısal dilbilimin yeniden keşfedilip bütün olarak kültüre uygulanmasında en önemli rolü oynadı. Bir antropolog olarak, farklı kültürleri inceleyip bunlar arasındaki yapısal benzerlikleri çözümledi

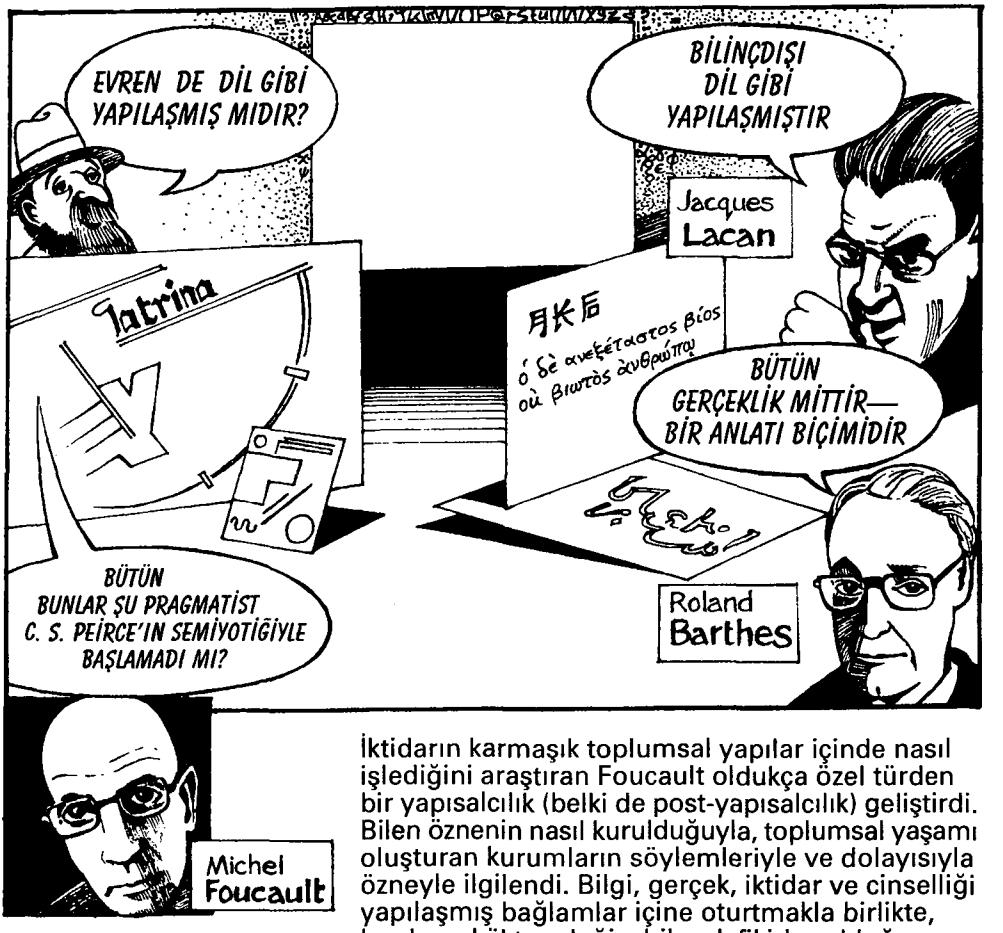
Lévi-Strauss'un vardığı nokta, kültürü dilin kendisi gibi bir "anlamlandırma sistemi" olarak görmekti. Yapısalcılar ve semiyotikçiler, şeylerin yüzeydeki anlamının ("söz"ün) altında yatan gizli anlamlandırma sistemlerini ("dil"i) bulmaya çalışıyorlardı. Böylece bütün felsefe sorunları, insanın içinde yaşadığı dünyaları yapılandıran gösterge sistemlerinin çözümlenmesi sorunu haline geldi. Analitik filozofların çoğu, özellikle de İngiltere ve Amerika'da yaşayanlar, bunun metafizik bir saçmalıktan başka birşey olmadığını ve üzerinde durmaya değmeyeceğini düşündüler.

YAPI YÖNETİR

Yapısalcılık hümanizme ve varoluşçuluğa karşıydı. Yapısalcılara göre insan dil yoluyla anlam üretmiyor, tam tersine insanı dil yaratıyordu. Hümanist felsefenin özgür irade sorunu, insanları önceden belirlenmiş yazılara kaydeden bir sistem kavramıyla ortadan kaldırıldı. Artık kendi ussal ve bağımsız düşüncelerini ifade eden bireylerden sözedilmez olmuş, her şey sistem düzeyinde sabitlenmişti. Başka bir deyişle, biz dili kullanarak gerçekliği oluşturmuyorduk –gerçekliği bizim için dil kuruyordu. Gerçeklik dilin hapishanesi haline geldi.
Lacan, kültürü dili öğrenirken edindiğimizi söyledi. Kim olduğumuz sorunu, dil yapılarına dahil olan kişi sorununa dönüştü. Bilinçdışı yanımız da dil yapılarından biriydi.

Dili anlamak için kuramsal bir yöntem olarak başlayan şey 1960'larda ve 70'lerde hızla yayılarak her şeyi kapsayan bir felsefe haline geldi. **Roland Barthes** edebiyatı oluşturan anlamlama sistemleriyle ve **Mitolojiler** adlı yapıtında popüler kültürle ilgilendi. **Lacan** Freud'u yapısalcı açıdan yorumladı. Yapısalcılık her şeyin, bilinçdışının bile, dil gibi yapılaşmış olduğunu söylüyordu. Tanrı, insan, din, mit ve felsefe ölmüştü, ama anlaşılan ataerki ölmemişti.

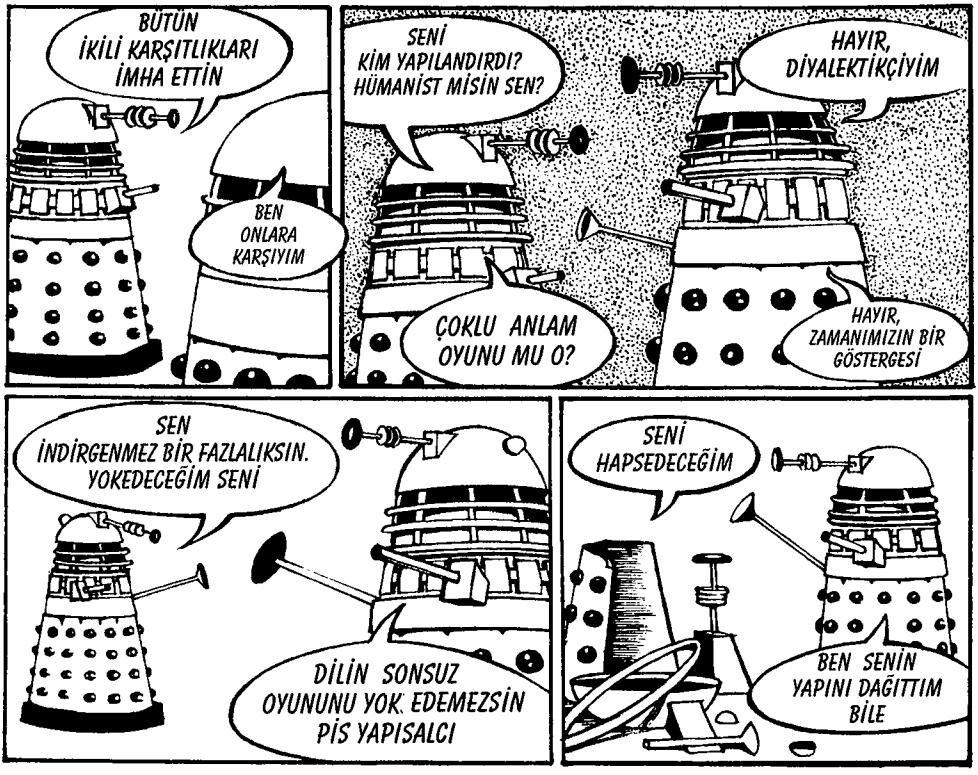
İktidarın karmaşık toplumsal yapılar içinde nasıl işlediğini araştıran Foucault oldukça özel türden bir yapısalcılık (belki de post-yapısalcılık) geliştirdi. Bilen öznenin nasıl kurulduğuyla, toplumsal yaşamı oluşturan kurumların söylemleriyle ve dolayısıyla özneyle ilgilendi. Bilgi, gerçek, iktidar ve cinselliği yapılaşmış bağlamlar içine oturtmakla birlikte, bunların kökten değişebilecek fikirler olduğunu kabul ediyordu. Bu çelişkili yaklaşım onun bütün yapıtlarında kendini hissettirmekteydi. Bütünsel kuramları reddeden Foucault bu yönüyle bir post-yapısalcı sayılabilir.

Geniş kapsamlı felsefe sistemlerinin birçoğu gibi yapısalcılık da her şeyi vaadetmesine karşın bu vaadini tam olarak yerine getiremedi. Her şey o kadar önceden belirlenmişti ki, felsefeye hareket alanı kalmamıştı. Göstergenin sabitliği fikrine ve büyük kuramlara karşı girişilen saldırı, post-yapısalcılık adını aldı.

Jacques Derrida yapısalcılığın varolan bütün sorulara yanıt bulduğu iddialarını ilk havaya uçuranlardan biriydi. Yapılar kurmak yerine metinlerin ve dilin yapısını dağıttı. Hiçbir şey yapısalcıların düşündüğü kadar sağlam değildi. Şeylerin doğasını belirleyen gizli yapılar, metafizik kuruluşlardan ibaretti. Bir "göstergeler bilimi" kurma çabası, Descartes'ın aynı zamanı gösteren saatleri kadar rasyonalist bir girişimdi. Derrida göstergenin konuşan özne tarafından sabitleştirildiği anlayışını yerle bir etti ve anlamın sonsuzca ertelenmesi oyununa dikkat çekti.

Post-yapısalcılar, yapısalcı düşüncede içkin ikiciliği ve bilinçli / bilinçsiz, yüzey / derinlik gibi karşıtlıkları reddettiler. **Yapıçözümü**, anlamların sabit olduğu mitini sarsmayı ve dilin indirgenmez fazlalığını, bütün metinlerin ve bütünsel sistemlerin altını oyan sonsuz oyunu öne çıkarmayı amaçlıyordu. Bu bir ölçüde "ne olsa gider" tutumunu andırmakla birlikte, bunun nedeni herkesin yapısalcılığa gösterilen tepkiyi aşırı vurgulamasıydı. **Habermas** post-yapısalcılığın dilsel nihilizm sonucuna vardığını, çünkü bütün felsefi önermeleri daha baştan değersiz hale getirdiğini söyledi. Onun **Modernitenin Felsefi Söylemi** (1985) adlı yapıtı, bütün bu olup bitenleri anlamak için yararlı bir rehberdir.

Derrida ve diğerleri, yapısalcı fikirlere yönelttikleri eleştirileri daha da ileri götürüp, felsefi "doğru"lar aramanın yanlış ve sersemletici olduğunu söylediler. Foucault gibi Derrida da kavramların geçmişte nasıl kullanıldığını ve felsefenin nasıl sözde "mutlak doğru"lar ürettiğini araştırdı. Felsefenin bu iddialarının maskesinin düşürülmesi, korkunç bir skandal etkisi yaptı. Geleneksel filozoflar kendi mantık ilkelerini savunmaya koyuldular. Eğer "özne" ölmüş ya da yokolmuşsa, ve Batı felsefesi mevcudiyet yanılsamasından başka birşey olmayan bir anlama imtiyaz bağışlayan metafizik sistemlere dayanıyorsa, o zaman filozofların bütün işi laf ebeliğinden ibaret olmaz mıydı? Derrida, epistemolojik ve metafizik terimlerin, bir tarafa imtiyaz tanıyıp diğer tarafı bastıran ikili karşıtlıklara ("erkek" ve "dişi" gibi) dayandığını söylüyordu. Gerçeği açıkladığı düşünülen felsefe aslında anlamlarını başka terimleri bastırarak, dışlayarak ya da marjinalize ederek kurmaktaydı. Derrida bu bastırılmış anlamları bulmak için felsefe tarihinin "yapısını sökmeye" başladı.

Feminizm de birçok durumda bu düşünce çizgisini benimseyerek eril felsefenin nasıl "kadın"ı (ya da "başkası"nı) bastırdığını ortaya koymaya çalıştı. Erkek filozofların söylediklerine (ya da daha önemlisi, söylemediklerine) bakarsanız, Derrida'nın ne demek istediğini anlarsınız.

Post-yapısalcılığın (ve post-modernizmin) Baudrillard, Lyotard, Spivak, Kristeva gibi kişilerin temsil ettiği birçok türü vardır. Post-yapısalcılık geniş bir kilisedir, ama duvarlarının nerede olduğu (hatta duvarlarının olup olmadığı) tartışmalıdır. Platon'un büyükbabasından başlayarak, bütün Batı felsefesini "rasyonalist süprüntü" diye reddetmesi bir yana, post-yapısalcılık göründüğü kadar radikal değildir. Ama gene de, neden-etki, doğru-yanlış, haklı-haksız gibi eski moda kavramların bir tarafa atıldığı günümüz dünyasının özgüllüklerini düşünmek için çok uygundur. Felsefi doğruluk artık Avrupa-merkezci erkeklerin kadınlar, siyahlar, homoseksüeller gibi ezilen gruplar ve bütün olarak Üçüncü Dünya üzerindeki egemenlik söyleminin bir parçası olarak görülmektedir. Post-yapısalcılık, bilgiyle iktidarın nasıl el ele yürüdüğünü görmenin olanağını açmıştır –şimdi sorun bunların nereye gittiğini bulmaktır.

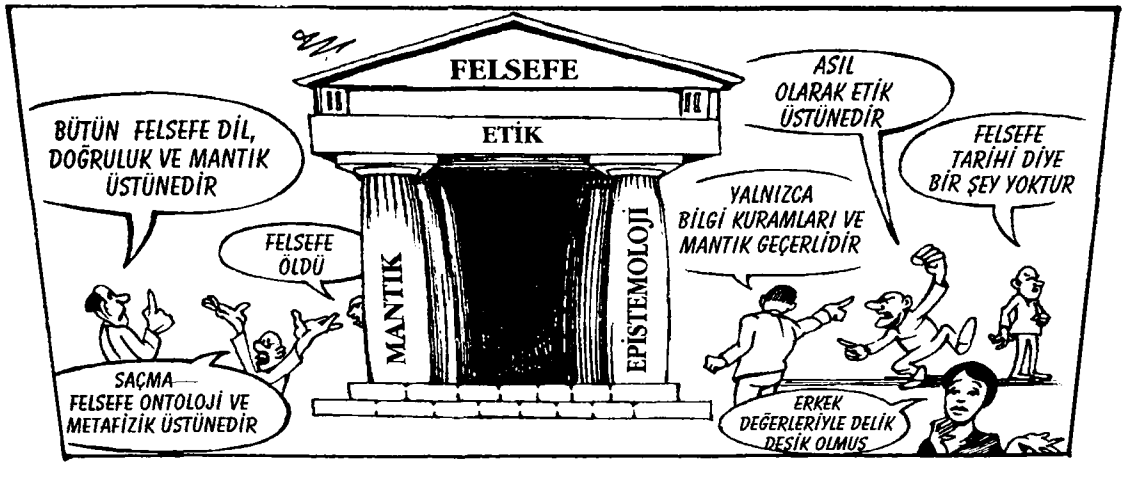

FEMİNİZM, FELSEFE VE RASYONALİZMİN SONU

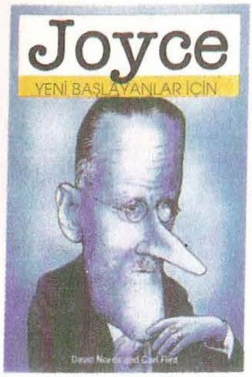
Felsefenin taktığı "erkeklik maskesi"ni teşhir eden feminizm, felsefenin çoğu zaman ulaşmayı arzuladığı kesinliklerden vazgeçilmesine katkıda bulundu. Felsefenin mutlak doğruları ve büyük projeleri son otuz yıldır ufalanıp gitmekteydi. Eski Yunanlıların peşine düştükleri mutlak "gerçek" fikrinin kendisi birçok yönden saldırıya uğradı. bilgisayarlar, post-yapısalcılık, yapıçözümü ve Aydınlanma rasyonalizminin eleştirisi, felsefenin her şeye yanıt bulma hevesinin önüne set çekti.

Bazı feministler bütün felsefenin yeniden düşünülmesi ve bunun için de yeni bir dilin, bir kadın dilinin kurulması gerektiğini savundular.

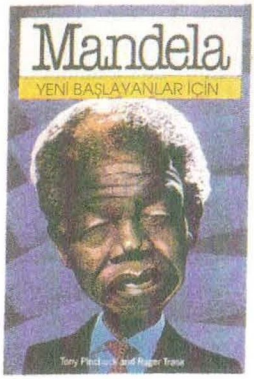
"Felsefe ve bilim bugün bizi nereye getirdi" diye sorulabilir. Bu sorunun yanıtı, koca bir çevresel ve politik çöplük olmalı gibi gözüküyor. Belki de felsefe kişisel etiklere ve küçük ama geçerli bilgi biçimleri arayışına indirgendi. Parasını öde, istediğin dil oyununu seç. Sorunun ne olduğunu bilgisayarına sor. Bu bir fare mi yoksa yapay zekalı bir yaşam biçimi mi? Son sayfaya mı geldik acaba?

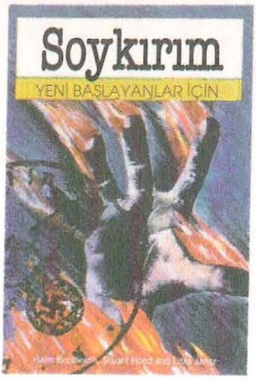

BÜTÜN BUNLARI OKUMAK BENİ YORDU
AMA DÜŞÜNMENİ SAĞLADI DEĞİL Mİ?
FİLOZOFLAR BÜTÜN SORUNLARI ÇÖZMÜŞLER MİYDİ, ANIMSAMIYORUM
ZİHİN VE MADDE, DİL, BİLİM, ÖZGÜR İRADE VE DETERMİNİZM, GERÇEKÇİLİK VE İDEALİZM GİBİ SORUNLARI MI?
EVET, AKLIMDA BÖYLE SORUNLAR VARDI –EN AZINDAN BEN ÖYLE SANIYORDUM
EH, TANRI DEĞİL DE YALNIZCA AKILCI BİR ERKEKSEN, BATI FELSEFESİNİN SORUNLARIN ÇOĞUNU ÇÖZDÜĞÜNÜ DÜŞÜNEBİLİRSİN
BEN POST-YAPISALCI YENİ İNSAN OLMALIYIM
O DA NE?
ŞEY, FELSEFE AÇISINDAN SÖYLENECEK OLURSA...
NEDİR FELSEFE?
HEY! İŞTE VARDIĞIM YER BURASI!

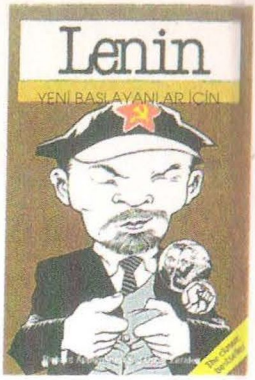
"Akıcı ve zekice..."
Irish Press

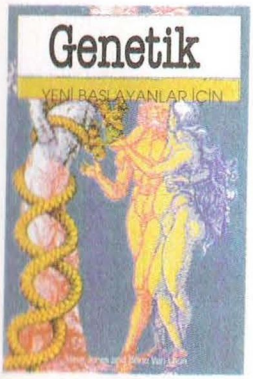
"Bu ilham verici kitap... Bilgi dolu."
Today

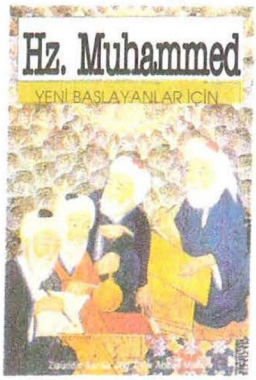
"Mükemmel şaşırtıcı bir bilgi kaynağı."
Times Ed. Supp.

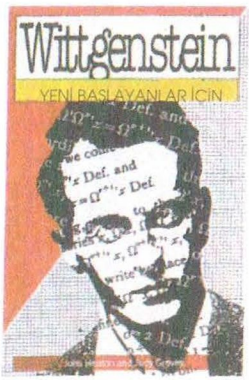

"Lenin hayata döndü."
Mdrning Star

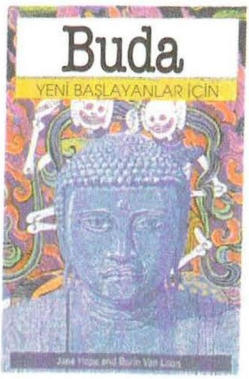

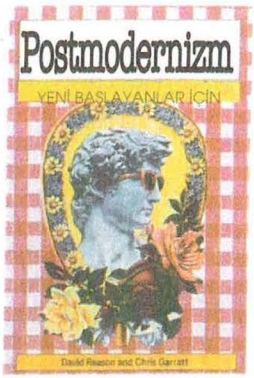

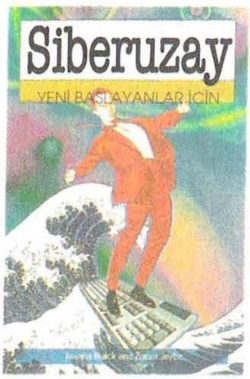

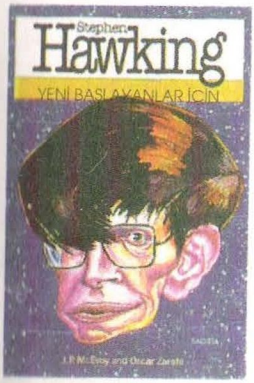

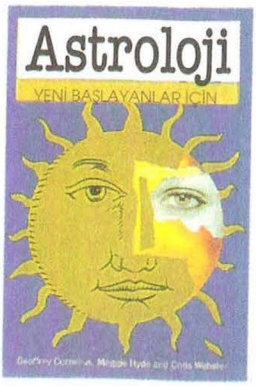

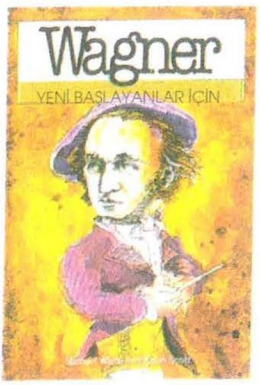

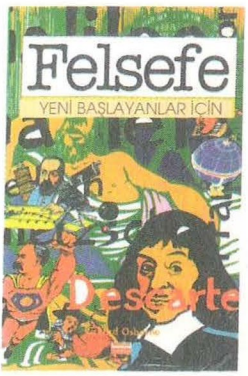

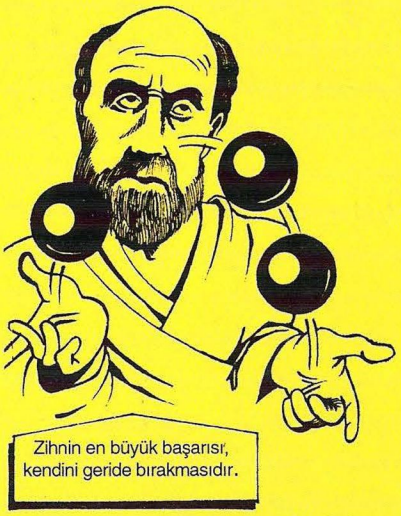
Felsefe

YENİ BAŞLAYANLAR İÇİN

Neden felsefe kimilerinin başını ağrıtır, kimilerinin kafasını karıştırır, kimilerine de yıkıcı ve tehlikeli gözükür? Neden birçokları fesefenin kendi yaşamlarıyla bir ilgisi olmadığını düşünür? Nedir felsefe?

Felsefenin ABC'sini, anlamak çok kolay, ama basit değil.

Eski Yunanlıların sorduğu sorulardan ("Dünya neden oluşur?", "İnsan nedir?","Bilgi nedir?", "İyi ve kötü nedir?") yola çıkan bu rehber kitap, böyle sorulara çağlar boyunca verilen yanıtların izini sürerek, Batı felsefesinin, son 2500 yıl içindeki gelişimini özetliyor.

Zihnin en büyük başarısı, kendini geride bırakmasıdır.

0 097532 508432

975-325-084-3